Károli Könyvek

Tanulmánykötet

DIPLOMA ÉS BÖLCSŐ KÖZÖTT

Gyermeket nevelő hallgatók a felsőoktatásban

Biró Enikő
Drjenovszky Zsófia
Duráczky Bálint
Hegedűs Rita
Hires-László Kornélia
Mikó Fruzsina
Sántha Ágnes
Sztáray Kézdy Éva
Tóth-Batizán Emese

Szerkesztette: Sztáray Kézdy Éva, Drjenovszky Zsófia

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

L'Harmattan

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

Diploma és bölcső között. Gyermeket nevelő hallgatók a felsőoktatásban

Between Diploma and Cradle. Student-parents in higher education

Szerkesztette Sztáray Kézdy Éva és Drjenovszky Zsófia

https://orcid.org/0000-0002-3445-2748
https://orcid.org/0009-0006-8010-6631

Társadalomtudományok / Social Sciences (12740), Szociológia / Sociology (12846)

felsőoktatás, családos hallgatók, befogadó tanulási környezet, esélyegyenlőség, rugalmas tanulási lehetőségek

higher education, student-parents, inclusive learning environment, equal opportunities, flexible learning arrangements

ISBN 978-963-646-482-0 (pdf)

DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-646-482-0

https://openaccess.hu/

Diploma és bölcső között

Károli Könyvek

tanulmánykötet

Sorozatszerkesztő: Sepsi Enikő

A szerkesztőbizottság tagjai:
Boros Gábor, Csanády Márton, Csoma Mózes, Fabiny Tibor,
Furkó Péter, Homicskó Árpád, Jakab Éva, Kendeffy Gábor,
Literáty Zoltán, Pap Ferenc, Stubnya Gusztáv, Tóth J. Zoltán

DIPLOMA ÉS BÖLCSŐ KÖZÖTT

Gyermeket nevelő hallgatók a felsőoktatásban

Szerkesztette:
Sztáray Kézdy Éva, Drjenovszky Zsófia

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2025

A kötet a *Befogadó tanulási környezetek támogatása – stratégiák a gyermeket nevelő, családos hallgatók támogatására a felsőoktatásban*
(projektazonosító: 2023-1-HU01-KA220-HED-000156058)
című ERASMUS+ projekt keretén belül jött létre.

Az Európai Unió finanszírozásával. Az itt szereplő vélemények és állítások a szerző(k) álláspontját tükrözik, és nem feltétlenül egyeznek meg az Európai Unió vagy az Európai Oktatási és Kulturális Végrehajtó Ügynökség (EACEA) hivatalos álláspontjával. Sem az Európai Unió, sem az EACEA nem vonható felelősségre miattuk.

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2025
© L'Harmattan Kiadó, 2025
© Szerzők, szerkesztők, 2025

Felelős kiadó:
Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója és Trócsányi László, a KRE rektora
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060

A tanulmányokat lektorálták: Duráczky Bálint, Hegedűs Rita, Hires-László Kornélia, Sántha Ágnes, Tóth-Batizán Emese

Szerkesztők:
Sztáray Kézdy Éva
Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, Magyarország
ORCID: 0000-0002-3445-2748
Drjenovszky Zsófia
Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, Magyarország
ORCID: 0009-0006-8010-6631

A kötetet lektorálta: Pálmai Judit, Török Emőke

Borítókép: Nagycsaládosok Országos Egyesülete

ISBN 978-963-646-452-3
ISBN 978-963-646-482-0 (pdf)
DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-646-482-0

TARTALOMJEGYZÉK

Sztáray Kézdy Éva – Drjenovszky Zsófia – Duráczky Bálint: Családbarát egyetemek. Az egyetem mint befogadó tanulási környezet 7

Sántha Ágnes: Család *és* karrier? Család *vagy* karrier? Esettanulmányok a gyermekvállalás és a tanulás viszonyáról 11

Sztáray Kézdy Éva – Drjenovszky Zsófia– Hires-László Kornélia – Sántha Ágnes: Családos hallgatók a felsőoktatásban 21

Drjenovszky Zsófia – Hegedűs Rita – Tóth-Batizán Emese – Sántha ágnes – Hires-László Kornélia – Sztáray Kézdy Éva: A családos hallgatók vizsgálatára vonatkozó kutatás módszertana 35

Drjenovszky Zsófia – Sztáray Kézdy Éva: Családos hallgatók a Károli Gáspár Református Egyetemen 51

Hegedűs Rita: Gyermek és tanulás a Selye János Egyetemen 69

Tóth-Batizán Emese Emőke – Biró Enikő: Kisgyermeket nevelő hallgatók a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen: Kihívások és adaptációs stratégiák 81

Hires-László Kornélia: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola családos hallgatói 91

Hegedűs Rita: Család és egyetem hallgatói szemmel 101

Duráczky Bálint – Mikó Fruzsina: Gyermeket nevelő hallgatók kihívásai – Problémák és megoldási javaslatok 111

A kötet szerzői 123

CSALÁDBARÁT EGYETEMEK. AZ EGYETEM MINT BEFOGADÓ TANULÁSI KÖRNYEZET

Sztáray Kézdy Éva – Drjenovszky Zsófia – Duráczky Bálint

A felsőoktatási intézmények számára fontos, hogy figyelembe vegyék a gyermeket nevelő hallgatók speciális igényeit, mert ezzel nemcsak a hallgatók jólétét és tanulmányi sikerét támogatják, hanem hozzájárulnak a társadalmi igazságosság és esélyegyenlőség megteremtéséhez is. A gyermeket nevelő hallgatók számára a tanulmányok folytatása gyakran nagy kihívást jelent, hiszen egyszerre kell helytállniuk családi és tanulmányi kötelezettségeikben. A felsőoktatásban töltött időszak tehát sokféle akadályt gördíthet a gyermekvállalás mint döntés elé, amelyekből maga a felsőoktatási intézmény talán csak néhányat képes kezelni. Azonban, ha az intézmények rugalmas tanulási lehetőségeket kínálnak, azzal nemcsak csökkentik a hallgatókra nehezedő nyomást, hanem növelhetik az esélyüket a sikeres diplomaszerzésre is. Ezen intézkedések révén az egyetemek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a gyermeket nevelő hallgatók teljes értékű tagjai lehessenek a felsőoktatási közösségnek, és később a munkaerőpiacon is sikeresek legyenek.

Annak érdekében, hogy a felsőoktatási intézmények hatókörében tervezhető szakpolitikai beavatkozások körét tudományosan megalapozottan meg lehessen határozni, 2023 őszén a Nagycsaládosok Országos Egyesülete (NOE) – négy felsőoktatási intézmény közreműködésével – nemzetközi kutatást indított egy Erasmus+ projekt keretében „Befogadó tanulási környezetek támogatása – stratégiák a gyermeket nevelő, családos hallgatók támogatására a felsőoktatásban" címmel.[1] A projekt fő célja, hogy „csökkentse a felsőoktatási intézményekben a gyermeket vállaló hallgatókat érintő akadályokat".[2]

A projektben a koordinációs feladatokat ellátó NOE mellett négy felsőoktatási intézmény vett részt: Magyarországról a Károli Gáspár Református Egyetem,

[1] A „Befogadó tanulási környezetek támogatása – stratégiák a gyermeket nevelő, családos hallgatók támogatására a felsőoktatásban" című Erasmus+ projekt az Európai Unió támogatásával valósult meg. Projekt azonosító: 2023-1-HU01-KA220-HED-000156058.

[2] https://csalad-es-egyetem.noe.hu/projektrol/ (Letöltés: 2025. június 30.)

Szlovákiából a Selye János Egyetem, Romániából a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, valamint Ukrajnából a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.

A *Károli Gáspár Református Egyetem (KRE)* egy közepes méretű felsőoktatási intézmény, jelenlegi nevén 1993 óta működik. Jogelődje a Pesti Theológiai Akadémia (az 1873-as városegyesítés után Budapesti Református Teológiai Akadémia) már 1855 óta létezett. Az egyetem 1993-as megalapításával az akkor már meglévő és már a 19. században is működő református képzési intézmények újraindultak, és a későbbi Károli Gáspár Református Egyetem vezetése alatt egyesültek. Napjainkban több mint 9000 hallgató öt karon (Állam- és Jogtudományi; Bölcsészet- és Társadalomtudományi; Gazdaságtudományi, Egészségtudományi és Szociális; Hittudományi és Pedagógiai Kar) és három városban, Budapesten, Nagykőrösön és Kecskeméten folytathatja tanulmányait. Az öt kar bölcsészettudományi, egészségtudományi, gazdaságtudományi, hitéleti, jogtudományi, pedagógus és társadalomtudományi területen kínál képzéseket alap-, mester-, osztatlan és posztgraduális képzési szinten.

A *Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem* kis méretű felsőoktatási intézmény, mely négy erdélyi városban működik. A Marosvásárhelyi Karon 2001 októberében öt szakon kezdődött el az oktatás. A szakkínálat folyamatos bővítésének köszönhetően a hallgatók a 2024/2025-ös tanévben 17 szak közül választhatnak. A csíkszeredai karon szintén 2001 óta zajlik oktatás. Úgy a Marosvásárhelyi, mint a Csíkszeredai Karon a szakok, a régió igényeihez igazodva, gazdasági, humán, társadalomtudományi és mérnöki szakterületeken kínálnak képzést. A Sapientia EMTE 2002-ben hozta létre kolozsvári oktatási helyszínét négy szakkal. Végül 2015-ben az egyetem egy új tanulmányi központot hozott létre Sepsiszentgyörgyön, amely a Marosvásárhelyi Kar kihelyezett szervezeti egységeként kezdte működését, 2023-tól viszont önálló karként működik.

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem 33 alapszakán és 13 mesterképzésén a 2024/25-ös tanévben 2278 hallgató tanul, ebből 1934 diák alapképzésen, 344 pedig mesterképzésen folytatja a tanulmányait.

A *Selye János Egyetem* létrejöttét 2003-ban fogadta el a szlovák parlament, az erről szóló törvény 2004. január 1-jén lépett hatályba. Így az oktatás a 2004–2005-ös tanévben indulhatott el. Bár Szlovákiában elszórtan működnek magyar tanítási nyelvű szakok, a Selye-egyetem az egyetlen olyan független jogi személy Szlovákiában, amely kifejezetten egy etnikai kisebbség számára kínál anyanyelven, azaz magyar nyelven egyetemi tanulmányi programokat.

Az egyetem a szlovákiai magyarság egyik kulturális központjában, Komáromban működik, és három karral rendelkezik: ezek a Református Teológiai Kar, a Közgazdaságtudományi és Informatikai Kar, valamint a Pedagógiai Kar. Mind-

egyik külön épületben helyezkedik el, ezenkívül egy konferenciaközpont, egy sportcsarnok, valamint egy kollégium is rendelkezésére áll az egyetemi polgároknak.

Az egyetemi alkalmazottak száma a legutolsó, 2024. októberi kimutatás szerint: 223 fő, ebből 127 fő oktatói és 96 fő nem oktatói személyzet. Az egyetemi hallgatók száma 1632, ebből 1183 fő nappali, 449 fő pedig levelező tanrendben tanul.

A *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola* megalakulása 1993–1994-ben kezdődött, amikor még Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolaként működött a Nyíregyházi Főiskola égisze alatt. 1996-ban kapta meg működésének hivatalos engedélyét az Ukrán Oktatási Minisztériumtól. Ezt követően a Rákóczi-főiskola számos átalakuláson ment keresztül, és működésével nemcsak a felsőoktatást biztosítja Ukrajnában, Kárpátalján, de mellette az óvodától egészen a középfokú oktatásig létrehozott egy saját intézményhálózatot, és ezzel párhuzamosan tehetséggondozást, illetve művészeti oktatást biztosító alegységeket. A felsorolt intézmények, illetve impozáns épülete miatt a főiskola minden rendezvény megszervezésében központi szereppel bír Beregszászon és a térségben egyaránt. Jelenleg az orosz–ukrán háború alatt is képes biztosítani a jelenléti oktatást, illetve a hadiállapot miatt bevezetett szigorítások és korlátozások betartása mellett igyekszik a háború kitörése előtti körülményeket megteremteni. A 2023/2024-es tanévben 1698 hallgató tanult a főiskolán, ebből 1014-en nappali, 684-en pedig levelező tagozaton. Az intézmény alap- és mesterképzési szinten különböző szakokat kínál, továbbá lehetőséget és helyszínt biztosít más, elsősorban magyarországi egyetemek kihelyezett képzéseinek is.

Az előbbiekből látszik, milyen változatos azon egyetemek köre, melyek a kutatás információforrását biztosították. A projekt keretében lezajlott kutatások kulcsfontosságú szerepet játszhatnak a felsőoktatásban részt vevők gyermekvállalását támogató szakpolitikai beavatkozások kialakításában és megvalósításában. Eredményei betekintést nyújtanak a családos, gyermeket nevelő egyetemi hallgatók életkörülményeibe, prioritásaiba és kihívásaiba, lehetővé téve a döntéshozók számára, hogy célzott és hatékony intézkedéseket hozzanak. A projekt keretében végzett felmérés eredményei alapján a döntéshozók képesek lesznek olyan szakpolitikai beavatkozásokat kialakítani, amelyek közvetlenül támogatják az egyetemi hallgatókat a gyermekvállalásban és -nevelésben.

Ilyen értelemben kézzelfogható célunk, hogy megalapozzuk a felsőoktatási intézmények hatókörében tervezhető beavatkozásokat. A kutatás során a következő két fő kérdés megválaszolása és megértése volt a cél:

1. Milyen tényezők gátolják a gyermekvállalást, gyermeknevelést a felsőoktatási tanulmányok idején?
2. Hogyan lehetne olyan támogatást biztosítani, ami ösztönzőleg hatna a családosok részvételére vagy a tanulmányok alatti családalapításra?

A kutatás három fázisra épül: a kutatási lépések megvalósítása, a beavatkozástervezés, végül az értékelési feladatok megfogalmazása. Az első fázisban a projektben részt vevő négy egyetemen két-két fókuszcsoportos beszélgetést folytattak le az egyetemek kutatói kisgyermeket nevelő egyetemi hallgatókkal.

Jelen kötet az első és a második fázis kutatási eredményeit mutatja be. Az elsőként olvasható két esettanulmánnyal célunk az, hogy rávilágítsunk a vizsgált téma fontosságára és relevanciájára. Ezt követően a tudományos szakirodalmi összegzéssel a kutatás elméleti alapjait fektetjük le, és összegezzük korábbi hasonló nemzetközi és hazai kutatások eredményeit. A módszertani fejezetben részletesen bemutatjuk a kutatás első fázisában alkalmazott fókuszcsoportos kutatás módszertanát, és hogy pontosan hogyan zajlott a mintavétel a négy egyetemen. Ezt követően – külön-külön fejezetekben – ismertetjük az egyes felsőoktatási intézmények tapasztalatait, melyeknek legfőbb tanulságait emeljük ki az összegző fejezetben. Végezetül a kötetet záró fejezetben a gyakorlatban is megvalósítható javaslatokat foglaltuk össze.

Kötetünk így nemcsak az említett Erasmus+ projekt eredményeibe nyújt részletes bepillantást, hanem minden felsőoktatási intézmény számára hasznos útmutatókkal, javaslatokkal szolgálhat annak érdekében, hogy azok befogadó tanulási környezetet biztosíthassanak a gyermeket nevelő hallgatók számára.

CSALÁD *ÉS* KARRIER? CSALÁD *VAGY* KARRIER?

Esettanulmányok a gyermekvállalás és a tanulás viszonyáról

Sántha Ágnes

Nem kétséges, hogy a tanulás és a gyermekvállalás összeegyeztetése embert próbáló feladat. Kutatómunkánk jelentőségét éppen abban látjuk, hogy naprakész eredményekkel szolgálhatunk egy, a család- és oktatáspolitika számára egyaránt jelentős témában. A tanulmánykötetünket indító két esettanulmánnyal életközelivé szeretnénk tenni a családos egyetemi hallgatók történeteit. Az alábbiakban álneveket használva mutatunk be egy siker- és egy kudarctörténetet.

Első alanyunk nagy akaraterővel és céltudatossággal vette a tanulás melletti gyermeknevelés akadályát. Sikertörténete egy többgenerációs család érzelmi és anyagi szolidaritása, a nagyszülők részéről a fiatal családnak nyújtott anyagi biztonság és természetbeni segítség mellett valósulhatott meg.

Második történetünk főszereplője kudarcot vallott szakmai terveiben. Egy jól tanuló, törekvő fiatal lány történetét ismerhetjük meg, aki számára az anyaszerep elsődleges. Meggyőződése, hogy egyszerre tanulni és gyermeket nevelni nem lehet, ezért a választás kötelező.

„Nem hiszem, hogy megbotlottam és elestem!" Esettanulmány egy sikertörténetről

Virág 2018-ban nappali tagozaton végezte egyetemi alapképzését egészségtudomány szakterületen. Egyike azon nagyon ritka eseteknek, akinek nőként, nappali tagozaton, gyermekvállalás mellett, halasztás nélkül sikerült befejeznie felsőfokú tanulmányait. Szám szerint többen vannak azok, akik hasonló helyzetben feladták az egyetemi képzést.

Virág az első tanulmányi évében, első tartós párkapcsolata kezdetén lett várandós első gyermekével, akit másodévesen hozott világra. Hálával gondol vissza akkori helyzetére, és sikerét a család támogatása mellett az egyetemi oktatók és szaktársak támogató magatartásának, segítségének, az informális megoldásoknak tudja be: *„Lassan hét év után is nagyon hálás vagyok. Ha újra kezdhetném, akkor is ezt a formáját választanám, együtt azzal a közösséggel, akikkel az elejétől vágtunk bele."*

Virágot egyetemi tanulmányainak első évében, 19 esztendősen felkészületlenül érte a hír, hogy gyermeket vár. Kezdetben családja is megdöbbent, azonban párjával – aki azóta a férje, két gyermekének édesapja – tudatosan a várandósság megtartása, a házasságkötés és egyidejűleg a tanulmányok folytatása mellett döntöttek. Később szülei is megenyhültek , és kislánya születését támogató többgenerációs családi környezet várta.

Virág döntéséhez, hogy a gyermekvállalás mellett egyetemi tanulmányait nem szakítja meg, és nem halaszt félévet, több tényező is hozzájárult. *„Rengeteg támogatást kaptam a családomtól, szaktársaimtól és a tanáraimtól is. De önmagamnak is köszönöm a mai napig, hiszen azon az elven voltam és vagyok, hogy könnyebb fiatalon (»még melegében«) a tanulás, mint később, több év kihagyás után visszarázódni. Céltudatosságom hiányában nem sikerült volna."*

Kezdetben az egyetem kollégiumában lakott, ahol a legszűkebb környezete örömmel fogadta várandóssága hírét. Az első bátorító szavakat szobatársától kapta, és ez abban a kétséges helyzetben elindította benne a tenni akarás vágyát. A szaktársai körében már megoszlottak a vélemények. Volt, aki örült és tanulmányainak folytatására biztatta, mások már búcsúztak tőle, mert lehetetlennek tartották a folytatás lehetőségét.

Az egyetemen elsősorban néhány tanárának köszönheti, hogy sikerült elvégeznie az alapképzést. Várandósságának hírére első reakciója a tanulmányok halasztása volt, és ez irányú kérvény megírását tervezte. Bizalommal fordult egyik oktatójához azzal a kérdéssel, hogy intézményen belüli testülethez kell-e benyújtania ezt a kérvényt? Az oktató azonban tapintattal lebeszélte annak megírásáról. *„Talán azelőtt soha nem kaptam akkora biztatást senkitől, mint akkor. Akkor volt a fordulópont, akkor tudtam már, hogy mit kell tennem."*

Visszatekintve Virág összességében egyértelműen támogatónak tapasztalta meg az egyetemi környezetet. *„A tanáraim nagyrészt empatikusak voltak, és a jóindulatuk sokszor nem ismert határokat.* [...] *Több volt a pozitívum, és csak a szép emlékek maradtak meg: a pocaksimogatós szünetek, a finomságok, amikkel elhalmoztak, a szaktársaim babalátogatása, a nyílt nap, amikor a tízhónapos kislányom is velem tartott és a szaktársaim is megismerhették, valamint a ballagás, amikor egyforma kalapban ballaghattam együtt a kétéves kislányommal. Öröm mindig, mikor ezekre gondolok!"*

Virág várandóssága idején a szorgalmi időszak egyszerűnek bizonyult, szinte teljesen részt tudott venni az oktatási folyamatban. A szülés után azonban sok minden megváltozott, és hogy immár családanyaként helyt tudjon állni, hazaköltözött a szüleihez, és a napi ingázás mellett döntött. Ez egyetlen tekintetben bizonyult hátránynak: le kellett mondania a korábban elkezdett fakultatív tanárképző (pedagógiai) intézeti tanulmányokról, amelyek az alapképzés mellett ta-

nári képesítést biztosítottak volna, mivel ezek az órák mindig késő délután vagy este szerepeltek az órarendben.

A tanárok is támogatóan álltak az új helyzethez. Szorgalmi időszakban a tanulmányi kötelezettségekkel kapcsolatos konkrét támogatás abban nyilvánult meg, hogy néhány oktató elengedte Virágnak az előadások látogatásának kötelezettségét, és a tananyagot a hallgató rendelkezésére bocsátotta. Az oktatási folyamatban való részvétel tekintetében kapott tehát kedvezményt azzal, hogy néhány előadás anyagát online formában kézhez kapta. Ezeken kívül nem élvezett egyéb előnyöket, *„amit helyesnek is tartok. Én vállaltam ezt a rögös utat, és számoltam annak minden nehézségével."* Ám még ez az előny is irigységet ébresztett néhány szaktársában.

Nehezebb tantárgyak esetében Virág maga döntött úgy, hogy a lehetséges engedmények ellenére látogatni fogja az előadásokat is, hogy a tananyagot elsajátíthassa. Azokból a tantárgyakból, amelyekből nehézségei adódtak, szaktársai korrepetálták, segítették.

Ebben az új helyzetben a legnehezebb az egyeztetés, az előre tervezés volt: előre látni a pontos napot és óraintervallumot, amikor az egyetemen kell lennie és megszerveznie, hogy a kisbaba édesapja vagy a nagyszülők vállalják a felügyeletét. A kezdeti időszak bonyolultsága után a család rutinosabbá vált az otthoni munkamegosztásban, az idő múlásával belerázódtak a feladatokba. Kiemelendő a fiatal nagyszülők szerepe, akik teljes mellszélességgel, mintegy főmunkaidőben vállalták unokájuk felügyeletét, egyben biztosították a fiatal család megélhetését, hogy lányuk nappali képzésben tanulhasson tovább.

A helyzet egyetlen árnyoldala Virág számára az volt, hogy az egyetemi közösségi életből teljesen kimaradt, a tanulmányi kötelezettségeken kívül semmilyen más programon nem vehetett részt, nem élhetett szabad diákéletet. *„Csak a történeteket hallottam a szünetek alatt az esti placcos bulikról, a közös esti programokról. Sokszor fájt is a szívem érte, de a fontossági sorrend másként nézett ki akkor az én helyzetemben."*

A tanulmányi időszakban a legnehezebben megvalósítható feladatok a csoportmunka, a hallgatótársakkal közös projektek elkészítése volt, ami az egyetemi tanórákon kívül zajlott. *„Nehezen fért bele az időmbe az órák utáni tevékenység, pláne, ha nem is az egyetemen, hanem máshová kellett eljutnom (pl. szaktárs otthonába). Mindig jól teltek a közös munkák, de mégis ott volt bennem az, hogy jó lenne már hazamenni, ezért mindig a tempósabb folyamatot javasoltam. A legegyszerűbb az egyéni projekt volt, amit otthon, két alvás/etetés között nyugodtan össze tudtam állítani, ezt a módszert mindig nagyon szerettem."*

Virág történetében a legfontosabb személyiségjellemző a céltudatosság. A vizsgaidőszakokat úgy tudta átvészelni, hogy gyakorlatilag az azt megelőző szorgal-

mi időszakot végigtanulta, és a tanulást nem halasztotta a vizsgaidőszakra. *„Amikor csak időm engedte, a jegyzeteimet bújtam. Az én módszerem az volt, hogy mindig képben kellett lennem nagyjából azzal, hogy milyen információkat kaptam addig a pontig. Mindig visszaolvastam a régebbi anyagot, próbáltam nem elfelejteni. Ha összegyűjtöttem volna és vizsga előtt szerettem volna mindent egyszerre elsajátítani, az nem ment volna, hiszen minden időm ki volt számítva."*

A szorgalmi időszakhoz képest a vizsgaidőszak nehezebbnek bizonyult, elsősorban lelki okból: a megfelelési vágyból adódóan, amelyet Virág azokkal szembeni kötelességének érzett, akik támogatták döntésében, és a mindennapjai megszervezését lehetővé tették számára. Tanárai és családja megelőlegezett bizalmára szeretett volna rászolgálni. *„Mindig megvolt bennem az, hogy nem szeretnék kudarcba fulladni, meg szeretnék felelni azoknak a személyeknek, akik bíztak bennem, elnézőek voltak és támogattak. Minden vizsgaidőszak előtt ez volt bennem. Kislányom november végén született és kéthetes volt, amikor az első vizsgám kezdődött. A kórházból hazaérve már a jegyzeteim böngészése napjai részévé váltak. Az a vizsgaidőszak nagyon kimerítő volt."*

Ugyanakkor a vizsgákat tekintve nem volt könnyebb helyzetben, mint társai, a vizsgarend és a számonkérés formája a többiekével megegyező volt.

Az egészségtudományi szak tantervének jelentős részét teszik ki a szakmai gyakorlatok, melyeket a hallgatók külső partnerintézményeknél végeznek. Ezek a partnerintézmények nagyrészt állandóak, azonban a hallgatók is megnevezhetnek olyan intézményt – orvosi rendelőt, kórházat, önkormányzatot –, amelyben szívesen végeznének szakmai gyakorlatot, és amennyiben erre fogadókészség mutatkozik, az egyetem támogatja ezen szervezetek bevonását a hallgatók képzésébe. Gyakorlati megfontolásból ezek az intézmények sokszor a hallgatók származási településén működnek, ami egyrészt megkönnyíti a gyakorlat elvégzését, másrészt a hallgatók későbbi munkaerőpiaci beilleszkedését is támogatja, adott esetben munkalehetőséget kínálva számukra. Ez utóbbi lehetőséggel élt Virág is, amikor a szülőfalujában működő önkormányzatot választotta szakmai gyakorlata helyszínéül, a saját közegében, olyan személyek körében, akiket otthonról ismert. Ez az egyébként elfogadott és bejáratott módszer enyhítette az ingázással járó terheket, időmegtakarítással járt és növelte komfortérzetét.

Virág számára az egyetemi szolgáltatások közül a leghasznosabbnak a könyvtár bizonyult, ahol a tanórák között és a szünetekben hasznosan tudta eltölteni az időt, tanulmányaiban haladva. Ebben is céltudatossága, a prioritások sorrendjének meghatározása nyilvánult meg, amelyet a kettős teher kényszerített ki, és amelyben nem engedhette meg magának a holt idő haszontalan elfecsérelését még akkor sem, ha ez a hallgatói közösségi életbe való beilleszkedése szempontjából kedvezett volna.

Összességében az egyetemen, legalábbis az egészségtudományi területen, családbarátnak bizonyult az alapképzés. *„Az én helyzetemben megmutatta magát az, hogy elfogadjuk, segítsük, biztassuk embertársunkat, könnyíteni tudjunk a számára nehéz helyzetekben. A család is ezt gyakorolja."*

Virág esetében a képzés családbarát jellege azonban kizárólag informális tényezőktől függött, nem volt lehetősége a támogatás formális módját megtapasztalni. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy nem bánja a formális lehetőségek hiányát, mert nem tartja helyesnek az egy-egy hallgatóval való kivételezést semmilyen okból – így a gyermekvállalás miatt sem.

Éppen ezért úgy véli, hogy a gyermeket nevelő hallgatók számára a tanulmányi követelményeken nem kellene változtatni, ilyen tekintetben szükségtelen előnyben részesíteni a családos hallgatókat, hiszen az igazságosság normáival ütközik. Visszatekintve sokkal inkább a rugalmasabb órarendet és a több gyakorlat bevezetését nevezi meg olyan intézkedésként, amely a gyermeket nevelő hallgatók formális támogatásának alappillérei lehetnek. Másodsorban a potenciális anyagi ösztönzőket említi. *„Jó ötletnek tartanám a távoktatási lehetőséget, az online tanulást bizonyos szakoknál. Nappali tagozaton pedig az óraszámok csökkentését, a program rugalmasabbá tételét és több szakmai gyakorlatot. A családos hallgatók élethelyzetének figyelembevételével kapcsolatban az egyetemen a legsürgetőbb intézkedés az online előadások bevezetése, továbbá azon szakokon, ahol megengedhető, a távoktatási mód kialakítása. Ezeken kívül az anyagiak is lehetnek feltételek abban az esetben, ha egy családos felsőoktatásban szeretne tanulni. Ha kedvezményekben vagy tandíjmentes oktatásban részesülne, több családos élne a felsőoktatási lehetőségekkel."*

Virág akaratereje és törekvése nélkülözhetetlen volt a tanulás és a család összeegyeztetéséhez. Ám a sikerhez strukturális tényezők is hozzájárultak: egy, az egyetemi helyszínhez viszonylag közeli településről megvalósítható volt a napi ingázás, és a gyermeknevelséhez nagyszülők álltak rendelkezésre.

„Nagy terveim és álmaim voltak"
Amikor a család és a tanulás nem férnek össze

Második esettanulmányunk alanya Lilla, aki 2020-ban nappali tagozaton kezdte el egyetemi alapképzését egészségtudomány szakterületen. Az első tanulmányi évében, párkapcsolata kezdetén lett várandós. Hosszas tépelődés után feladta egyetemi tanulmányait, mert a felsőoktatásban való részvételt nem látták összeegyeztethetőnek a családanyai szereppel – noha családja támogatta volna a folytatást.

Házasságot kötött, gyermekének születését boldog család várta. Lilla kudarcként éli meg, hogy a szakmai pályáról lemondani kényszerült. Azóta kétgyermekes édesanya, boldognak és kiteljesedettnek érzi az életét, ám nehezen sikerült megbékélnie a ténnyel, hogy a Jóisten egészen fiatal korától elsődlegesen az anyaszerepet szánta neki.

Az ehhez hasonló esetek jóval gyakoribbak, mint az előző esettanulmányban bemutatott sikertörténet.

Lilla kitűnő bizonyítvánnyal végezte középiskolai tanulmányait, mindig fontos volt számára a tanulás. Nagy erővel és lelkesedéssel kezdte el felsőfokú tanulmányait. Párkapcsolata is ekkor kezdődött el. Korán, váratlanul bekövetkezett várandósságának híre és a kétségbeesés érzése, ami hatalmába kerítette, négy év elteltével is elevenen él benne. Intenzíven visszaidézte érzéseit, amelyek az első időszakban kizárólag negatívak voltak: félelem, kétségbeesés, pánik, tehetetlenség.

Saját kétségbeesettsége azonban nem volt jellemző párjára, aki azonnal megkérte a kezét. A tágabb család is örömmel fogadta a hírt, ami megkönnyítette Lillának, hogy félelmét és nem utolsó sorban zavarát és szégyenérzetét lassan feldolgozza. Mindezt tetőzte, hogy alig néhány hónapja ismerkedett meg párjával. *„A családjaink hozzáállása a helyzethez, a segítőkészségük, a támogatásuk sok erőt adott nekünk, és bátorságot ehhez az igencsak nagy feladathoz, lévén elég fiatal szerelmespár* (voltunk). *A közeli környezetünk is meglepődöttséggel és pozitív visszajelzéssel fogadta a gólyahírt."*

A közeli családtagokhoz, a Lilla számára „jelentős másokhoz" képest a távolabbi ismerősök reakciója már megosztottabb, többször kritikus hangvételű volt, és ez őt személyisége okán – mivel mások jó véleménye fontos számára – gyakran elkeserítette. Napjainkban tizenkilenc évesen anyává válni nem dicsőség, és a kortársak esetleges helytelenítése aggodalommal töltötte el. Ezen a helyzeten a párja nyújtotta érzelmi biztonság és szilárd értékrend segítette át: *„Nagyon is foglalkoztatott mások véleménye, de aztán a barátom, aki azóta a férjem, helyreállította bennem kicsit a dolgokat, és az ő segítségével sikerült megértetnem magammal azt, hogy nem kell magyarázkodnom senkinek."*

Lilla elbeszélésében többször hivatkozik Istenre. Saját és családja vallásos hite, illetve azon meggyőződése, hogy minden életeseményünk egy nagyobb isteni terv része, semmiképp sem véletlen, és még kevésbé büntetés, megnyugvást és elfogadást hozott a fiatal pár életében ebben a kritikus élethelyzetben. Fel sem merült bennük a terhességmegszakítás lehetősége. Lilla visszaemlékezését az isteni akaratra való ráhagyatkozás szövi át: *„Ember tervez, Isten végez, abbahagyom az egyetemet, a teljes időmet és mindent csak a babának szeretnék szentelni, nem szeretnék egy értékes pillanatot sem elvenni tőle, csak mert »anyának*

most nincs ideje, tanulnia kell«, ha Isten is így akarta, akkor üsse kő, állok az új helyzet elébe, és teljes mellszélességgel az anyaságot választom."

Tekintve, hogy éppen csak elindult szakmai álmainak megvalósítása felé, és elsőéves hallgatóként alig néhány hete járt egyetemre, Lillának még nem alakultak ki bizalmas baráti kötődései az évfolyamtársaival. Beilleszkedését nehezítette, hogy sok társához hasonlóan a naponta ingázó életformát választotta, ami a diákéletre jellemző szórakozási formákat javarészt kizárta. Nem mellékes, hogy a családalapítással kapcsolatban uralkodó életkori normák ismeretében szorongással töltötte el társainak esetleges negatív reakciója is: *„Nem mélyítettem el senkivel olyan kapcsolatot, hogy elmondjam neki, mivel alig három hónapja voltam egyetemi hallgató. Ha nagyon őszinte akarok lenni, féltem is a reakcióktól, ezért nem is akartam ezzel a bensőséges információval szolgálni senkinek. Kicsit menekültem is a helyzet elől, és valahogy a kérdésekre sem akartam és tudni sem tudtam választ adni, amiket nekem szegeztek volna: »Mi lesz most tovább veled?«, »Csak nem hagytad abba?«, »Rosszul tetted, hogy abbahagytad«."*

Lilla várandósságának e korai időszakát a kortársakkal szembeni titkolózás jellemezte, ami a túl fiatalon történt teherbe esés miatti szégyenérzetből táplálkozott. Ugyanez a zavar jellemezte az oktatóival való kapcsolatát, akik szintén nem szereztek tudomást helyzetéről. Noha már eldöntötte, hogy abbahagyja tanulmányait, bizonyítani vágyott önmaga és családja számára, ezért teljes erejével a tanulásra fókuszált, hogy az első tanulmányi évét jó eredménnyel lezárja. *„Csendben tevékenykedtem tovább, két rosszullét és hányinger között pedig próbáltam arra koncentrálni, amit épp az oktató magyaráz. Semmiféleképp, kisebb jelét sem akartam adni annak, hogy kiderüljön, időt akartam hagyni mindennek."*

Beszélgetésünk során Lilla felidézte, hogy szűkebb és tágabb családja a legmesszebb menőkig támogatóan viszonyult tanulmányainak folytatásához, felajánlva neki a szükséges támogatást a gyermekgondozásban. A támogatás és a bizalom megelőlegezése mellett a család teljes egészében Lillára hagyta a döntést a tanulmányok folytatásáról.

Lilla egy további szempontot fogalmazott meg, ami döntésében segítette, és minden kudarcélményével együtt annak jó oldalát láttatta vele. Korábban a tanulás fontossága miatt állandó szorongást, megfelelési kényszert érzett már kisiskolás korától, amit súlyosbított az a tény, hogy egyszerű falusi szülők gyermekeként később egy városi, színvonalas középiskolában kellett helytállnia. Titkon vágyott arra, hogy ez a folyamatos stresszhelyzet megszűnjön, ezért egyfajta megkönnyebbülést érzett attól a gondolattól, hogy felszabadul az önmagával szemben és a környezetének vele szemben támasztott elvárásaitól a jó tanulás és a szakmai önmegvalósítás terén.

Ami a felsőoktatási intézmény szereplőinek hozzáállást illeti, egyetemi hallgatótársait és oktatóit nem avatta be helyzetébe, így teljes bizonyossággal nem állítható, hogy azok hozzáállása támogató lett volna a továbbtanulás kérdésében. Ám Lilla úgy érzékelte, hogy amennyiben egyáltalán felmerült volna benne a folytatás lehetősége, úgy legtöbb tanára minden bizonnyal kiállt volna mellette és engedményeket tett volna az óralátogatási kötelezettségek alóli részleges felszabadítás formájában. Társai támogatására is számíthatott (volna), annak ellenére, hogy családosként nem tudott volna a közösség „teljes jogú" tagjává válni, az egyetemen kívüli tevékenységekben részt venni, hiszen mindig a családot helyezte az első helyre. Azonban szaktársainak segítségét nem szerette volna igénybe venni. Hangsúlyozza, hogy nem a támogatás hiánya volt a döntő abban az elhatározásában, hogy a családot választja, és lemond a tanulmányokról. Sokkal inkább értékrendi kérdésre hivatkozik: arra, hogy a kisgyermek számára az anya kizárólagos jelenléte kulcsfontosságú, ő a gyermeknevelés elsődleges szereplője, és ebben teljes odafigyeléssel akart részt vállalni. A tanulás vagy család kérdésében számára nem létezett kompromisszum, még akkor sem, ha ezt a döntési helyzetet krízisként élte meg. *„Egyik szemem sírt, a másik pedig nevetett, egyet azonban tudtam: nem szeretném és nem is tudnám ezt így folytatni, ezért még melegében abbahagyom, és a fókuszt a babára meg az új helyzetre terelem."*

A nemi szerepek hagyományos felfogása magyarázza, hogy Lilla a családja mellett döntött, a feleség és családanya szerepét nemcsak elsődleges, hanem egyetlen szerepének fogadva el. Véleménye szerint a család és a tanulás nem fér meg egymás mellett, hiszen az életút szakaszainak természetes sorrendje a tanulás, a munkavállalás, majd a családalapítás. Noha ez a sorrend az ő esetében felcserélődött, a megoldás nem az, hogy mindkettőt egyszerre próbálja vállalni, egyiket sem tudva tökéletesen végezni. Meglátása szerint egyszerre gyermeket nevelni és tanulni kivitelezhetetlen. Egy ilyen helyzet két szempontból is káros. Egyrészt a családja kárát látta volna a tanulásnak, másrészt folyamatos lelkiismeret-furdalása miatt tanulmányi kötelezettségeinek sem tudott volna eleget tenni, otthoni teendői zavarták volna az odafigyelésben. Továbbá maximalizmusa nem engedte volna meg, hogy visszavegyen az önmagával szembeni igényességéből, és megelégedjen egy gyengébb tanulmányi eredménnyel. *„Nagy terveim és álmaim voltak, és sok időbe telt, mire ezt úgymond fel tudtam »dolgozni« és elengedni valamennyire. Világ életemben maximalista voltam, és ha kellett, én éjszakába nyúlóan is fent maradtam és csak tanultam és csak tanultam, mondtam fel a leckét, ha elhibáztam egyetlen egy szót is, elölről kezdtem az egészet… egyszóval már betegesen maximalista voltam, és hazudnék, ha nem azt éreztem volna, hogy: »Most pofára estél nagyon!«"*

Lilla döntését a tanulmányok befejezéséről alapos mérlegelés, sok álmatlan éjszaka előzte meg, amelyet csak súlyosbított az a tény, hogy fő referenciacsoportja, volt középiskolai évfolyamtársai mindannyian egyetemen tanultak, és az ezzel járó életformát élték. Őket látva, történeteiket hallgatva hosszabb időszak elteltével is gyakran megkérdőjelezte döntésének helyességét. *„Nehezen nyeltem le. Nagyon is nehezen, hogy én, aki világ életében a tanulást helyezte előtérbe, most hirtelen abbahagyja, pont akkor, amikor épp belecsöppent, a sok beletett munka és fáradalmak hirtelen a semmibe vesznek, és új szerepben kell helytállnom."*

Azonban kisgyermekének jelenléte, édesanyjára utaltsága, Lilla anyaságának kiteljesedése mindannyiszor megadta a választ tépelődésére, biztosította döntésének helyességéről. Kezdeti kudarcélménye mára enyhült, döntése helyessége felől négy év távlatából sincs kétsége.

Összegzés

A fenti esettanulmányok két női egyetemi hallgató életpályájának kezdeti időszakát mutatják be. A két életút hasonlóan indult: a szorgalmas, tehetséges lányok nagy szakmai reményekkel kezdték el egyetemi tanulmányaikat. Tartós párkapcsolatukban fiatalon váltak anyává, és mindketten örömmel fogadták a nem tervezett, de vágyott új életeket. Ám az anyává válás ellentétes irányba mozdította életpályájukat. Virág nagy erőfeszítéssel, a többgenerációs családi támogatást igénybe véve befejezte egyetemi tanulmányait, míg Lilla az anyaság mellett döntött, feladva szakmai terveit.

A két nő társadalmi helyzete hasonló: mindketten vidékiek, családjuk első gyermekei, elsőgenerációs értelmiségi pályáról álmodtak. Ugyanabban a felsőoktatási intézményben kezdték tanulmányaikat, melynek kedvező viszonyulása – intézményes családtámogatási rendszer hiányában is – tanulmányaik sikeres befejezésével kecsegtette őket. Eltérő életútjuk nemcsak a családi értékek, a szülői szerep és az anya társadalmi helyének eltérő felfogásáról, hanem a családi és hallgatói közösségeik eltérő hozzáállásáról és az intézményes családtámogatási eszközök esetlegességéről is tanúskodik.

Projektünk célja az egyetemeket olyan családbarát helyekké alakítani, ahol a fiatal szülők nem kényszerülnek a család és a továbbtanulás közötti választásra, hanem egy érzékeny helyzetben, a kisgyermekes életszakaszban a felsőoktatási intézmények erkölcsi és anyagi támogatását élvezve, társaikkal egyenlő esélyekkel tanulhatnak.

CSALÁDOS HALLGATÓK A FELSŐOKTATÁSBAN

Sztáray Kézdy Éva – Drjenovszky Zsófia –
Hires-László Kornélia – Sántha Ágnes

Az egyetemi tanulmányok és egy diploma megszerzése a legtöbb esetben családi vállalkozásként is értelmezhető, ugyanis az egész családtól nemcsak anyagi erőforrásokat igényel, hanem áldozatot, időt, megértést, türelmet és támogatást. Különösen igaz ez azokra az egyetemi hallgatókra, akik egyetemi tanulmányaik alatt már saját családdal rendelkeznek, főleg, ha gyermekük is van. Ugyanis a felsőoktatási tanulmányok folytatása egy családos hallgató számára extra kihívásokkal, nehézségekkel jár. Egyrészt egy gyermekes hallgatónak nem csupán saját szükségleteit kell fedeznie egyetemi tanulmányai alatt, hanem felelősséggel tartozik családja anyagi biztonságáért is, ami fokozott gazdasági terhet és pénzügyi kihívást jelent számukra. Másrészt idejüket és energiájukat meg kell osztaniuk tanulmányaik sikeres folytatása és a gyermeknevelés, illetve a családi kötelezettségeikkel járó feladatok teljesítése között.

A családalapítás és az egyetemi tanulmányok összeegyeztetési nehézségei következtében az egyetemi hallgatóknak csak egy töredéke kezdi meg felsőfokú tanulmányait gyermekvállalás mellett, illetve vállal gyermeket a tanulmányok során. Általánosan megfigyelhető trend az elmúlt harminc évben, hogy a felnőtté válás fontos mérföldköveinek, így az első házasságkötésnek és az első gyermek vállalásának időpontja drasztikusan kitolódott, amelynek egyik magyarázó tényezője a felsőoktatás expanziója. A szülőképes kor biológiai korlátai miatt a kitolódott gyermekvállalás is azt eredményezi, hogy a ténylegesen megszülető gyermekek száma végül nem éri el az előre eltervezett, kívánt gyermekszámot. Így Magyarországon és a teljes Kárpát-medencében, az európai országok demográfiai trendjeivel párhuzamosan a teljes születési arányszám nem elegendő a társadalom természetes reprodukciójához.[1] A felsőoktatási intézményekben megvalósuló család-, illetve gyermekbarát intézkedések és körülmények hozzájárulhatnak tehát a demográfiai válság kezeléséhez, vagy akár enyhítéséhez is.

Jelen tanulmányban a kutatást megalapozó szakirodalmi kiindulást mutatjuk be.

[1] Őri Péter – Szabó Laura: A népesség száma és szerkezete, in Monostori Judit – Őri Péter (szerk.): *Demográfiai portré 2024*, Budapest, KSH NKI, 2024, 185–205. Tóth Pál Péter: *Népességfejlődés – népességfogyás I–III.*, Budapest, GlobeEdit, 2024.

Családos egyetemi hallgatók helyzete

A nyugati társadalmakban a tudás átadása és megszerzése történelmileg olyan terület volt, amelyet nem szabad megzavarni háztartási és gyermekgondozási kötelezettségekkel, így az egyetemi hallgató alapértelmezetten középosztálybeli férfi – és ami a kutatásunk szempontjából legfontosabb – gyermektelen diák volt. A 20. század második felétől azonban a helyzet megváltozott és a felsőoktatás 21. századi expanziójával az egyetemi hallgatók összetétele is átalakult.[2]

Magyarországon nem áll rendelkezésre statisztikai adat sem központi, sem felsőoktatási intézményi szinten arról, hogy az egyetemi hallgatók közül hányan nevelnek kiskorú gyermeket, így csak feltételezni tudjuk, hogy egy viszonylag szűk és láthatatlan csoportot alkotnak a családos egyetemi hallgatók. Az Eurostudent VI. gyorsjelentése szerint, ami 25 felsőoktatási intézmény 7202 hallgatójának 2016-os megkérdezésén alapul, a hallgatók 11,7 százalékának van legalább egy gyermeke, 5,1 százalékuk legkisebb gyermeke tízéves vagy idősebb.[3] Az Eurostudent 2022-es adatfelétele szerint a magyarországi egyetemi hallgatók 9,5%-ának van gyermeke, és mindössze 4%-ának fiatalabb a gyermeke hatévesnél, további 0,9%-ának pedig hét és kilenc év közötti.[4]

Magyarországhoz képest Romániában és Szlovákiában összességében valamivel magasabb, az Európai Unióban mért átlagértékhez közeli (12,2%, illetve 12,1%) a gyermeket nevelő egyetemi hallgatók aránya, a különbség azonban az idősebb korú gyermekek nagyobb arányából adódik. Tehát ezekben az országokban a hallgatók gyakrabban iratkoznak be idősebb életkorban, már szülőként valamely felsőoktatási intézménybe, utólag pótolva a felsőfokú képzettség megszerzését. Amennyiben a kisgyermeket nevelő hallgatók arányát vizsgáljuk, úgy kutatásunk célországaiban – Magyarországon, Romániában és Szlovákiában – hasonló arányokkal találkozunk: a felsőoktatásban részt vevők hozzávetőlegesen 4,5%-a nevel legfeljebb hatéves gyermeket.[5]

Ukrajna, mivel nem EU-s tagállam, így az Eurostudent felmérés adataiból is hiányzik, illetve országos adatokat itt sem találunk a családos, gyermekes egyetemi hallgatókra vonatkozóan.

[2] Marie-Pierre Moreau – Charlotte Kerner: *Supporting student parents in higher education. A policy perspective,* Bedfordshire, University of Bedfordshire, 2012.

[3] *A felsőoktatás szociális dimenziója Magyarországon. Eurostudent VI. gyorsjelentés,* Budapest, Oktatási Hivatal, 2018.

[4] Kristina Hauschildt (ed.) – Christoph Gwosć – Hendrik Schirmer – Sylvia Mandl – Cordelia Menz: *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent 8 Synopsis of Indicators 2021–2024,* VBW Publication, 2024, 41.

[5] Uo.

A családos hallgatók helyzetét és nehézségeik feltérképezését célzó tudományos kutatások és szakirodalmak száma is korlátozott.[6] A magyar tudományos élet figyelme elsősorban inkább az egyetemi hallgatók családalapítási terveire,[7] a gyermekvállalást befolyásoló iskolai végzettség témakörére[8] vagy a felsőoktatás részmunkarendjében (esti vagy levelező tagozatos) tanulók helyzetére általánosságban[9] irányul.

A nemzetközi szakirodalom szerint a várandós és gyermekes egyetemi hallgatók száma folyamatosan növekszik,[10] így egyre több, elsősorban kvalitatív, de néhány kvantitatív módszerrel dolgozó tanulmány is foglalkozik a helyzetükkel.

A legtöbb tanulmány kiemeli, hogy bár egyre növekszik a gyermekes hallgatók száma az egyetemeken, jórészt láthatatlanok, így az egyetemek és azok minden szereplője, így az oktatók, a diáktársak és az adminisztráció is elvárja tőlük, hogy szülői feladataik ellátása mellett beilleszkedjenek a hagyományos egyetemi kultúrába.[11] A gyermekes hallgatókra vonatkozó kutatások egyetértenek abban, hogy ezek a diákok igen motiváltak a tanulásban és a tanulmányok sikeres elvégzésében,[12] annak érdekében, hogy egyrészt a gyermeknevelés mellett szinten tudják tartani tudásukat és képességeiket, másrészt hogy munkaerőpiaci helyzetüket javítsák (újabb) végzettség megszerzésével.[13] Motiváltságuk és tudatosságuk ellenére azonban az egyetemi lét gondtalanként alapértelmezett konstrukciójában[14] számos akadállyal kell megküzdeniük, és sokan tehertételként élik meg a tanulmányok összeegyeztetését a családi életükkel.[15]

A gyermekes hallgatóknak kettős – néhányuknak munkavállalásuk miatt hármas –szerepben, szülőként és diákként is helyt kell állniuk, a napi gondokkal és a tanulmányaik teljesítésével járó követelményekkel is meg kell küzdeniük, így

[6] Engler Ágnes: *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban*, Budapest, Gondolat, 2011.

[7] Molnár Viktória: *Felsőoktatásban tanuló nők és a gyermekvállalás*, XVIII. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia (VMTDK), Újvidék, 2019. november 22–24.

[8] Veroszta Zsuzsanna – Györgyi Zoltán: Képzési háttér és gyermekvállalási tervek, *Educatio*, 30. évf., 2021/2, 184–205.

[9] Engler Ágnes: *Hallgatói metszetek. A felsőoktatás felnőtt tanuló*, Debrecen, Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, 2014.

[10] Marie-Pierre Moreau – Charlotte Kerner: Care in academia. An exploration of student parents' experiences, *British Journal of Sociology of Education*, 2013/36, 1–19; V. Brown – T. R. Nichols: Pregnant and Parenting Students on Campus. Policy and Program Implications for a Growing Population, *Educational Policy*, vol. 27, 2013/3, 499–530.

[11] Marie-Pierre Moreau – Charlotte Kerner: *Supporting student parents in higher education. A policy perspective*, Bedfordshire, University of Bedfordshire, 2012.

[12] L. A. Tighe – T. E. Sommer – J. Sabol – P. L. Chase-Lansdale: Improving the education and wellbeing of student parents, *Ann NY Acad Sci.*, 2024/1532, 10–17.

[13] Engler: *Kisgyermekes nők.*

[14] Moreau–Kerner: *Care in academia.*

[15] Engler: *Kisgyermekes nők.*

állandó nyomás alatt állnak, hogy mindegyikben meg tudjanak felelni.[16] A vizsgált szülők (elsősorban anyák) nyüzsgő, bonyolult, összetett és túlzsúfolt hétköznapjaikról számoltak be,[17] aminek kezelése nagyon átgondolt logisztikát igényel. A jól átgondolt és megtervezett időbeosztást viszont felboríthatják a sokszor előre nem látott és váratlan családi feladatok (betegség, átvirrasztott éjszakák).[18]

A tanulmányok kiemelik az időbeosztással kapcsolatos nehézségeket,[19] ami gyakran eredményezi egyik oldalon az órákról való hiányzásokat, a tanulmányok háttérbe szorulását, a tanulmányokra való összpontosítás nehézségeit, másik oldalon pedig a gyermekeikre szánt idő hiányát.[20] A családi kötelezettségek egyrészt állandó készenlétet jelentenek, másrészt az egyetemi követelmények és határidők a beszámolók szerint nem tekinthetőek családbarátnak.[21] A kettős szerep összeegyeztetése mindezek mellett tovább nehezedik azáltal, hogy mindkét terület felfogható inkább feladat-, mint idővezérelt, nyílt végű kötelezettségként, így minden teljesítés párosulhat azzal a percepcióval, hogy lehetne még jobban teljesíteni, lehetne még jobb szülővé és sikeresebb diákká válni.[22]

Mivel a gyermeknevelés extra költségekkel is jár, a gyermekes hallgatóknak meg kell küzdeniük a sajátjuk mellett a család anyagi biztonságának megteremtése, illetve fenntartása nehézségeivel is.[23]

A nemzetközi és a hazai kutatások szerint a gyermekes hallgatók általában idősebbek, mint diáktársaik, és többen dolgoznak is tanulmányaik és a gyermeknevelés mellett,[24] így nehezebben tudnak kapcsolódni diáktársaikhoz, kevesebb információhoz jutnak tőlük az egyetemi létben való eligazodáshoz, továbbá meg kell küzdeniük a gyermektelen hallgatókhoz képest az elkülönültség érzésével is.[25] Egy felmérés szerint csak töredékük érzi magát az egyetemi közösség részének.[26]

[16] Ryan Christian T Bustillo – Rouie Christine T. Bustillo – Jay Ann Vie Sayson: Navigating the Dual Roles. Understanding the Unique Challenges of Student-mothers in Pursuit of Higher Education, *Ignatian International Journal for Multidisciplinary Research*, vol. 2, 2024/2, 58–69.

[17] Tighe et al.: *Improving the education and wellbeing of student parents;* K. P. Andres: Two Faces of a Mom. Student Mothers' Lived Experiences in a State University, *International Journal of Multidisciplinary: Applied Business and Education Research*, vol. 2, 2021/5, 406–412.

[18] Moreau–Kerner: *Care in academia.*

[19] Uo.

[20] Bustillo–Bustillo–Sayson: *Navigating the Dual Roles.*

[21] Moreau–Kerner: *Care in academia.*

[22] Uo.

[23] Tighe et al.: *Improving the education and wellbeing of student parents.*

[24] V. Brown – T. R. Nichols: Pregnant and Parenting Students on Campus: Policy and Program Implications for a Growing Population, *Educational Policy*, vol. 27, 2013/3, 499–530.

[25] Bustillo–Bustillo–Sayson: *Navigating the Dual Roles.*

[26] Michelle Briegel – Sonya Jakubec – Andrea Shippey-Heilman – Paxton Bruce: Barriers and Supports for Student-Parents in Higher Education, *Transformative Dialogues: Teaching and Learning Journal*, vol. 15, 2023/3, 12–21.

A fent ismertetett nehézségek és a többes terhelés, illetve megfelelés a vonatkozó tanulmányok szerint nem ritkán vezet érzelmi nehézségekhez, súlyosabb esetben mentális és egészségi problémákhoz.[27]

A vizsgált családos egyetemi hallgatók a nehézségek mellett helyzetük és döntésük számos előnyéről is beszámoltak, és az általuk elmesélt történetek a kettős szereppel járó előnyöket is hangsúlyozták.[28] Erős motiváció volt számukra tanulmányaik alatt, hogy befektetésük nagy eséllyel rövid és hosszú távon is megtérül,[29] így kitartottak, és a helyzethez kellő rugalmassággal alkalmazkodva „valósították meg álmaikat" és szereztek egyetemi diplomát.[30] Más tanulmányok arról számoltak be, hogy a gyermekes hallgatók megküzdési stratégiákat alakítottak ki a feladatok összeegyeztetésére, megtanulták a hatékony időgazdálkodás és a pénzügyi menedzsment, valamint az önmotiváció gyakorlatát. Jellemzően egyéni megoldásokat kerestek, bízva az oktatók empátiájában és megértésében. Tanulmányaik során megtapasztalták, hogy szorgalmas munkával össze tudják egyeztetni szerepeiket, és mindez arra motiválta őket, hogy gyermekeiknek is átadják a tanulás értékének fontosságát és azt a tapasztalatot, hogy hittel és kemény munkával elérhetik céljaikat.[31]

A gyermekvállalás és az iskolai végzettség demográfiai és szociológiai összefüggései

Az iskolai végzettség szintje és a termékenységi arányszám közötti fordított összefüggés mára világszerte jellemző. Az összefüggés erősebb a gazdaságilag kevésbé fejlett országokban, ahol az anyák iskolai végzettségének növekedésével még erőteljesebben csökken gyermekeik száma, mint a gazdagabb országokban.[32]

Magyarország népessége 1981 óta csökken, 2025. január 1-jén 9 millió 540 ezer fő volt, ami a születések és a halálozások egyenlegéből adódott, a nemzetközi vándorlás többletével enyhén mérsékelve.[33] Tehát az elmúlt évtizedekben a halálozások száma folyamatosan meghaladta az élveszületések csökkenő számát. A születésszám visszaesését a szülőképes korú nők létszámának csökkenése

[27] Tighe et al.: *Improving the education and wellbeing of student parents;* Moreau–Kerner: *Care in academia.*

[28] Uo.

[29] Engler: *Kisgyermekes nők.*

[30] Andres: *Two Faces of a Mom.*

[31] Bustillo–Bustillo–Sayson: *Navigating the Dual Roles.*

[32] Nisén et al.: Educational Differences in Cohort Fertility Across Sub-national Regions in Europe, *European Journal of Population*, vol. 37, 2020/1, 263–295.

[33] *A népesség, népmozgalom főbb mutatói,* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2025.

mellett a termékenység mérséklődése eredményezte, amelynek magyarázata rendkívül összetett. Egyik fontos magyarázó faktora, hogy kitolódott a nők átlagos életkora az első gyermekük születésekor. „Napjainkban a családalapítást és a gyermekvállalást abban az életkorban kezdik a nők, amikor három évtizeddel korábban szinte már befejezték."[34] Továbbá látnunk kell, hogy míg az alacsony iskolai végzettségű, nyolc általános iskolai osztályt végzett anyák első gyermekvállalási kora nem tolódott ki 2000 óta, a felsőfokú végzettségűek esetében 28,7-ről 32 évre nőtt.[35] Az első gyermek vállalásának kitolódása mellett az első házasságkötés kora is megemelkedett az utóbbi évtizedekben,[36] különösen a felsőfokú végzettségűek körében.[37] Demográfiai kutatások viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy a házasságon kívüli párkapcsolati formák terjedése és a házasságon kívüli születések számának 2015-ig tartó növekedése ellenére nagyobb arányban (2023-ban 76%) születnek gyermekek házasságban.[38]

Ez a halasztott, kitolódott házasságkötés és gyermekvállalás – részben – a termékenységi időszak biológiai korlátai következtében azt eredményezi, hogy a tényleges, megvalósult gyermekszám nem éri el a tervezett, vágyott gyermekszámot. Bár hozzá kell tenni, hogy a gyermekvállalási tervek megvalósulása nagyobb valószínűséggel következik be a házasságban élők diplomások körében.[39]

Mindezek ellenére a születésszám csökkenéséért nem tehető felelőssé a felsőoktatás expanziója, ugyanis a legalacsonyabb gyermekszámot épp a középfokú végzettségűek, különösen a szakmunkások körében figyelhetjük meg.[40] A termékenység iskolai végzettség szerinti alakulása egy U alakú görbét mutat, mely szerint az alacsonyabb és a magasabb végzettségi szint magasabb termékenységet, azaz nagyobb gyermekvállalási hajlandóságot mutat.[41] További kutatások pedig arra mutatnak rá, hogy (2018-ban) a homogám, vagyis azonos társadalmi

[34] Uo., 139.

[35] Kapitány Balázs: Gyermekvállalási kedv és termékenység Magyarországon – európai kitekintéssel, *Pannonhalmi Szemle*, 31. évf., 2023/4, 32–45.

[36] *A házasságkötési magatartás változásának demográfiai jellemzői*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2017.

[37] Gregor Anikó: A hazai ifjúság demográfiai jellemzői és az azt alakító tényezők, in Nagy Ádám (szerk.): *Margón kívül. Magyar ifjúságkutatás 2016*, Budapest, Excenter Kutatóközpont, 2016, 7–35.

[38] *Magyarország, 2023*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2024.

[39] Kapitány Balázs – Murinkó Lívia: Párkapcsolati változások, termékenységi trendek, in Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth I. György (szerk.): *Társadalmi Riport 2020*, Budapest, Tárki, 2020, 146–170.

[40] Kapitány Balázs: Bimodális (kétcsúcsú) termékenységi görbe Magyarországon – leíró eredmények és lehetséges okok, *Demográfia*, 61. évf., 2018, 121–146.

[41] Uo.

csoportból származó, felsőfokú végzettségű szülőpárok esetében a legmagasabb az élveszületések száma.[42]

Romániában a felsőfokú iskolai végzettséget szerzett nők teljes kohorsztermékenységi arányszáma 1,12, ami az összes EU-s ország között a legalacsonyabb. Továbbá, itt mérték a legnagyobb különbséget a felsőfokú és az ennél alacsonyabb iskolai végzettséget szerzett nők befejezett termékenysége között.[43] A nők egyre fokozódó felsőoktatási részvétele tehát tovább csökkenti a születések számát. Annak ellenére így van ez, hogy a népesedéspolitikai ösztönzők elsősorban a középosztálynak kedveznek.[44]

Bár Szlovákiában általánosságban még viszonylag magas a termékenység szintje, itt is egyértelmű összefüggés mutatható ki az iskolai végzettség és a termékenység között: minél magasabb végzettségű valaki, átlagosan annál kevesebb gyermeke születik.[45] Eva Fekiačová elemzése bemutatja, hogy az egyes végzettségi szinteken a különbség olyan nagy, hogy még a legfiatalabb (1961-es születésű), már befejezett termékenységgel rendelkező nők korcsoportjában is az figyelhető meg, hogy míg a két legalacsonyabb végzettségű csoport (tehát az általános iskolai végzettség nélküliek és az érettségi nélküli végzettséggel rendelkezők) tagjainak körében még mindig eléri a termékenység szintje a reprodukcióhoz szükséges értéket (megközelítőleg 2,6, illetve 2,3-as befejezett termékenységi arányszámmal), sőt még az érettségizettek is megközelítik azt (2,05), addig a felsőfokkal rendelkezőkről ez nem mondható el (1,75), és ez a tendencia a korábbi évjáratok körében is hasonló. Ugyanakkor – mint Branislav Šprocha bemutatja[46] – a végzettség nélkülieket leszámítva az egyes évjáratok körében azért közelítenek egymáshoz ezek az értékek az egyes végzettségi csoportokban.

Szlovákiában is igaz az, hogy minél magasabb végzettségű egy nő, annál később szüli meg első gyermekét. Egy 2014-es statisztika szerint a felsőfokkal rendelkező nőknél már meghaladja a 30 évet ez a kor, míg a többi végzettségi szinten 20–29 éves korral találkozunk (extrémen alacsony, 20 év körüli értéket

[42] Veroszta Zsuzsanna – Györgyi Zoltán: Képzési háttér és gyermekvállalási tervek, *Educatio*, 30. évf., 2021/2, 184–205.

[43] Nisén et al.: *Educational Differences in Cohort Fertility Across Sub-national Regions in Europe*.

[44] Malina Voicu – Razvan Papuc: Fertility in Romania. The Delay of the Second Gender Revolution, *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 2023/69, 133–149.

[45] Eva Fekiačová: Vplyv vzdelania na reprodukčné správanie v kontexte nízkej plodnosti na Slovensku po roku, in Jitka Langhamrová – Jana Vrabcová (eds.): *RELIK 2021 Reproduction of Human Capital. Mutual links and connections. Conference proceedings*, Prague, Prague University of Economics and Business, 177–186.

[46] Branislav Šprocha: *Zmeny v kohortney plodnosti žien Slovenska v spojitosti s najvyšším dosiahnutým vzdelaním.*

a képzetlenek mutatnak, a két közepes végzettségű csoport esetében már 27 és 29 év a jellemző).[47]

Ukrajnában a háborús események következtében nagyon nehéz a népesség számarányáról és benne bármilyen érvényes tendenciákról szóló statisztikai összefoglalót adni. Ukrajnában már a háború kitörése előtt is az egyetlen népszámlást 2001-ben végezték, ezt követően az ország összlakosságának a meghatározása csak becslések alapján történt. Az ország népességszámának meghatározására a statisztikai hivatal adataira támaszkodnak, jelenleg az országban élő lakosság számát 29 és 31 millió között becsülik, amelyet viszont számos, főként migrációs folyamatokat elemző kutató megkérdőjelez.[48] Abban mindenesetre egyetértés mutatkozik, hogy Ukrajnában komoly demográfiai krízist vetítenek előre az ország demográfusai,[49] továbbá a nemzetközi szervezetek szakemberei,[50] és jelenleg a háború befejezése utáni forgatókönyvekben kiemelik a harci cselekmények következtében a nemek arányának megváltozását, továbbá a kényszerű migrációs folyamatok negatív következményeit. A népességszám csökkenése már a háború 2022-es kitörése előtt is megindult, és nemcsak a migrációs tendenciák, hanem a természetes népességszaporulat negatív irányba fordulása miatt is. Mivel már a háború kitörése előtt is hiányoztak az alapstatisztikák, a családos hallgatókra vonatkoztatva sem találunk adatokat. A vizsgált jelenséget két adattal tudjuk valamilyen formában bemutatni: egyrészt a házasságokról szóló adatokkal, másrészt a felsőoktatást a 2022-es rendkívüli állapot miatt érintő változásokkal. Az állami statisztikai hivatal oldalán[51] kiemelik, hogy az előző évi adatokhoz képest 2024-ben Ukrajnában átlagosan gyakrabban válnak el, ritkábban kötnek házasságot és egyre több házassági szerződést kötnek. Az Igazságügyi Minisztérium hivatalos adatai[52] alapján láthatjuk, hogy 2024-ben 150 ezer házasságot kötöttek, ami 20%-os csökkenést mutat az előző évi adatokhoz képest, 34,2 ezer válás történt, ami 30%-kal több, mint 2023-ban, így minden ötödik házasságra jutott egy válás. A háború kitörésének évében a rendkívüli helyzet bevezetése után eltörölték a központi emelt szintű érettségit, és a korábban

[47] Fekiačová: *Vplyv vzdelania.*

[48] Maryna Puhachova: The Russian–Ukrainian War. The Possibility of Assessment of Demographic Losses, *Statistics of Ukraine*, 2024/105, 61–68.

[49] Ella Libanova: Resilience of the socio-economic system of Ukraine to the shocks caused by the war. Specifics of formation and response, *Demography and Social Economy*, 2024/58, 3–23.

[50] *European Demographic Datasheet 2024*, UNICEF, 2024.

[51] *На п'ять шлюбів в Україні припадає одне розлучення* [Ukrajnában minden ötödik házasság válással végződik], 2024. https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2024-6

[52] Інформація про результати роботи органів державної реєстрації актів цивільного стану [Tájékoztatás az állami anyakönyvi szervek munkájának eredményeiről], Kijev, 2024. https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info

szerzett hagyományos/egyszerű érettségihez csatolt motivációs levéllel lehetett minden felsőoktatási intézményben jelentkezni. Ezzel párhuzamosan az érettségizők számára kialakítottak egy nemzeti multidiszciplináris tesztet, amelyet 2023-ban és 2024-ben kibővítve, komolyabb elvárási rendszerhez kötve állítottak a felvételi alapkövetelményévé. 2022-ben tehát olyan lehetőség adódott a kárpátaljai magyarok életében, hogy akinek korábban nehézséget okozott az emelt szintű érettségi megszerzése (elsősorban az ukrán nyelvű tesztek miatt), azok számára megnyílt egy lehetőség, és sokan éltek is vele.

Az előző fejezetben utaltunk rá, hogy a gyermekes szülők számára erős motiváció volt tanulmányaik alatt, hogy befektetésük egyszer majd megtérül.[53] Ugyanis a gyermekvállalási hajlandóságot a munkaerőpiaci bizonytalanság erőteljesen csökkenti, amit épp a felsőfokú végzettség megszerzésével lehet kompenzálni.[54] Ellenkező hatásként érvényesül azonban „a kedvezőbb jövedelmi-iskolázottsági szinten lévők gyermekvállaláshoz kapcsolódó magasabb elvárási szintje, tehát a gyermek megfelelő felnevelésének nagyobb becsült költsége".[55]

A gyermekvállalás és az iskolai végzettség demográfiai összefüggéseinek ismeretében és a gyermekes egyetemi hallgatók előző fejezetben ismertetett nehézségei alapján szükséges akár nemzeti, országos, akár felsőoktatási intézményi szintű szakpolitikák és cselekvési tervek kialakítása annak érdekében, hogy ösztönözni lehessen a tanulmányok alatti gyermekvállalást és a gyermekes hallgatók helyzetének javítását.

Családos hallgatókra vonatkozó szakpolitikák

A családos hallgatókra vonatkozó nemzetközi kutatások egyetértenek abban, hogy a gyermekes hallgatók – emelkedő számuk ellenére – csak korlátozott figyelmet kaptak eddig politikai körökben.[56] Tehát szükség van az érintett hallgatók tapasztalatainak, véleményének, javaslatainak megismerését célzó kutatások alapján ezen hallgatókra vonatkozó általános vagy intézményi, illetve képzésspecifikus szakpolitikák kialakítására és végrehajtására.[57] A gyermekes hallgatókra jellemző, hogy általában láthatatlanok mind az intézmény, mind a hallgatótársaik számára, és ugyanolyan követelményrendszer szerint kell beilleszkedniük az egyetemi

[53] Engler: *Kisgyermekes nők.*
[54] Veroszta–Györgyi: *Képzési háttér és gyermekvállalási tervek.*
[55] Uo., 190.
[56] Moreau–Kerner: *Care in academia.*
[57] Briegel et al.: *Barriers and Supports for Student-Parents in Higher Education.*

struktúrába, ami szintén szükségessé teszi ezen szakpolitikák átgondolt, kutatásokkal megalapozott kialakítását.

A kutatások alapján a láthatatlanság mellett egy fontos tapasztalat, hogy a családos hallgatóknak azért is jelent nehézséget az egyetemi létben való eligazodás, mivel hallgatótársaikkal speciális helyzetük folytán kevesebb a kapcsolódási pont és így a tapasztalatcsere lehetősége, továbbá az intézmények felől is kevés információs forrás és tájékoztatási fórum jut el hozzájuk[58] arról, hogy milyen szolgáltatások állnak rendelkezésükre, ha egyáltalán vannak ilyenek.[59] Ugyanis a vizsgálatok azt mutatják, hogy kevés felsőoktatási intézményben léteznek hivatalos irányelvek a családos hallgatók támogatására, és még ott is, ahol már bevezettek ilyeneket, az egyetemek dolgozói sincsenek tisztában ezekkel a családos hallgatóknak nyújtható egyetemi szolgáltatásokkal, lehetőségekkel, és a hallgatók egyénileg oldják meg a helyzetükből adódó problémáikat.[60]

A szakpolitikák elemzése és a családos hallgatók véleményének és tapasztalatainak megismerése alapján a gyermekes hallgatók helyzetének javítása és a tanulmányok alatti gyermekvállalás ösztönzése érdekében a cselekvési terveknek, irányelveknek elsősorban a gyermekes hallgatók speciális kettős helyzetének és ebből adódó nehézségeinek figyelembevételével kell elkészülniük. Az egyik legfontosabb tényező, hogy lehetőséget kell biztosítani ezeknek a hallgatóknak a gyermeknevelésből fakadó egyéni időbeosztására, és összességében egy támogató tanulási környezetet kell biztosítani számukra.[61]

A szakirodalom alapján a családközpontú támogató szolgáltatások közül az egyik legfontosabb az elérhető és igénybevehető egyetemi erőforrásokról való megfelelő tájékoztatás,[62] beleértve az esetlegesen igénybe vehető pénzügyi támogatások körét is.[63] A megfelelő tájékozódásban sokat segíthetnek az intézmény által szervezett ingyenes tanfolyamok, a megfelelően képzett egyetemi mentorok vagy a „sorstárs" támogató csoportok formális megszervezése.[64] A legtöbb esetben ugyanis a hallgató egyéni tájékozódása alapján informális csoportokat szervez; az ezekben való információáramlás ugyan hasznos, de nem ritkán esetleges és nem teljes körű.

[58] Brown–Nichols: *Pregnant and Parenting Students on Campus.*

[59] Kristen Springer – Brenda Parker – Catherine Leviten-Reid: Making Space for Graduate Student Parents Practice and Politics, *Journal of Family Issues,* 2009/30, 435–457.

[60] Uo.; Bustillo–Bustillo–Sayson: *Navigating the Dual Roles.*

[61] Tighe et al.: *Improving the education and wellbeing of student parents;* Briegel et al.: *Barriers and Supports for Student-Parents in Higher Education.*

[62] Uo.

[63] Tighe et al.: *Improving the education and wellbeing of student parents.*

[64] Uo.

További fontos kiemelendő szempont és igény a hallgatók gyermekei felügyeletének megoldása, míg a hallgató szülő tanórákon vesz részt, illetve a vizsgákra, feladatokra készül; továbbá szükség van a campusokon egy megfelelő, nyugodt helyiség kialakítására, ahol a szülők elláthatják (megszoptathatják, tisztába tehetik) gyermeküket, vagy ahol valaki tud a gyermekre vigyázni a tanórák alatt.[65]

Általános tapasztalat, hogy ahol valamilyen célzott programot vezettek be a családos hallgatók számára, az abban részt vevő szülők nagyobb valószínűséggel szereztek diplomát, mint a kontrollcsoport tagjai.[66]

A fenti eredmények arra utalnak, hogy a családközpontú megközelítés kulcsfontosságú a gyermekes hallgatók tanulóútjainak és egyetemi sikereinek támogatásához, javításához.[67]

Az egyes intézkedések és szolgáltatások célravezető bevezetésének és végrehajtásának azonban a legfontosabb háttérfeltétele a felsőoktatási intézmény egészének és minden résztvevőjének a témával kapcsolatos tudatos és együttérző attitűdje. Egy általános támogató szemlélet mellett megvalósított szakpolitika képes a családos hallgatók helyzetét javítani, és elősegítheti az összetartozás érzését az egyetemi közösséggel, kultúrával.[68]

A gyermekes hallgatókat támogató és a gyermekvállalást ösztönző szakpolitikák kialakítása és bevezetése egy összetett, több szereplő részvételét igénylő átfogó projekt. A Nagycsaládosok Országos Egyesülete ezért több felsőoktatási intézmény bevonásával egy nemzetközi projektet indított el „Befogadó tanulási környezetek támogatása – stratégiák a gyermeket nevelő, családos hallgatók támogatására a felsőoktatásban" címmel egy Erasmus+ projekt keretében 2023-ban. A projekt célja egy kutatási módszerekre épülő szakpolitikai beavatkozás, amely három fázisból áll: „az első szinte tisztán kutatási lépések megvalósítását, a második fázis vegyesen jellemzően beavatkozástervezést, míg a harmadik fázis értékelési feladatokat tartalmaz."[69]

[65] Uo.; Briegel et al.: *Barriers and Supports for Student-Parents in Higher Education.*
[66] Tighe et al.: *Improving the education and wellbeing of student parents.*
[67] Uo.; Briegel et al.: *Barriers and Supports for Student-Parents in Higher Education.*
[68] Uo.
[69] *Családosok a felsőoktatásban. Kutatási terv*, Budapest, Nagycsaládosok Országos Egyesülete, 2024.

Irodalomjegyzék

A felsőoktatás szociális dimenziója Magyarországon. Eurostudent VI. gyorsjelentés, Budapest, Oktatási Hivatal, 2018. https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/felsooktatasimuhely/eurostudent/Eurostudent_VI_gyorsjelentes.pdf

A házasságkötési magatartás változásának demográfiai jellemzői, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2017. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/hazassagkotes.pdf

A népesség, népmozgalom főbb mutatói, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2025. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0001.html

Andres, K. P.: Two Faces of a Mom. Student Mothers' Lived Experiences in a State University, *International Journal of Multidisciplinary. Applied Business and Education Research*, vol. 2, 2021/5, 406–412. http://dx.doi.org/10.11594/ijmaber.02.05.06

Briegel, Michelle – Jakubec, Sonya – Shippey-Heilman, Andrea – Bruce, Paxton: Barriers and Supports for Student-Parents in Higher Education, *Transformative Dialogues: Teaching and Learning Journal*, vol. 15, 2023/3, 12–21. https://doi.org/10.26209/td2023vol15iss31759

Brown, V. – Nichols, T. R.: Pregnant and Parenting Students on Campus: Policy and Program Implications for a Growing Population, *Educational Policy*, vol. 27, 2013/3, 499–530. https://doi.org/10.1177/0895904812453995

Bustillo, Ryan Christian T. – Bustillo, Rouie Christine T. – Sayson, Jay Ann Vie: Navigating the Dual Roles: Understanding the Unique Challenges of Student-mothers in Pursuit of Higher Education, *Ignatian International Journal for Multidisciplinary Research*, vol. 2, 2024/2, 58–69. https://doi.org/10.5281/zenodo.10634332

Családosok a felsőoktatásban. Kutatási terv, Budapest, Nagycsaládosok Országos Egyesülete, 2024.

Engler Ágnes: *Hallgatói metszetek. A felsőoktatás felnőtt tanuló,* Debrecen, Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, 2014.

Engler Ágnes: *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban,* Budapest, Gondolat, 2011.

European Demographic Datasheet 2024, Wittgenstein Centre, IIASA, VID/OEAW, University of Vienna, 2024.

Gregor Anikó: A hazai ifjúság demográfiai jellemzői és az azt alakító tényezők, in Nagy Ádám (szerk.): *Margón Kívül Magyar ifjúságkutatás 2016,* Budapest, Excenter Kutatóközpont, 2016, 7–35. http://www.ifjusagugy.hu/kotetek/Margon_kivul_2016_web.pdf

Hauschildt, Kristina (Ed.) – Gwosć, Christoph – Schirmer, Hendrik – Mandl, Sylvia – Menz, Cordelia: *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent 8 Synopsis of Indicators 2021–2024.* VBW Publication, 2024. https://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EUROSTUDENT_8_Synopsis_of_Indicators.pdf

Kapitány Balázs – Murinkó Lívia: Párkapcsolati változások, termékenységi trendek, in Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth I. György (szerk.): *Társadalmi Riport 2020,* Budapest, Tárki, 2020, 146–170.

Kapitány Balázs: Bimodális (kétcsúcsú) termékenységi görbe Magyarországon – leíró eredmények és lehetséges okok, *Demográfia*, 61. évf., 2018, 121–146.

Kapitány Balázs: Gyermekvállalási kedv és termékenység Magyarországon – európai kitekintéssel, *Pannonhalmi Szemle,* 31. évf., 2023/4, 32–45.

Libanova, Ella: Resilience of the socio-economic system of Ukraine to the shocks caused by the war. Specifics of formation and response, *Demography and Social Economy,* 2024/58, 3–23. https://doi.org/10.15407/dse2024.04.003

Magyarország, 2023, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2024. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo_2023.pdf

Molnár Viktória: *Felsőoktatásban tanuló nők és a gyermekvállalás*, XVIII. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia (VMTDK), Újvidék, 2019. november 22–24.

Moreau, Marie-Pierre – Kerner, Charlotte: Care in academia. An exploration of student parents' experiences, *British Journal of Sociology of Education,* 2013/36, 1–19. https://doi.org/10.1080/01425692.2013.814533

Moreau, Marie-Pierre – Kerner, Charlotte: *Supporting student parents in higher education. A policy perspective,* Bedfordshire, University of Bedfordshire, 2012. http://www.nuffieldfoundation.org/sites/default/files/files/Moreau%20Student%20Parent%20report%20-%20Full%20report%20October%202012.pdf

Nisén, Jessica – Klüsener, Sebastian – Dahlberg, Johan – Dommermuth, Lars – Jasilioniene, Aiva – Kreyenfeld, Michaela – Lappegårdl, Trude – Li, Peng – Martikainen, Pekka – Neels, Karel – Riederer, Bernhard – Te Riele, Saskia – Szabó, Laura – Trimarchi, Alessandra – Viciana, Francisco – Wilson, Ben – Myrskylä, Mikko: Educational Differences in Cohort Fertility Across Sub-national Regions in Europe, *European Journal of Population*, vol. 37, 2020/1, 263–295. https://doi.org/10.1007/s10680-020-09562-0

Őri Péter – Szabó Laura: A népesség száma és szerkezete, in Monostori Judit – Őri Péter (szerk.): *Demográfiai Portré 2024,* Budapest, KSH NKI, 2024, 185–205.

Puhachova, Maryna: The Russian-Ukrainian War. The Possibility of Assessment of Demographic Losses, *Statistics of Ukraine*, 2024/105, 61–68. https://su-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/432

Springer, Kristen – Parker, Brenda – Leviten-Reid, Catherine: Making Space for Graduate Student Parents Practice and Politics, *Journal of Family Issues,* 2009/30, 435–457. https://doi.org/10.1177/0192513X0832929

Tighe, L. A. – Sommer, T. E. – Sabol, T. J. – Chase-Lansdale, P. L.: Improving the education and wellbeing of student parents, *Ann NY Acad Sci.,* 2024/1532, 10–17. https://doi.org/10.1111/nyas.15094

Tóth Pál Péter: *Népességfejlődés – népességfogyás I–III,* Budapest, GlobeEdit, 2024.

Veroszta Zsuzsanna – Györgyi Zoltán: Képzési háttér és gyermekvállalási tervek, *Educatio,* 30. évf., 2021/2, 184–205. https://doi.org/10.1556/2063.30.2021.2.2

Voicu, Malina – Papuc, Razvan: Fertility in Romania: The Delay of the Second Gender Revolution, *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 2023/69, 133–149. https://doi.org/10.24193/tras.69E.8

Інформація про результати роботи органів державної реєстрації актів цивільного стану [Tájékoztatás az állami anyakönyvi szervek munkájának eredményeiről], Kijev, 2024. https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info

Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024 [A gyermekek helyzetének elemzése Ukrajnában 2024], UNICEF, 2024. https://www.unicef.org/ukraine/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf.pdf

На п'ять шлюбів в Україні припадає одне розлучення [Ukrajnában minden ötödik házasság válással végződik], 2024. https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2024-6

A CSALÁDOS HALLGATÓK VIZSGÁLATÁRA VONATKOZÓ KUTATÁS MÓDSZERTANA

Drjenovszky Zsófia – Hegedűs Rita – Tóth-Batizán Emese – Sántha Ágnes – Hires-László Kornélia – Sztáray Kézdy Éva

A nemzetközi családbarát projekt célja felmérni, hogyan tudnák az intézmények jobban segíteni a családos hallgatókat abban, hogy minél sikeresebben tudjanak egyszerre helytállni a családi életben és a tanulmányaikban. A kutatás tehát két kérdés megválaszolását tűzte ki célul:

1. Milyen tényezők gátolják a gyermekvállalást, gyermeknevelést a felsőoktatási tanulmányok idején?

2. Hogyan lehetne olyan támogatást biztosítani, ami ösztönzőleg hatna a családosok részvételére vagy a tanulmányok alatti családalapításra?

A kutatás célcsoportját azok a hallgatók alkotják, akik az egyetemi tanulmányaik alatt kisgyermeket nevelnek, illetve neveltek. A kutatási feltétel alapján a kutatásba bevonható hallgatók pontos köre az alábbi definíció alapján értendő: 14 év alatti gyermeket nevelő hallgató vagy az elmúlt három évben végzett és tanulmányai alatt 14 év alatti gyermeket nevelő hallgató, aki alap-, mester- vagy osztatlan képzésben, nappali vagy levelezős munkarendben tanul, illetve tanult. Az Erasmus+

> [...] projekt a hagyományos értelemben véve nem tudományos kutatás, sokkal inkább tudományos kutatási módszerekre épülő szakpolitikai beavatkozás. A kutatások kulcsfontosságú szerepet játszhatnak a felsőoktatásban részt vevő egyének gyermekvállalását támogató szakpolitikai beavatkozások kialakításában és implementálásában. A [...] kutatások mélyreható betekintést nyújtanak az egyetemi hallgatók életkörülményeibe, prioritásaiba és kihívásaiba, lehetővé téve a döntéshozók számára, hogy célzott és hatékony intézkedéseket hozzanak.
>
> A szociológiai kutatások segítségével feltárhatók azok a specifikus akadályok és kihívások, amelyek az egyetemi hallgatókat a gyermekvállalásban gátolják. [...] Ezeknek a tényezőknek a megértése elengedhetetlen ahhoz, hogy a beavatkozások célzottan kezeljék azokat a problémákat, amelyek a leginkább befolyásolják az egyetemi hallgatók gyermekvállalási döntéseit.[1]

[1] *Családosok a felsőoktatásban. Kutatási terv*, Budapest, Nagycsaládosok Országos Egyesülete, 2024.

A projekt első szakaszában ennek céljából mind a négy intézményben hallgatói fókuszcsoportok szervezésére került sor, így 2024. április és május folyamán összesen nyolc fókuszcsoportos beszélgetés zajlott le.

A fókuszcsoportos kutatás

A fókuszcsoportos kutatás a társadalomtudományokban használt olyan kvalitatív módszer, amelynek segítségével – a csoportdinamika működési mechanizmusainak felhasználásával – felderíthetőek bizonyos emberek meghatározott események, ingerek iránt érzett, sokszor nem is tudatosuló, tudatalatti, gyakran elfojtott motivációi, attitűdjei és érzelmei. A kutatás során egy képzett moderátor beszélget általában 6–12, valamilyen szempontból egymáshoz hasonlító csoporttaggal egy konkrét témáról (fókuszról).[2] A fókuszcsoportos kutatás célja nem objektív, számszerűsíthető adatok gyűjtése, hanem olyan gondolatok, tapasztalatok, vélemények, percepciók és attitűdök artikulálására lehetőséget adó módszer, amelyek sokszor csak a társas interakciókban válnak a résztvevők számára is világossá, és a beszélgetés során fogalmazódnak meg.[3] A beszélgetésnek nem célja, hogy a résztvevők egymást meggyőzzék, vagy hogy kompromisszumra jussanak, illetve egy konfliktust vagy problémát megoldjanak, hanem éppen annak elősegítése, hogy a vélemények minél szélesebb skálája egy őszinte légkörű beszélgetésben megfogalmazódjon az adott témával kapcsolatban.[4]

A beszélgetés legtöbbször egy speciális helyiségben zajlik, amely ún. detektívtükörrel van ellátva, ami lehetőséget teremt a kutatás megrendelőjének vagy egy szakértőnek, hogy a résztvevők számára láthatatlan módon kövesse a beszélgetést. A személyes lebonyolítás mellett ismert és alkalmazott forma a telefonos vagy videóhívásos, vagy éppen az online fókuszcsoport, mely utóbbi eredetileg a chatben történő aszinkron beszélgetést jelentette, napjainkban pedig a valós idejű, hanggal és képpel történő interakciókon alapuló, videókonferencia-platformon megvalósuló fókuszcsoportot értjük alatta.[5] A kutatási design megtervezése

[2] Síklaki István: *Vélemények mélyén. A fókuszcsoport módszer, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapmódszere,* Budapest, Kossuth, 2006; Schhleicher Nóra: *Kvalitatív kutatási módszerek a társadalomtudományokban. A Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola jegyzete,* Budapest, BKF, 2007, 62–65.

[3] Uo., 62.

[4] Vicsek Lilla: *Fókuszcsoport,* Budapest, Osiris, 2006.

[5] Sztáray Kézdy Éva – Szvetelszky Zsuzsanna: Távolléti fókuszcsoportok eredményei a 2020 tavaszi érettségivel kapcsolatos tapasztalatokról, *Socio.hu,* 11. évf., 2021/1, 90.

során az offline és az online lebonyolítás előnyeit és hátrányait figyelembe véve kell a döntést meghozni: míg az online forma megkönnyíti a találkozók szervezését és lebonyolítását, mivel nincs szükség fizikai helyszínre, és könnyebb időpontokat egyeztetni, továbbá a hang- és képfelvétel is adott, tehát idő- és költséghatékony megoldás, számolni kell a felmerülő technikai problémákkal és azzal, hogy a csoportdinamikai mechanizmusok csak korlátozottan jelennek meg, így a beszélgetés lendülete és érzelmi intenzitása is redukálódik.[6]

A beszélgetést egy képzett, lehetőség szerint a témában járatos szakember, a moderátor készíti elő és vezeti, továbbá a beszélgetésekről készült hang- és képfelvétel átirata alapján elemzi is. A jó moderátornak képesnek kell lennie egyrészt a spontán, kötetlen, informális légkör megteremtésére, másrészt a beszélgetés kézben tartására, a fókusz megtartására és a nehéz esetek, problémás helyzetek kezelésére. A különböző résztvevők között a moderátornak egyensúlyt kell teremtenie, hogy mindenki egyformán szóhoz jusson, és elősegítse az őszinte, új gondolatok megfogalmazását. Ezt nyitottságával, érdeklődésével is elő tudja segíteni.[7] Nagyon fontos, hogy a moderátor nem ítélkezhet, nem véleményezheti az elhangzottakat. Továbbá nem feladata, hogy az esetlegesen elhangzó téves, a valóságnak nem megfelelő információkat korrigálja. A beszélgetés során végig bátorítónak és semlegesnek kell maradnia, hogy minden résztvevő saját percepciója, tapasztalata, véleménye megfogalmazódhasson.

A fókuszcsoportok résztvevőit általában nem valószínűségi mintavétellel választják ki, hanem a toborzás során a kutatási kérdés szempontjából releváns kritériumok alapján, majd egy előzetes szűrést követően alakulnak ki a csoportok. A szűrőkérdőív célja, hogy minden résztvevő megfeleljen a kutatás célcsoportjára vonatkozó pontos kritériumoknak. A nem valószínűségi, szakértői mintavétel következtében a kutatás mintája nem reprezentálja a vizsgálati populációt, így a kutatás eredményei statisztikai értelemben nem általánosíthatóak a teljes célcsoportra. Azonban a beszélgetés során megfogalmazott vélemények, attitűdök összesítésével és elemzésével feltárhatjuk az adott jelenség diverzitását, különféle változatainak körét és a lehetséges mintázatokat, így a kapott eredmények variációalapú általánosíthatóságáról beszélhetünk.[8]

[6] Sztáray Kézdy – Szvetelszky: *Távolléti fókuszcsoportok*, 94; Síklaki: *Vélemények mélyén*, 125.
[7] Vicsek: *Fókuszcsoport*, 212–130; Schleicher: *Kvalitatív kutatási módszerek*, 65–66; Síklaki: *Vélemények mélyén*, 67–69, 102–109.
[8] Vicsek: *Fókuszcsoport*, 240.

Mintavétel a Károli Gáspár Református Egyetemen

A fókuszcsoportok szervezésének folyamata[9]

A Károli Gáspár Református Egyetem célja az volt, hogy a kutatási felhívás minden – a célcsoportban érintett – hallgatóhoz eljuthasson, ezért változatos fórumokon tették közzé a fókuszcsoportos beszélgetésre történő jelentkezés lehetőségét. Elsőként az egyetem elektronikus tanulmányi rendszerén (Neptun) keresztül ment ki a felhívás 2024. április elején. Ebben kaptak tájékoztatást a hallgatók a projekt indulásáról, a választott módszertanról és a fókuszcsoportok pontos időpontjairól, amelyre jelentkezhettek. Az Oktatási Igazgatóság tájékoztatása alapján a Neptun-üzeneten túl e-mailben is kiment a tájékoztatás két hallgatói csoportnak: megkapták egyrészt az egyetem aktív hallgatói (összesen 7692 fő), valamint a 2020. január 1. és 2024. április 2. között végzett (oklevelet szerzett vagy abszolvált) hallgatók (összesen 7663 fő). A széles körű tájékoztatásra azért került sor, mert az egyetem a hallgató bejelentése és hozzájárulása nélkül nem tarthatja nyilván (adatvédelmi okokból kifolyólag), hogy kik nevelnek 14 év alatti gyermeket, ezért nem lehetett csak a célcsoportra fókuszálni.

A meghirdetés időpontja egybeesett az egyetemi szemeszter tréninghetével, mely lehetőséget adott minden kar egyéni felkeresésére is, valamint arra, hogy a nagyobb létszámú, illetve a tematikailag a projekt témájához kapcsolódó programokon hirdessék a felhívást.

25 fő jelezte, hogy részt kívánna venni a fókuszcsoportos beszélgetésen, akik közül összesen 14 fő felelt meg a kutatás célcsoportjára vonatkozó pontos kritériumnak.

(A jelentkezők által megadott adatokat az Oktatási Igazgatóság validálta, a képzési szinteket ők véglegesítették, helyenként módosítva a hallgatók által nem megfelelően megadott adatot.)

A fókuszcsoportos kutatás mintájának összetétele

A Károli Gáspár Református Egyetemen lefolytatott fókuszcsoportos beszélgetésekre – a fent ismertetett szervezési folyamat eredményeként – végül 13 főt osztottunk be két időpontra az alábbi kritériumok figyelembevételével:

[9] A Károli Gáspár Református Egyetem Tudományszervezési és Pályázati Osztálya információi alapján.

1) nappalis és levelezős hallgatók kiegyenlített arányban vegyenek részt;
2) a karok minél egyenletesebben legyenek elosztva;
3) a pszichológia szakos jelentkezők mindkét csoportba egyenlően kerüljenek beosztásra;
4) a képzési szintek legyenek kiegyensúlyozottak.

A szervezés és beosztás során tapasztalható volt, hogy a választott célcsoport – azaz a 14 év alatti kisgyermekeket nevelő hallgatók – igen leterhelt csoportja az egyetemi hallgatóknak, hiszen amellett, hogy tanulnak, kisgyermeket nevelnek, sokan dolgoznak is. Továbbá többen egyedül nevelik gyermeküket, és sokuknak nincs segítségük a gyerekfelügyelet tekintetében.

Az első fókuszcsoportos beszélgetésre végül hét főt osztottunk be. Közülük egy fő nem tudta megoldani a gyermekfelügyeletet, így a létszám lecsökkent hat főre.

1. táblázat. Az első fókuszcsoportban részt vevők adatai.

KAR	KÉPZÉS NEVE	KÉPZÉS SZINTJE	MUNKA-REND	VÉGZETT HALLGATÓ/ Végzés éve
ÁJK	Jogász	Osztatlan képzés	Nappali	
BTK	Társadalmi viselkedéselemzés	Mesterképzési szak (MA)	Nappali	
BTK	Tanárképzés	Osztatlan képzés	Nappali	
PK	Óvodapedagógus	Alapképzési szak (BA)	Levelező	
BTK	Szociológia	Alapképzési szak (BA)	Levelező	
BTK	Pszichológia	Alapképzési szak (BA)	Levelező	x 2021

A résztvevők közül volt elsőéves és végzős hallgató is. Három főnek egy gyermeke, három főnek két gyermeke volt. A beszélgetésben öt nő és egy férfi hallgató vett részt. Többen pályaváltóként kerültek az egyetemre, azaz már nem az első diplomájuk megszerzéséért tanulnak.

A második fókuszcsoportos beszélgetésre hat főt osztottunk be. Közülük egy fő elnézte a dátumot, egy másik hallgató pedig munkahelyi okok miatt aznap lépett vissza, így a létszám itt is lecsökkent négy főre. Mindannyian aktív hallgatói jogviszonnyal rendelkeztek a fókuszcsoport lebonyolításának idejében.

2. táblázat. A második fókuszcsoportban részt vevők adatai.

KAR	KÉPZÉS NEVE	KÉPZÉS SZINTJE	MUNKAREND
ÁJK	Jogász	Osztatlan képzés	Nappali
GESZK	Ápolás és betegellátás [ápoló]	Alapképzési szak (BA)	Nappali
BTK	Szociológia	Alapképzési szak (BA)	Levelező
ÁJK	Jogász	Osztatlan képzés	Levelező

A második alkalmon részt vevők közül három fő egy gyermeket, egy fő négy gyermeket nevelt. A négy résztvevő közül hárman párkapcsolatban élnek, egy fő egyedül neveli a gyermekét. Mindannyian szereztek már korábban diplomát más szakon.

A fókuszcsoportok lebonyolítására a Károli Gáspár Református Egyetem Reviczky utcai épületében került sor, a KRE BTK Társadalom- és Kommunikációtudományi Intézet Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék által működtetett Tanstúdióban, személyes részvétellel. A hallgatókon túl jelen volt két egyetemi kutató, akik a beszélgetéseken felváltva töltötték be a moderátor, illetve az asszisztens szerepét. A résztvevők a beszélgetés előtt aláírták a vonatkozó – adatvédelemmel kapcsolatos – nyilatkozatokat. A beszélgetések másfél óráig tartottak, amelyek során hang- és képfelvétel készült. A felvétel hanganyaga alapján a stúdió munkatársai leiratot készítettek az Alrite.io automatikus hangfelismerő program segítségével. A videófelvételt és leiratot tartalmazó adathordozót a Rektori Hivatal Tudományszervezési és Pályázati Osztálya munkatársa jelenlétében kapták meg a kutatók. A kutatók összevetették a leiratokat tartalmazó Word-dokumentumokat a hanganyagokkal, anonimizálták a szöveget, majd az így véglegesített anyagot adták át a kutatási koordinátoroknak.

A kérdőíves kutatás mintájának összetétele

Azok a hallgatók, akik vagy valamilyen kritériumnak nem feleltek meg, vagy nem tudtak személyesen részt venni egyik időponton sem, kifejezték a szervezők felé, hogy más módon szívesen segítenék a kutatást. A NOE szakmai koordinátorának iránymutatása alapján – a külföldi hallgatók kivételével – minden jelenlegi vagy korábban végzett hallgatónak, aki korábban már bejelentkezett – akár megfelelt minden kritériumnak, akár nem –, kiküldésre került egy „Családosként az egyetemen" című rövid, nyitott kérdéseket tartalmazó kérdőív. Ezt kitöltve, e-mailben,

az adatkezeléshez hozzájáruló megfelelő nyilatkozatokkal együtt tudták visszaküldeni a válaszadók.

A toborzási folyamat során 14 fő jelezte, hogy szívesen megosztaná véleményét és tapasztalatait, javaslatait a témában, így számukra kiküldésre került a kérdőív. A 14-ből 7 kitöltött dokumentum érkezett vissza.

3. táblázat. A kérdőíves felmérésben részt vevők adatai.

KAR	KÉPZÉS NEVE	KÉPZÉS SZINTJE	MUNKA-REND	VÉGZETT HALLGATÓ / Végzés éve
ÁJK	Jogász	Osztatlan képzés	Levelező	
ÁJK	Külügyi szaktanácsadó	Szakirányú továbbképzés	Levelező	x 2023
BTK	Pszichológia	Mesterképzési szak (MA)	Nappali	
BTK	Pszichológia	Mesterképzési szak (MA)	Nappali	
BTK	Mentálhigiénés segítő	Szakirányú továbbképzés	Levelező	
HTK	Hittanár-nevelő tanár (Vallás- és nevelőtanár)	Mesterképzési szak (MA)	Levelező	
BTK	Kommunikáció- és média-tudomány	Mesterképzési szak (MA)	Levelező	tanulmányait megszakí-totta

A mintába bekerült hallgatók között volt egy-, két-, három- és négygyermekes is, illetve olyan hallgató is, aki még babát várt. A hét főből ketten nevelik egyedül gyermeküket.

A beérkezett dokumentumokat a Rektori Hivatal Tudományszervezési és Pályázati Osztálya munkatársai a KRE adatvédelmi tisztviselőjével áttekintették és anonimizálták. A kitöltött dokumentumokat a kutatók már az anonimizálást követően kapták kézhez az elemzéshez.

A dokumentumok eredetijét és az anonimizált változatot a filmek anyagával együtt a KRE Rektori Hivatal Tudományszervezési és Pályázati Osztály őrzi pendrive-on.

Mintavétel a Selye János Egyetemen

A fókuszcsoportok szervezésének folyamata

Mivel a Selye János Egyetem adatvédelmi szabályai nem teszik lehetővé, hogy a tanulmányi hivatal a hallgatók ilyen jellegű személyes adatait nyilvántartsa, nem rendelkeztünk információval arról, hány kisgyermekes hallgató jár az egyetemre, illetve kik ők. Többszöri egyeztetés után végül arra nyílt csak lehetőség, hogy az egyetemi levelezőrendszeren, illetve később a HÖK-ön keresztül kiküldjünk egy felhívást a kutatásról és az abban való részvételre történő jelentkezés lehetőségéről. Kis egyetem lévén – három karral és nagyjából 1700 hallgatóval – túl sok kisgyermekes diákkal eleve nem rendelkezünk, így nem is számítottunk arra, hogy nagy számban be tudunk szervezni interjúra alanyokat. Feltehetőleg az érintetteknek is csak egy kisebb része jelentkezett, s közülük sem tudott végül mindenki a megszervezett fókuszcsoportokon részt venni. Így végül két négyfős fókuszcsoportos interjú lebonyolítására került sor.

A két fókuszcsoportos interjú két, egymás utáni héten zajlott, az első kizárólag személyes részvétellel, egy moderátor és két önkéntes asszisztens segítségével, a második hibrid módon, a részt vevő hallgatók felének online becsatlakozásával, egy moderátorral. Mindkét esetben – beleegyező nyilatkozat után – videófelvétel készült a beszélgetésről, amit a Microsoft Word beszédleíró programját is segítségül hívva gépeltünk le.

A fókuszcsoportos kutatás mintájának összetétele

Igyekeztünk mindhárom kar hallgatóságát megszólítani, de látva a szervezés nehézségeit, a saját karunkon (Református Teológiai Kar) külön személyes buzdításra is sor került az általunk ismert, a kritériumoknak megfelelő hallgatók körében, így az egyik csoport végül kizárólag e karról való hallgatókat tartalmazott.

A beszélgetéseken részt vett hallgatók:

- egy négyhónapos kisbabával rendelkező, nappali tagozatos, alapképzésre járó női hallgató, tanulmányai közben szült, s már bejár órákra;
- egy kisiskolás és egy felnőtt gyermekkel rendelkező, nappali tagozaton mesterképzésre járó női hallgató, hamarabb szült, halasztva a tanulmányait, majd egyéni tanrendet kért, de sokat bejár órákra, közben dolgozik is;
- egy idősebb, ötgyermekes férfi, levelezős PhD-hallgató, akinek múltbeli tapasztalata, hogy nappali tagozatos végzős egyetemista korában született

meg az első gyermeke, jelenleg is dolgozik a tanulmányai mellett, most is van kisiskolás gyermeke;
- egy óvodás gyermekkel rendelkező, volt női hallgató, aki már gyermekkel vágott bele nappali tagozatos alapképzéses tanulmányaiba, de hamar abbahagyta a szervezési nehézségek miatt, dolgozott is akkor;
- egy hatgyermekes női hallgató, akinek már megvoltak gyermekei, amikor viszonylag idősen belekezdett nappali tagozatos alapképzéses tanulmányaiba, dolgozik is;
- egy kisiskolás gyermekkel rendelkező női hallgató, akinek már megvolt a gyermeke, amikor belekezdett levelező tagozatos alapképzéses tanulmányaiba, dolgozik is;
- egy sérült iskolás gyermekkel rendelkező férfi hallgató, akinek már megvolt a gyermeke, amikor belekezdett nappali tagozatos, egyéni tanrendes, alapképzéses tanulmányaiba, dolgozik is;
- egy még gyermektelen, de házas, munka mellett nappali tagozaton, de egyéni tanrenden, mesterképzésen tanuló női hallgató.[10]

A hallgatók tehát sokfélék voltak: gyermekszám, kor, tagozat, munka és a kérdésben szerzett tapasztalat szempontjából.

4. táblázat. Az első fókuszcsoportban részt vevők adatai.

KAR	KÉPZÉS NEVE	KÉPZÉS SZINTJE	MUNKAREND
Tanárképző Kar	Magyar nyelv és irodalom – angol nyelv és irodalom tanár	Alapképzési szak (BA)	nappali
Tanárképző Kar	Óvódapedagógia és köznevelés	Alapképzési szak (BA)	levelező
Gazdaságtudományi és Informatikai Kar	Vállalati gazdaságtan és menedzsment	Alapképzési szak (BA)	nappali
Gazdaságtudományi és Informatikai Kar	Vállalati gazdaságtan és menedzsment	Alapképzési szak (BA)	nappali (de abbahagyta a képzést)

[10] A projekt értelmében a célcsoportot képezték azon hallgatók is, akiknek ugyan jelenleg gyermekük nincs, azonban a közeljövőben terveznek.

5. táblázat. A második fókuszcsoportban részt vevők adatai.

KAR	KÉPZÉS NEVE	KÉPZÉS SZINTJE	MUNKAREND
Református Teológiai Kar	Teológia	Doktori képzés	levelező
Református Teológiai Kar	Missziológia, diakónia és szociális gondoskodás	Alapképzési szak (BA)	nappali (kedvezményes tanrenden)
Református Teológiai Kar	Missziológia, diakónia és szociális gondoskodás	Alapképzési szak (BA)	nappali (kedvezményes tanrenden)
Református Teológiai Kar	Missziológia, diakónia és szociális gondoskodás	Alapképzési szak (BA)	nappali (kedvezményes tanrenden)

Mintavétel a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen

A fókuszcsoportok szervezésének folyamata

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen az a szabály, hogy minden, az egyetemi hallgatókat érintő vagy őket bevonó kutatáshoz az egyetem vezetőségének jóváhagyását kell kérni. Jelen kutatás esetében is ez történt, a kutatás a vezetőtanács láttamozásával és engedélyével valósult meg. Első körben informális kapcsolatfelvétel során azonosítottuk a gyermeket nevelő hallgatókat az egyes tanszékek vezetői, illetve oktatók révén. A kutatók valamennyi tanszéket megkeresték, és azok szakkoordinátorai – akik a hallgatókkal való kapcsolattartásért felelősek – személyesen megszólították azokat a hallgatókat, akikről tudták, hogy kisgyermeket nevelnek. Erre az informális kapcsolatfelvételre azért volt szükség, mert az egyetem nyilvántartásában nincsenek adatok a hallgatók családi állapotáról, így nem jelennek meg tételesen azok a hallgatók, akik 14 éven aluli gyermekeket nevelnek. Intézményünk kis létszámú, családias közösségként működik, ahol a kutatásunk célcsoportját képező, gyermeket nevelő hallgatókról az oktatóknak és a hallgatói közösségnek tudomása van. Ez a családias légkör tette lehetővé célcsoportunk azonosítását.

A fókuszcsoportos kutatás mintájának összetétele

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen lefolytatott fókuszcsoportos beszélgetéseken végül 14 személy vett részt. A beszélgetések megszervezése

során arra törekedtünk, hogy a résztvevők csoportja mindkét beszélgetésen minél heterogénebb legyen, a következő kritériumok mentén:

1) a marosvásárhelyi, a kolozsvári, a csíkszeredai és a sepsiszentgyörgyi karok aránya legyen kiegyensúlyozott eloszlású;
2) a fókuszcsoportos beszélgetések résztvevőinek életkori eloszlása lehetőség szerint legyen hasonló összetételű;
3) két fókuszcsoportos beszélgetésen részt vevők nemi eloszlása legyen hasonló.

Mivel nehezen sikerült olyan időpontokat találni, amely a résztvevők számára megfelelő – nem ütközik tanulmányi, munkahelyi elfoglaltságaikkal és a kisebb gyerekeik felügyeletének megszervezése sem jelent gondot –, gyakorlatilag az összes fentebb felsorolt kritériumtól kénytelenek voltunk eltekinteni, egyedüli szempontként megtartva azt, hogy a fókuszcsoportban részt vevő hallgatók 14 év alatti gyermeket vagy gyermekeket neveljenek.

6. táblázat. Az első fókuszcsoportban részt vevők adatai.

KAR	KÉPZÉS NEVE	KÉPZÉS SZINTJE	MUNKAREND
Marosvásárhely	Gépészmérnöki szak	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Marosvásárhely	Kertészmérnöki szak	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Csíkszereda	Humánerőforrás szak	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Kolozsvár	Diplomácia és interkulturális tanulmányok	Mesterképzési szak (MA)	Nappali

A fókuszcsoport résztvevői között voltak olyanok, akik alapképzésen tanultak (kertészmérnöki szakon, gépészmérnöki szakon és humánerőforrás szakon), de olyan hallgató is volt, aki már a mesteri diplomája megszerzését tűzte ki célul a mesteri képzésre való beiratkozás révén. A beszélgetés egyik résztvevője külföldről költözött haza családostól, és a felesége, illetve a szülei győzték meg, hogy iratkozzon be az egyetemre.

7. táblázat. A második fókuszcsoportban részt vevők adatai.

KAR	KÉPZÉS NEVE	KÉPZÉS SZINTJE	MUNKAREND
Marosvásárhely	Informatika szak	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Marosvásárhely	Számítógépes irányítási rendszerek	Mesterképzési szak (MA)	Nappali
Csíkszereda	Kommunikáció és PR szak	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Csíkszereda	Szociológia szak	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Sepsiszentgyörgy	Agrármérnök szak	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Sepsiszentgyörgy	Erdőmérnök szak	Alapképzési szak (BA)	Nappali

A második fókuszcsoportos beszélgetésen szintén alapképzésen és mesterszakon tanuló hallgatók vettek részt vegyesen, azonban túlnyomó többségben voltak azok, akik alapképzésen tanultak. Volt olyan közöttük, aki több gyermek után, felnőttként tért vissza gyermekkori álmához, a továbbtanuláshoz, és olyan is, aki már a szakmában dolgozik, és azért iratkozott be egyetemre, hogy legyen papírja az egyébként de facto már meglévő tudásáról.

A fókuszcsoportok lebonyolítására online formában került sor a Google Meet felületen, a hallgatók zsúfolt hétköznapjai, az egyetem, a munka és a gyermeknevelés közötti lavírozás, valamint a különböző városok – Marosvásárhely, Kolozsvár, Csíkszereda és Sepsiszentgyörgy – közötti többszáz kilométeres távolságok miatt is. A beszélgetések bizalmas hangulatban, oldott légkörben zajlottak. A kutatócsoport részéről mindkét beszélgetésen egy vezető és egy aszszisztens vett részt.

Mintavétel a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán

A fókuszcsoportok szervezésének folyamata

A beregszászi székhelyű II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola egy fiatal és a felmérésében részt vevő többi egyetemhez képest sokkal kisebb, felsőfokú végzettséget adó intézmény, éppen ezért a főiskolán karok nincsenek, csupán tanszékek. Az intézmény méretéből adódóan családias a hangulat, így a személyes kapcsolatok sokkal szorosabbak, és az interjúkhoz a megfelelő családos hallgatók keresése is ez alapján történt, továbbá a Tanulmányi Osztály és a főiskola hét tanszékének közreműködésével. Összesen tizennégy hallgatót találtunk, aki megfelelt a kutatásban meghatározott feltételeknek, és ezen hallgatóknak a főiskolán belül működő levelezési rendszeren keresztül írtunk egy felkérő levelet. Tizenkét hallgatótól kaptunk beleegyező választ, majd ezt követően több időpontot felkínáltunk számukra a beszélgetések megszervezéséhez, végül öt-öt fővel sikerült megvalósítani a beszélgetéseket.

A fókuszcsoportos kutatás mintájának összetétele

Mindkét esetben nagyon nehéznek bizonyult a megvalósítás, ugyanis a legtöbb esetben nemcsak családos hallgatókról van szó, de gyakran még dolgoztak is a gyereknevelléssel párhuzamosan. Az orosz–ukrán háború kitörésének évében megváltoztatták a felvételi eljárás menetét az egész ország területén, és a központi emelt szintű érettségi helyett a korábban megszerzett egyszerű érettségihez csatolt motivációs levéllel lehetett jelentkezni. Azok a kárpátaljai magyarok, akik otthon maradtak, és a továbbtanulási szándékukat csak az emelt szintű érettségi gátolta meg, éltek a lehetősséggel, vagyis többen kezdtek el továbbtanulni 2022 szeptemberében. A részt vevő férfiak azt emelték ki a beszélgetések alkalmával, hogy milyen sokat jelent az életükben a tanulás – nemcsak teljesül egy régi vágyuk, de mentességet is élveznek a sorkatonaság alól a kialakult veszélyes helyzetben. A nappali szakon tanulóknak a főiskola szabad óralátogatást biztosít abban az esetben, ha a hallgató dolgozik is, vagy családos és gyermekgondozásra hivatkozva kérelmezi a szabad óralátogatását, amely a magyarországi felsőoktatásban a kedvezményes tanulmányi rendnek felel meg.

8. táblázat. Az első fókuszcsoportban részt vevők adatai.

Tanszék	KÉPZÉS NEVE	KÉPZÉS SZINTJE	MUNKAREND
Történelem és Társadalomtudományi	Történelemtanár	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Történelem és Társadalomtudományi	Történelemtanár	Mesterképzés (MA)	Nappali
Történelem és Társadalomtudományi	Történelemtanár	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatási Intézményvezetés	Tanító szak	Mesterképzés (MA)	Nappali
Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatási Intézményvezetés	Tanító szak	Mesterképzés (MA)	Nappali

Az első beszélgetésben az alapképzésben tanulók másodéves hallgatók voltak, míg a mesterképzésben részt vevők első évesek. Mindkét szinten a tanulók jóval idősebbek, mint szaktársaik, így a beszélgetésben gyakran ki is emelték, milyen generációs különbségeket látnak, hogy a tőlük sokszor akár tíz-tizenöt évvel fiatalabb évfolyamtársak mennyire másként fogják fel a tanulást és magát az életet is. Ebben a beszélgetésben két férfi és három nő vett részt, három résztvevőnek két gyermeke, kettőnek pedig egy gyermeke van. Mindenki dolgozott valahol, illetve egy hallgató épp az előző munkahelyén a szülési szabadságát töltötte, amikor úgy döntött, továbbtanul. A dolgozó, családos hallgatók nappali szakon szabad óralátogatás keretében teljesítik az adott tantárgyakra vonatkozó követelményeket, amelyek szakonként eltérőek.

9. táblázat. A második fókuszcsoportban részt vevők adatai.

Tanszék	KÉPZÉS NEVE	KÉPZÉS SZINTJE	MUNKAREND
Filológia	Ukrán nyelv	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatási Intézményvezetés	Óvodapedagógia	Alapképzési szak (BA)	Nappali
Matematika és Informatika	Matematika–informatika	Alapképzési szak (BA)	Levelező
Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatási Intézményvezetés	Óvodapedagógia	Alapképzési szak (BA)	Levelező
Filológia	Angol nyelv	Alapképzési szak (BA)	Nappali

A második beszélgetésben csak alapképzésben tanuló másodéves hallgatók vettek részt, akik a motivációs levél lehetőségével kerültek a főiskolára, és bátran meséltek arról, mennyire örülnek, hogy végre teljesült régi álmuk, hogy tovább tudnak tanulni, vagyis hogy a rendkívüli helyzetben nem akadály, ha nem tudják az államnyelvet megfelelő szinten. Ebben a beszélgetésben négy nő és egy férfi vett részt, volt köztük egy házaspár is, ők részletesen elemezték, miként tudják összehangolni családi életüket a tanulással. Két hallgatónak egy gyermeke, két hallgatónak két gyermeke, egy hallgatónak pedig három gyermeke van.

A beszélgetések a főiskola médiaközpontjában zajlottak, ahol a beszélgetésre kialakított stúdióban tapasztalt moderátor irányította a beszélgetést, melyről hang- és videófelvétel készült. A lejegyzést követően megtörtént a résztvevők anonimizálása, és erről biztosítottunk is minden résztvevőt a beszélgetést megelőzően. A videó- és hanganyagot, továbbá a lejegyzett beszélgetést a főiskolán működő Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontban archiváltuk, és ezt követően adtuk tovább a NOE projektfelelősének.

Az elemzés módszertana

A fókuszcsoportos beszélgetésekről a résztvevők tájékozott beleegyezése alapján hang- és videófelvétel készült. A felvételek szó szerinti, Word-formátumú, anonimizált átirata képezte az elemzés alapját. Az eredményeket tartalmazó fejezetekben a fókuszcsoportokban elhangzó idézetek forrását álnévvel jelöltük, és eltávolítottunk minden, a beszélgetésben részt vevők azonosítására alkalmas adatot. Az átiratok elemzése során részben deduktív (elméletvezérelt), részben induktív (adatvezérelt) megközelítést alkalmaztunk. A kutatási kérdések és szempontok, valamint a fókuszcsoport vezérfonala alapján létrehoztunk egy kódlistát, majd a szövegek többszöri elolvasása alapján ezt induktív módon további kódokkal és alkódokkal egészítettük ki. A kódolás folyamatában a releváns szövegrészekhez hozzárendeltük a megfelelő kódo(ka)t. Majd az egyes kódokhoz tartozó szövegrészeket összesítettük és interpretáltuk, beazonosítottuk a hasonlóságokat és különbözőségeket, majd levontuk a következtetéseket.[11] Az eredményeket először egyetemenként ismertetjük, majd ezt követően összegezzük a négy egyetem fókuszcsoportjainak eredményét.

Irodalomjegyzék

Braun, V. – Clarke, V.: Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology,* vol. 3, 2006/2, 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Családosok a felsőoktatásban. Kutatási terv, Budapest, Nagycsaládosok Országos Egyesülete, 2024.

Schleicher Nóra: *Kvalitatív kutatási módszerek a társadalomtudományokban. A Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola jegyzete,* Budapest, BKF, 2007.

Síklaki István: *Vélemények mélyén. A fókuszcsoport módszer, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapmódszere,* Budapest, Kossuth, 2006.

Sztáray Kézdy Éva – Szvetelszky Zsuzsanna: Távolléti fókuszcsoportok eredményei a 2020 tavaszi érettségivel kapcsolatos tapasztalatokról, *Socio.hu*, 11. évf., 2021/1, 84–107. https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.1.84

Vicsek Lilla: *Fókuszcsoport,* Budapest, Osiris, 2006.

[11] Vicsek: *Fókuszcsoport,* 287; Braun–Clarke: Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology,* vol. 3, 2006/2, 77–101.

CSALÁDOS HALLGATÓK A KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEMEN

Drjenovszky Zsófia – Sztáray Kézdy Éva

A Károli Gáspár Református Egyetemen 2024. április és május folyamán két fókuszcsoportos beszélgetést bonyolítottunk le hat, illetve négy résztvevővel. A toborzási folyamat során több hallgató jelezte, hogy nagyon szívesen részt venne a kutatásban, megosztaná a kutatókkal családos hallgatóként megélt tapasztalatait, azonban a felajánlott időpontokban nem tudott megjelenni a beszélgetésen. Számukra lehetővé tettük, hogy egy rövid, nyitott kérdéseket tartalmazó kérdőívre válaszolva osszák meg véleményüket. A fókuszcsoportos beszélgetések anonimizált átiratával együtt az elemzés részét képezte az így beérkezett hét kérdőív is.

Eredmények

A minta összetételéből már látható volt, hogy sok szempontból igen vegyes célcsoporttal állunk szemben. Közelebbről megvizsgálva az interjúalanyok családi helyzetét – hogy miért is vállalták tanulmányaikat gyermek mellett – szintén ez igazolódott vissza. Volt olyan, ahol a gyermekvállalás már az egyetemi tanulmányok közben érkezett el, nem tervezett módon: *„Igazából amikor jelentkeztem még abba az intézménybe, ahol elkezdtem a képzést, akkor még nem is tudtam, hogy érkezik majd a kisfiam. Úgyhogy már beadásra került a jelentkezés, illetve már ez egy eldöntött tény volt, amikor kiderült, hogy ő érkezik."* (Alexa) Más esetben, bár terveztek korábban gyermeket, az édesanya már tanulmányai vége felé közeledett: *„Az én kislányom az egyetemnek a negyedik félévében született meg."* (Bori) Volt olyan eset is, ahol tervezték a babát, azonban miután nem jött össze, úgy döntöttek, van idő a tanulásra. *„Amikor elkezdtem az egyetemet, akkor tervben volt az, hogy gyerekünk legyen, csak nem sikerült. Igazából mikor beiratkoztam, akkor volt az, hogy ha sikerül a lombik, be se iratkozok, de az nem sikerült, de utána szerencsére valószínűleg annak is köszönhetően, hogy ezt a szakot elkezdtem, és így lelkileg helyre kerültem, sikerült a kisfiunk."* (Bogi) Többen azonban eleve gyermek mellett vállalták a tanulást, többnyire nem első diplomaként, vállalva az ezzel járó nehézségeket és kötelezettségeket, azért, mert

érdekelte őket az adott képzés. *„Egyszer el akarom mindenképp végezni, tehát azt tudtam, hogy érdekel a dolog* [...]. *Úgyhogy már akkor is tudtam – ugye akkor még óvodás volt a gyerekem – hogy ez egy kemény menet lesz..."* (Anna) Volt, akinél ez egy tudatos karrierváltás volt, másnál alapvetően a kíváncsiság volt a motiváció. *„Nekem nem létszükségletem volt már, hogy elvégezzem. Tehát, hogy ez már csak egy ilyen csúnya szóval hobbiként."* (Andi) Azzal, hogy gyermek mellett nehéz lesz a tanulás, tisztában voltak, de tekintettel arra, hogy mindkettő fontos volt számukra, belevágtak. A munka, család és tanulás teendőit időben azonban nehéz összehangolni, ezért a tanulmányok gyakran el is húzódtak: *„Nyilván a kisfiam prioritás, tehát nem véletlenül végzem a négyéves képzést hetedik éve."* (Alexa)

Már a kutatás toborzási fázisában látható volt, hogy *az idő* az egyik leginkább sarkalatos pont a célcsoportnál. Ezt nehezíti a *gyermekfelügyelet* megoldásának kérdése. Szinte minden megkérdezett esetében a legfőbb – ha nem az egyetlen – segítség ebben a párjuk volt. *„A férjem nagyon-nagyon erős segítségével, mondhatjuk azt, hogy önfeláldozásával tudom én ezt csinálni."* (Bogi) Ennek tudatában volt, aki úgy időzítette a tanulmányok elkezdését, hogy a gyermek intézménybe kerüljön, ezzel csökkentve a párjára háruló terheket: *„Én tudatosan úgy készültem ide, hogy amikor már mind a két lány intézménybe jár, tehát a kicsi is most már. Úgyhogy ezért tudok én is nappalira járni, mert amíg ők intézményben vannak, addig én is."* (Böbe) Más esetben, ha nagyon nem volt egyéb lehetőség, külső segítséget is igénybe vettek, leginkább bébiszittert. Egyetlen esetben kerültek említésre barátok is, vagy nagyszülők, ahol mindkét szülő tanult. A vizsgált csoport esetében a Covid időszaka viszont kifejezett pozitív volt, hiszen lehetőséget teremtett arra, hogy az édesanya otthonról kövesse az oktatást, s így közben kisgyermekét is elláthassa *„Akkor indult a Covid egyébként, úgyhogy engem az segített tulajdonképpen, hogy nagyon sokáig nem kellett tőle távol maradnom."* (Bori)

A továbbiakban ismertetjük, hogy milyen tapasztalatokról számoltak be az egyetem kisgyermekes hallgatói. Bemutatjuk az egyetemi közvetlen környezet (hallgatótársak és oktatók) hozzáállását, és hogy milyen segítségre, támogatásra számíthattak tanulmányaik során, majd ismertetjük a szorgalmi időszakkal, majd a vizsgaidőszakkal kapcsolatos véleményeket és tapasztalatokat, végül pedig rátérünk az intézményi környezetre.

Közvetlen környezet

A hallgatótársak hozzáállása

Első körben kíváncsiak voltunk arra, milyen reakciókkal találkoztak az egyetemen, amikor kiderült a hallgatótársak, oktatók számára, hogy családosok.

A hallgatótársak hozzáállását tekintve egyértelműen kirajzolódott a *különbség a nappali és a levelező munkarendű közösség között*. A nappalisok esetében többnyire sokkal alacsonyabb az átlagéletkor, és igen ritka, hogy valakinek gyermeke lenne. Így mind korban, mind a hétköznapi problémákat tekintve is nagyobb a különbség egy családos hallgató és szaktársai között. Ez azonban nem okoz problémát, többnyire leginkább szóba sem kerül a gyermekes lét ténye, nem is tud róla a legtöbb a hallgatótárs. *„Elég fiatalok,* [...] *de egyáltalán nem jellemző, szerintem senkinek nincs a nappali képzésen gyereke nálunk, és nagyon nem is kerül szóba."* (Berta) *„Szóval ez egyszerűen teljesen más élethelyzet."* (Alexa) A gyermekes szülők tudják, hogy sok szempontból eltér a magánéletük a többiekétől, ezért ez a téma nem is kerül szóba. *„Azért olyan nagyon nem érdekli a 2000-es születésű évfolyamtársamat, hogy amúgy most nem tudom, mi volt a gyerekkel tegnap otthon, hogy hova megyünk iskolába, szóval nyilván ott nem ezek a preferenciák, és nyilván én ezt nem is erőltetem, tehát ez nem oda tartozó. Alapvetően inkább az iskolai dolgokról szoktunk beszélni, van is miről bőven."* (Alexa) Ahol mégis valamilyen fórumon kiderül, hogy valakinek már gyermeke van, általában pozitívan viszonyulnak ennek tényéhez. *„Amúgy nagy szeretettel meg örömmel fogadtak, és be is fogadtak egyébként. Úgyhogy nálunk ez inkább egy ilyen érdekesség, mint hogy bármi konfliktusforrása lenne."* (Böbe) *„Egyébként nagyon pozitívan álltak ehhez. Úgy éreztem, hogy ez mindenkinek úgy tetszik."* (Roni) Egyetlen esetben számoltak be negatív tapasztalatokról abban a tekintetben, hogy mennyire számíthat plusz segítségre a csoporttársaktól: *„Én egy Facebook-csoportban találkoztam először a csoporttársaimmal... így a tizenakárhány főből egy fő volt, aki teljesen segítőkész volt."* (Bíbor) A többség azonban nem érzi szükségét, hogy plusz segítséget kérjen élethelyzetére hivatkozva: *„Nem érzem, hogy nekem csak segítségre lenne szükségem, mint mások, mert én is ugyanúgy segítek egyébként másnak, hogyha kell."* (Alexa)

A *levelező munkarendű hallgatók körében* azonban egészen más kép rajzolódott ki. Abban itt is hasonló a helyzet, hogy maga a gyermek ténye különösebben nem téma a tanulmányok során. Itt azonban éppen az ellenkező okok miatt: a hallgatók idősebbek, a többségnek van gyereke, ismerik az ezzel járó élethelyzetet. *„Én levelezőn vagyok, és itt nálunk idősebbek vannak* [...]. *Az a kisebbség, akinek nincsen gyereke. Csak van, akiknek tinédzser gyerekei vannak. Náluk már*

annyira nincs ez, mint egy kisbabánál vagy kisgyereknél, hogy ez a probléma, hogy péntek-szombaton hova teszem a gyereket, vagy hogy hogyan tudok tanulni. Úgyhogy amikor megtudták, hogy kisbabát várok, igazából ők örültek, és csak csodálkoztak, hogy hogy fogom megoldani." (Bogi) *„Idősebbek családdal, gyerekkel* [...] *Az emberek nagy részének ez egy adottsága volt ott."* (Bori) A nappalis közösséggel szemben a levelezősöknél az is más, hogy – vélhetően annak köszönhetően, hogy a hétvégéken jobban össze vannak zárva, teljes szombatokat töltenek együtt a tanórákon és szünetekben – többet is tudnak egymás magánéletéről: *„Mindenki tudott mindenkiről, hogy kinek milyen életkorú gyereke van, hány gyereke van, éppen hol tart, felvételizik, óvodába megy, egyetemista, éppen végez."* (Andi) A többnyire hasonló élethelyzet miatt e tekintetben jobban meg is értik egymást a gyerekesek, könnyebb a segítségkérés is. Bár itt is, csupán a gyermek tényére hivatkozva nem tartják indokoltnak a kizárólag másokra való hagyatkozást: *„Tehát amikor már tudjuk, hogy azt meg tudta volna csinálni, és nem sikerült mondjuk egy csoportmunkában együtt dolgozni velünk, tényleg semmit nem csinálni, akkor ott azért egy kicsit kizárta a közösség."* (Andi)

Oktatók reakciói

Jellemzően az *oktatókkal sem szokták a hallgatók megosztani a tényt, hogy nekik gyermekük van.* Nem kerül szóba, nincs rá szükség. *„Nem tudják. Vagy hát én soha nem szoktam rá hivatkozni."* (Alma) Egy-egy esetet említettek, amikor valamilyen konkrét oknál fogva vagy valamilyen probléma kapcsán mégis kiderült: *„Azért van oktató nálam, például, aki akaratlanul kellett, hogy megtudja, mert egy ilyen tantárgyfelvételnél például."* (Anna) *„Nekem egyszer volt olyan, hogy kértem egy óra második feléről, hogy elmegyek, mert ilyen családi ügy és gyermeknek születésnap, azt teljesen nagyon pozitívan fogadta a tanárnő"* (Roni); esetleg a szak jellege miatt (kicsi szak vagy kapcsolódik az oktatási anyag témájához): *„Nálam tudják, mi elég kevesen vagyunk az évfolyamban,* [...] *ahol elkerülhetetlen, hogy saját élethelyzeteket is behozunk különböző esettanulmányok, vagy bármi egyéb kapcsán, tehát rólam azért szerintem sokan tudják, hogy van kisgyerekem, és nagyon-nagyon támogatóak ezzel kapcsolatban, illetve érdeklődőek."* (Alexa) Ezeken a szakokon kifejezetten pozitív is, ha a tananyaggal összefüggő valós tapasztalatok kerülnek elő: *„Ezeken a szakokon kívül a pedagógiai, pszichológiai oktatók is elég sokan amúgy hasznát veszik a tapasztalataimnak itt a szemináriumokon.* [...] *Hasznos egyébként a csapatnak is, hogy én ott vagyok, és meg tudom osztani a saját nevelési tapasztalataimat."* (Böbe)

Az oktatók reakcióiról teljesen változó visszajelzéseket hallottunk. Volt, aki semleges vagy negatív tapasztalatokról számolt be: *„Teljesen semlegesek a témával kapcsolatban. […] Sőt, tényleg valamelyikőjük még külön passzív és elutasító, hogy bármilyen segítséget nyújtson ezzel…"* (Berta) A többség azonban inkább pozitív hozzáállást tapasztalt az oktatók részéről: *„Olyan előzékenységet és kedvességet tapasztaltam az órarendeket összeállító tanárok részéről, hogy még itt szeptember-októberben is megállítottak a folyosón, hogy meg tudja oldani? Jó lesz így?"* (Böbe) *„Nekem nagyjából jó tapasztalatom van, vagy semleges, vagy nem tudják a tanárok, hogy kislányom van, vagy ha tudják, akkor igazából elfogadóak."* (Bíbor) *„Én megint csak azt látom, hogy a levelező szakon az oktatók is jobban hozzá vannak szokva ezekhez a helyzetekhez. Talán ettől, vagy emiatt így rugalmasabbak."* (Bori)

Az oktatók többsége tehát jellemzően *nem ismeri a hallgatók családi állapotát*, a hallgatók nem is szeretik ezt megosztani, nem hívják fel rá az oktatók figyelmét, *nem szeretnek erre hivatkozni*. Ennek ellenére előfordul, hogy egy-egy helyzetben mégis kiderül az oktató számára, hogy valakinek gyermeke van. Ehhez többnyire semlegesen vagy inkább pozitívan viszonyulnak.

Közösségi élet

Az *aktív egyetemi közösségi életbe a családosok jellemzően nem kapcsolódnak be*. Az egyetemi kurzusokon, az oktatási idő alatt igyekeznek jó kapcsolatokat ápolni, de arra nemigen van idejük, hogy a családi élet és a már korábban kialakult baráti társaságuk mellett az egyetemen, vagy szaktársaikkal töltsék a szabadidejüket: *„Az egyetemen belül ott teljesen jól megvolt a csapatszellem, meg satöbbi, de azon kívül senkinek nem volt rá igazából se ideje, de egyszerűen az élethelyzetből adódóan nem is ez volt a fókusz, hogy ott egymással, hanem inkább mindenki a családjával."* (Bori) A nappali képzésen emellett *a korkülönbség* is problémát jelent ebből a szempontból: *„Én egy kicsit úgy érzem, hogy kilógok a sorból, mármint a csoporttársak életéből, mert én is arra gyúrok, hogy amikor tudok, bejövök, és akkor gyorsan szaladok vissza, hogy várnak otthon."* (Bíbor) Volt olyan, aki erre már előre tudatosan próbált felkészülni: *„Én erre hónapokig gyúrtam lelkileg, testileg, mindenhogy. Tényleg ne úgy létezzek közöttük, mint az öreganyjuk…"* (Böbe), és emiatt kifejezetten élvezte is a tőle ennyire különböző generációs csoportot: *„Ez amúgy zseniális. Néha mikor belelendülnek a szaktársak és így elkezdenek beszélni, van, amikor a felét nem értem annak, amit mondanak."* (Böbe)

A nappali képzésen a többség inkább abban az időszakban él közösségi életet, amíg bent van az egyetemen. *„Nyilván, amik ilyen nagyobb programok, tehát most legyen ilyen gólyabál vagy bármi, azokról fogalmam sincs, tehát azokra én el se tudtam elmenni. De van olyan, hogy az egyetem után, vagy mit tudom én, valami lyukas órában azért beülünk ide-oda a helyi sarki kocsmába, vagy nem tudom, minek hívják ezeket."* (Anna) Vagy kifejezetten szűkebb körrel alakít ki szorosabb kapcsolatot, többnyire inkább olyanokkal, akik hasonló élethelyzetben vannak, és így jobban megértik egymás problémáit.

A levelezős hallgatóknál még kevésbé jellemző az egyetemen kívüli közös tevékenység, de kisebb is rá az igény, hiszen sokan dolgoznak, nagyobb az idősebbek és családosok aránya, akik számára már sok időt venne el egy egyetemi program a családdal közösen töltött időből. Esetükben eleve nehézséget jelent, hogy többségük vidékről jár be. Így ők is inkább az oktatási időben igyekeznek társas kapcsolatokat kialakítani, ami két egymást követő napra beosztott oktatás mellett esti programok szervezését is lehetővé teszi: *„Igazából levelezőn ilyen nagy bulik nincsenek, egy-egy ilyen esti összejövetel."* (Bogi) Azaz levelezőn kevéssé az egyéb közös programokon van a hangsúly. Az egész napos együttlét során jó, egymást segítő közösség tud kialakulni, ami nagyon fontos mind az emberi kapcsolatok, mind pedig a tanulás szempontjából. *„Találkoztunk szombatonként, és ez szerintem mindenkinek nagyon jól esett, meg közben levelezgettünk."* (Andi)

A *közösség* tehát az állandó időhiánnyal küszködő családosok számára nagyon fontos tud lenni, mert *a személyes és szoros kapcsolatok kialakulása segíti az egyetemi feladatok teljesítését is.* Ezért nem jó opció a halasztás, mert épp ebből esik ki az, akinek nagy szüksége lenne az ismert, támogató közösségre. *„Ebből a közösségből nem akartam kiesni, merthogy azért itt kialakult egy ilyen közösség az évfolyamon, és mi segítjük egymást egyébként tananyagokkal, kidolgozott tételekkel, mindennel* [...], *félnék, hogy mi van az alattunk lévő évfolyamon, hogy abba a közösségbe be tudok-e utólag illeszkedni, hogy ott vajon ez ugyanilyen jól működik-e."* (Bogi)

Szorgalmi időszak

Tantárgyfelvétel

A tantárgyfelvétel kritikus pont a családosok számára, hiszen az elkövetkezendő félévben az egész családi életnek ehhez kell igazodnia. *„Nekünk tényleg ez a legkritikusabb, azt hiszem."* (Anna) *„A tantárgyat fölvenni és akkor az életet úgy megszervezni, szerintem ez sokkal inkább egy olyan dolog, amikor a félév elején*

tudom, hogy mit vállalok, akkor arra rendezkedem be." (Alexa) Gyermekesként ráadásul sokkal *kötöttebbek a hallgatók* lehetőségei, amikor távol tudnak lenni a gyermeküktől: „*Ha esetleg van egy hosszabb napom, ezért be tudom vállalni, mit tudom én, akkor betegyek egy napra sok órát, de akkor tudom, hogy arra a napra akkor bébiszittert hívok, akkor vele is egyeztetek. Tehát elég sok mindenkivel egyeztetek órarend szempontjából, vagy a munkámhoz képest is.*" (Anna) „*Nálam egyébként, ami szempont a tárgyfelvételen, hogy megpróbálom az órarendet mindig összetenni, az értelemszerűen az óvoda időbeosztása.* [...] *A reggelekhez kell segítséget kérnem, akár a férjemtől, akár anyukámtól, hogy az oviba jutás gördülékenyen menjen. És akkor a végére meg azért az többnyire megy, hogy odaérjek.*" (Alexa)

A tantárgyak rugalmasabb teljesítése érdekében lehetőségük van a hallgatóknak kedvezményes tanulmányi rendet igényelni. „*Én szoktam igényelni ezt a könnyített tanrendet, és ezt szerencsére mindig megkapom* [...], *és abban* [az indoklásban] *benne van, hogy kislányom van, és bölcsődébe jár, és sokszor betegeskedik nyilván.*" (Berta)

A családos hallgatók számára az órarend összeállítása azért kiemelt jelentőségű, mert ha nem sikerül összeegyeztetni élethelyzetükkel, további nehézségeket (időbeosztás) és költségeket (pl.: babysitter) von maga után. Többnyire a reggeli és a késő délutáni időpontok megoldása nehéz, az előadások fix időpontja, a megfelelő időpontban meghirdetett, de betelt szemináriumok, és a probléma megoldásában kevéssé segítőkész ügyintéző vagy tanár miatt. A problémák esetén a hallgatók nem szeretnek gyermekükre hivatkozni, az egyes esetek egyéni, többnyire informális kezelése a jellemző, mely nagyban függ az oktató vagy ügyintéző személyétől. Jelenleg egyetlen hivatalosan igénybevehető könnyítést ismernek, a kedvezményes tanulmányi rend igénylését.

Kurzusok teljesítése

A szorgalmi időszakban kétféle óratípus van. Az előadások időpontjai és feltételei többnyire jobban rögzítettek, egységesebbek, kevéssé változtathatóak. A szemináriumok esetében azonban igen változatosak lehetnek a teljesítési feltételek, melyek kihívások elé állíthatják a családos hallgatókat. Ezért amellett, hogy szerettük volna megismerni, melyek ezek a nehézségek, arra is kíváncsiak voltunk, mennyire tartanak arra igényt, hogy könnyítéseket kapjanak, a nehezebben megvalósítható feladatok kapcsán milyen feltételek, keretek jelentenének számukra könnyebbséget.

Általános véleményként fogalmazódott meg mindkét fókuszcsoportban, hogy alapvetően nem szeretnének könnyítéseket kérni. *„Szerintem egyébként az egy anyukának se jó, hogyha tényleg viszont ilyen teljesen kikönnyített pálya van."* (Alexa) Egyáltalán nem cél, hogy kivételezzenek velük: *„De tényleg nem elvárás. Sőt, néha kimondottan örülök is, hogyha nem sikerült valami, mert tudom, hogy nem vagyok kivételezve, hogy szegény, engedjük át, hogy nem ez az elsődleges cél."* (Anna) *„Ugyanazt meg akarom tanulni, amit a többiek is. Sőt, én annyira nem szeretem, hogyha megjegyzik, hogy ki vagyok, mármint, hogy kívülálló legyek. Néha muszáj írnom, hogy gyerekem van, de egyébként egyenlő bánásmódot kérek."* (Bíbor) Ahogy korábban már bemutattuk, az oktatók többsége nem tud arról, kinek van gyermeke. Ez egy tudatos döntés, nem szívesen hivatkoznak erre: *„Merthogy én nem tartom így a gyerekemet magam előtt, hogy most akkor engem ezért nem tudom, hogy sajnáljanak vagy segítsenek."* (Alexa) Hiszen azért járnak egyetemre, hogy tanuljanak. *„Nem akartam úgy diplomázni, hogy átcsúszom a vizsgákon, mert azért itt emberéletek vannak, meg ennek nem az a célja, ennek a szaknak meg ennek a végzettségnek, hogy ezt így megússzuk, meg egyáltalán."* (Alexa) Többedik diplomásként jellemzően komolyabban is veszik a tanulást, mint fiatalabb társaik.

A következőkben bemutatjuk, milyen szemináriumi követelményekkel találkoztak a hallgatók, és hogyan tudták ezeket összeegyeztetni a családos élettel.

Órai részvétel

Míg az előadások látogatása nem kötelező, a kiadott tananyagból is fel tudnak készülni a hallgatók, a szemináriumokon az órai részvétel követelmény. A családi élet mellett ennek folyamatos megoldása az egyik legnagyobb feladat. *„Amivel nekem nehézségem szokott lenni, hogyha betegek a gyerekek* [...] *Mert akkor hármat hiányozhatok, ez nem biztos, hogy összejön. Erre kell majd hosszú távon valami megoldást találnom.* [...] *csak akkor van a gond, amikor váratlanul lebetegszik, és én már megtervezgettem a magam kis három hiányzását, és akkor becsúszik egy negyedik-ötödik adott esetben."* (Böbe) A levelezősök esetében azért, mert egész napos gyermekfelügyeletet igényel, hiszen ott kötelező az óralátogatás: *„És ezek az órák szinte minden hétvégén vannak,* [...] *tehát ez kötelező, hogy ott legyek. Igazából ez jelenti a legnagyobb nehézséget számomra, hogy ezt megoldjam, tehát az, hogy a férjemnek szabadságot kell kivennie azért, hogy én elmehessek szombaton."* (Bogi) Nappali munkarendben pedig többnyire az óvoda vége utáni időpontok okoznak nehézséget, illetve a megengedett maximum hiányzások tartása a gyerek mellett sokszor váratlan helyzetek miatt: *„A délután*

tartott előadásokra nem tudok bejárni, mert négykor el kell hoznom a gyermekemet az oviból. Ha beteg lesz, nem tudok bemenni, mert ilyen gyorsan nem tudok segítséget szerezni, azonban általában max. három hiányzás a megengedett a gyakorlatokon." (Cili)

A kurzus követelményei

Egy kurzus során igen változatos követelményekkel találkozhatnak a hallgatók. A fókuszcsoportos beszélgetések során az előírt csoportmunkával, zárthelyi dolgozatok írásával kapcsolatban nem merült fel észrevétel. Önmagában a házidolgozatokkal kapcsolatban sem említettek rendszerszintű problémát, inkább egyéni nehézségek merültek fel. A sok otthoni teendő miatt nehéz ráhangolódni egy ilyen nagyobb horderejű munkára. *„Ami nekem nehézséget szokott okozni, az a ráhangolódás és a koncentráció. Most akkor tényleg le kell ülnöm, és nem szabad arra gondolni, hogy berakni a mosást, a szárítást, és el kell telnie egy kicsi időnek, mire ráhangolódom, hogy tényleg, akkor oda kell figyelnem, és oda kell tenni magam."* (Alma) Ráadásul ezek a feladatok nehezen illeszthetők be a mindennapi teendők közé, emiatt általános jelenség, hogy az esti, éjszakai órákra tolódnak: *„Van, akinek eleve követelmény, hogy a két ZH-nak meg kell lennie, és ha valaki ezt még megdobja egy húszezer karakteres beadandóval, és akkor mehetünk vizsgázni. De igazából a Covid alatt ez a beadandó dolog kifejleszthető volt a profizmus szintjén. Az más, az egy éjszakai meló, az biztos. Amikor a gyerek alszik, akkor a határidőt tartva, nyilván az utolsó pillanatig, de azért mindig határidőn belül kivitelezhető. Gondolom, nem így csinálja, aki nem gyerekes, vagy nem tudom."* (Anna)

Szakmai gyakorlat

Egyes képzések esetén a szorgalmi és vizsgaidőszak feladatain túl a tanterv része a szakmai gyakorlat teljesítése is valamilyen formában. Ez azért okozhat problémát, mert a tantermi oktatáson túli extra időt igényel, és többnyire hosszabb, egész napos elfoglaltságot jelent. *„A gyakorlatok szervezése az, ami sokkal nehezebb, mert rengeteg van, kórházban töltjük le, vagy hát egészségügyi intézményben."* (Alexa) *„Nyilván tudok heti egyszer segítséget kérni, de heti ötször nem tudok segítséget kérni. Ezt még a saját édesanyámtól sem várhatom el.* [...] *Úgyhogy ez még egy nagy kihívás. Ugyanakkor a tapasztalatom az volt az előző félévben, hogy itt is végtelenül empatikusak voltak* [...] *a gyakorlatvezetők is."* (Alexa)

Vizsgaidőszak

Az, hogy kinek a szorgalmi időszak, kinek a vizsgaidőszak tűnik nehezebben megoldhatónak, egyéni élethelyzetek eredője. Függ a gyerekek korától, számától, a gyermekfelügyelettől, a képzés típusától. A szorgalmi időszakban problémásak a *„váratlan megbetegedések"* (Böbe), a vizsgaidőszakban *„ott sérül a család része a dolgoknak. Aztán tényleg pár hét kiesik rendesen a családi dolgokból."* (Roni) Ez utóbbi különösen igaz az olyan képzések záróvizsga-időszakára, ahol több tantárgyból kell több különböző időszakban záróvizsgát tenni, így a vizsgaidőszak akár két-három hónapra is elhúzódhat. A téli vizsgák pedig az ünnepi időszakot is terhelik, ami egy kisgyermekes szülőnek különösen sűrű: *„Ezidőben a tanulmányokra koncentrálni lényegében lehetetlen, ha valakinek családja van.* [...] *Márpedig a vizsgaidőszak télen ekkor kezdődik. Keresztyénként hiteltelen a gyerekek előtt azt képviselni, hogy pl. csak a szentesti áhítatra megyek templomba, de a karácsonyi úrvacsora-osztásos istentiszteleten már nem veszek részt, mert helyette tanulok* [...], *de ti csak menjetek."* (Csenge)

A nehézségek ellenére – hasonlóan a szorgalmi időszakhoz – a vizsgaidőszak idejére sem szoktak könnyítéseket kérni a hallgatók gyermekük miatt. *„Nem is szoktam rá hivatkozni, tehát vizsgánál sem hivatkozom, meg nem is gondolom."* (Alma)

Intézményi környezet

Egyetemi szolgáltatások

A tanuláshoz szorosan köthető tényezőkön túl is felmerülhetnek olyan igények, amelyek megkönnyíthetik a gyermekes hallgatók számára az egyetemi éveket. Arra a kérdésre, hogy milyen egyetemi szolgáltatást igényelnének, mi támogatná az interjúalanyokat, egyértelműen ugyanaz az igény fogalmazódott meg mindkét csoportban: *baba-mama szoba minden épületben. „Nálunk, az Árpád úton felújított épület van, csak valahogy erre nem gondoltak a felújításnál, pedig egy pedagógiai karon egyébként nagyon sok a családos. Szerintem erre lenne igény."* (Bogi)

A legnagyobb nehézséget a *kisbabák ellátása* jelenti, hiszen ők még szorosan az édesanyához vannak kötve, rendszeresen kell szoptatni, vagy szükség van a tej leszívására. *„Levelezőn minden órán elvárják, hogy ott legyek. Konkrétan ezt úgy oldjuk meg, mert még szoptatom is a kisbabámat, hogy az aulában ott van a férjem a kisfiammal, és szünetekben az aulában szoptatom."* (Bogi) *„Legalább egy pelenkacserére alkalmas helység, meg tényleg szoptatásra vagy mellszívásra, mert*

ugye az, hogy is mondjam, én még kellemetlenebbnek érzem, mert ugye annak hangja van, hogy szopik, hogy eltakarom magam, csendben van, de az, hogy egy mellszívóval én próbálok üres termet keresni, ahova be tudok ülni." (Bogi) A kötődés miatt a babák jelenléte tehát elkerülhetetlen az egyetemen, mely hosszabb távon pelenkázással is jár. Erre jelen feltételek mellett csak igen kreatív megoldások jöhetnek szóba, mint például „»*gyorsboxkiállásos« pelenkacserékkel a motorháztetőn*". (Cintia)

A *babák felügyeletét* szorgalmi időszakban vagy a vizsgák alatt vagy az apák (*„sok apuka vitte és fogta a kisbabát, míg az anyukák vizsgáztak"* – Cintia), vagy a nagyszülők segítségével oldják meg: *„Anyukám jött velem is a kampuszra, tologatta a babakocsit, én meg akkor kijárogattam, és akkor ott, de hogyha azt, hogy ezt esetleg éveken keresztül kell csinálni, azt nem gondolom, hogy az úgy ment volna."* (Bori) De volt már példa arra is, hogy az egyetemi kollégák segítettek: *„Volt, mikor az írásbeli vizsgákon az alvó gyermeket a tündéri tanulmányisunk vigyázta, és volt, mikor a tanársegédek."* (Cintia)

Tanulás család mellett

Amennyiben bármilyen változtatást szeretne, vagy vár el bárki annak érdekében, hogy a gyermeknevelés mellett végzett tanulás megfelelő módon működhessen az érintettek számára, fontos kérdés körbejárni, hogy egyáltalán kinek vagy minek a felelőssége, hogy család mellett is elvégezhető legyen a felsőoktatási képzés? Mi magának a felsőoktatási intézménynek a szerepe úgy általában? Mit gondolnak maguk a családosok arról, az intézménynek hogyan kell figyelembe vennie a családos hallgatók élethelyzetét, és erre tekintettel mit kell változtatnia a feléjük támasztott követelményeken?

A fókuszcsoportos beszélgetéseken megfogalmazott vélemények alapján *az elsődleges felelős maga a kisgyermekes szülő.* Egyéni mérlegelés eredménye, hogy vállalja-e a tanulással járó plusz terheket, vagy nem. És bár sokszor a problémák csak a hallgatói évek alatt derülnek ki, ezzel igyekeznek nem az egyetemi környezetüket terhelni. *„Én az első felelősséget ott látom saját magamban, amikor jelentkezem. Tudom, hogy gyerekkel jövök, és ennek van egy hozadéka.* [...] *Én elsősorban saját magam felelősségét érzem, hogy tudom, hogy én akkor ezt vállalom, és akkor gyerekkel vállalom."* (Andi) *„Oda kell érni az óvodába, tehát akkor megoldom, megpróbálok segítséget szervezni, meg ilyesmi. Tehát én szoktam arra nagyon ügyelni, hogy ne legyen az, hogyha nekem egyedül nem jó valami, akkor az a többieket hátrányos helyzetbe hozza. Szóval ez inkább szerintem az én feladatom lett, szóval ezt látom a gyakorlatban. De én nem is várom tőlük.*

Nyilván ez az én élethelyzetem, az övék meg más. Nyilván, mert biztos nekik is vannak kihívásaik." (Alexa)

A döntés természetesen kihat az egész családra, tehát a *családi környezettel együttműködve* születik, hiszen a magánéletben is látni kell, várhatóan kire milyen plusz feladat hárul. A családi dinamikát tekintve ugyanakkor nem csupán feladatok, hanem közvetett előnyök is jelentkeznek, ha tartósan az apával lehet a gyermek: *„Egyébként én is úgy érzem, hogy ennek együttműködő csapatmunkának kell lennie. Most úgy néz ki, hogy nálunk otthon addig én voltam tényleg az elsődleges gondozó, de most már, hogy én is eljárok egyetemre, most már a férjem is egyenlő részt vesz ki a családi életből, és ez az ő javára is válik, ugye ő is erősödik apai kompetenciájában, és jobbak lettek sokkal a családi dinamikák, én sem érzem kizsigerelve magam, tehát a családi életünk szempontjából ez egy nagyon jó döntés volt, hogy én eljöttem tanulni. A tanulás része is jól megy. Olyannyira jól ment, hogy az első vizsgaidőszak után lett tíz ötösöm és két négyesem, és utána amúgy lesokkolt az ösztöndíj összege."* (Böbe)

A családi környezet mellett továbbá felmerült a *munkahely* felelőssége, támogatása is. A munkahely azonban magáért a döntésért nem felelhet, inkább segítséget tud nyújtani, vagy gátja lehet az egyéni szándéknak. *„Szerintem is a leginkább a családon múlik, én azt gondolom, meg az tud a legtöbb támogatást adni, beleértve a szülők, nagyszülők kérdését is. Emellett én a munkahelyet látom még egy ilyen jó pontnak, ami tud segíteni. Nekem az ötödik félévtől sikerült így kialkudnom plusz szabadnapot.* [...] *Egyébként van sokféle olyan támogatás munkahelyeknek, ami mondjuk járuléktámogatás. Ezt például simán el tudnám képzelni egyetemistáknak, és a munkahelynek sem lenne akkora áldozat. Szerintem ezen nagyon sok múlik."* (Roni) *„Egyébként a munkahely az tényleg. Ugye nekem, amíg dolgoztam, rugalmas volt a munkahelyem, mármint úgy, hogy átmentem hat órába dolgozni, és pénteken nem dolgoztam, de van olyan a szaktársaim között, akivel így közölték félév közben, hogy hát döntse el, hogy dolgozni vagy tanulni szeretne, pedig ugye dajkaként dolgozik óvodában, és óvónőnek tanul."* (Bogi)

A döntés tehát elsősorban az egyén, illetve a család felelőssége. Az intézménytől, az oktatóktól alapvetően nem várnak el sokat, ugyanakkor nagyon hálásak, ha figyelembe veszik a helyzetüket. *„Ez még egy ilyen extra motiváció volt, de szerintem ez nem várható el. Tehát én úgy gondolom, hogy ez ennek az adott tanárnak volt végtelen jóindulata meg rugalmassága."* (Alexa) *„Azért ezekre elég időt szoktak adni, ezekre a beadandókra. Én is tudtam már februárban, nem tudom, mikor, hogy lesz ez a mostani dátum, az teljesen az én saram, hogy ez mondjuk az utolsó három hétre maradt, és akkor még pont összejött minden."* (Alexa)

Persze a korábbiakban tárgyalt észrevételek kiküszöbölése nagyban segítené azok helyzetét, akiknek a többi fiatalabb hallgatóhoz képest többes szerepben (szülő, munkavállaló, hallgató) kell helytállnia az életben. *„Inkább a család és a pár. Én pont ezen gondolkodtam, hogy ha átveszem a diplomát, nyilván nem kell beszédet mondani, csak így eljátszottam a gondolattal, hogy én biztos vagyok benne, hogy én ezt a férjemnek köszönhetném, mert ő tette, tényleg ő áldozott fel a legtöbbet azért, hogy nekem ez így sikerüljön, mert minden szabadidejét arra fordítja, hogy nekem segítsen. Most is, ahogy ő otthonról dolgozik, és hogy én tényleg csak a tanulásra tudjak fókuszálni, ő főz, kitakarít, elviszi, elhozza a bölcsiből, ha beteg, akkor kivesz szabadnapot magának. Szóval nem tudom, hogy ennek így kellene-e lennie, de nagyon hálás vagyok neki, és nekem ő az, aki a legtöbbet segít ebben. Nem várnám el ezt egy intézményi oldaltól feltétlen, mert szerintem ez egy elég speciális helyzet, és nem elvárható az, hogy egy egyetem annál többet támogasson, mint amiről például most itt beszéltünk, az szerintem még elvárható lenne, hogy tényleg engedélyezzék azt, hogy online követhessük az órákat, vagy esetleg egy kis engedmény a tantárgyfelvételen vagy vizsgafelvételen túl, de ezen kívül mást szerintem nem lehetne elvárni egy egyetemtől."* (Berta) Azaz a fő felelősség az egyéné, de több olyan pont van, amiben az egyetem tudna segíteni, rendszerszinten is meg tudná könnyíteni a családos hallgatóknak, hogy elvégezhessék az egyetemet.

Amennyiben tehát az intézmény a családos hallgatók támogatására hangsúlyt kíván fektetni, akkor azt a hallgatók a felsőbb egyetemi vezetés kompetenciájának gondolják: „[…] *mindenképpen a legfelsőbb embernek vagy vezetőségnek, vagy rektornak, dékánnak kell olyan beállítottságúnak és érzékenynek lennie erre a témára, hogy történjen valami, vagy kialakítsanak olyan helyeket, vagy tanrendeket, akármit, ami előnyös. Vagy nem is az, hogy előnyös, hanem nem akadály."* (Alma) *„Intézményvezetői kompetencia. Nyilván onnan indul, és aztán kellenek azok az eljárásrendek vagy gyakorlatok, amik aztán lecsorognak a tanórákig, meg aztán már tényleg a legapróbb gyakorlati dolgokig, de azért én úgy gondolom, hogy ez egy – most egy csúnya szóval mondva – stratégiai döntés az intézményvezetés részéről, hogy na, akkor ez itt egy családbarát intézmény, akkor nézzünk jó gyakorlatokat erre."* (Alexa) Az egyéni problémák kezelése, eseti megoldások megtalálása is „[…] *intézményvezetői döntés szerintem is."* (Anna)

Az *egyéni és intézményi* oldal teljesen nem választható el, ezeknek összhangban, egymást támogatva és elismerve kell működniük: *„Igazából szerintem ez egy ilyen csapatmunka kellene, hogy legyen, hogy az egyetem is egy picit amennyire tud, a keretei között tudjon segíteni nekünk. Nyilván nekem is bele kell tennem magamat, hogy úgy logisztikázzam, hogy mindenkinek meg tudjak felelni, és*

a családnak is, hogy segítsen abban, hogy tudjak tanulni vagy akár szakmát váltani." (Bíbor)

Az egyetemi vezetésen túl felmerült továbbá a hallgatói önkormányzat segítsége, akik részt vehetnek akár új irányvonalak kidolgozásában, akár a jelenleg is meglévő szabályok hatékony működésének elősegítésében. *„Igazából én azt tudom mondani, hogy én azt érzem, hogy a hallgatói önkormányzat lehetne aktívabb abban, hogy legalább ami a TVSZ-ben le van írva, az számon legyen kérve az oktatókon."* (Bogi)

Összességében tehát azt lehet mondani, hogy a felelősség egyéni, azaz családi szintű, a többi dimenzió inkább támogató segítség lehet ebben, ahogy ezt az egyik édesanya összefoglalta: *„Ha a felelősségen gondolkodunk, akkor a család a maga szintjén megoldja. Nyilván az ember csak annyit vállal, amennyit tud, hogy ő a kis mikroszintjén tud vállalni. Aztán ahhoz, hogy én még milyen támogatást kapok az egyetemtől meg az államtól, az onnantól már az egyetem meg az állam felelőssége, nem az enyém."* (Böbe)

Intézménytől független problémák

Végezetül szeretnénk kitérni azokra az egyéb, intézménytől független nehézségekre, melyeket a gyermek mellett tanuló hallgatók fogalmaztak meg. Ezek közül a legfőbb probléma az állandó időhiány. *„Főállásban napi kilenc órát dolgozom, majd ezt követően A pontból rohanok B pontba, ami szintén a napi munka része, majd ezt követően este 21 óra körül érkezem haza a hét öt, alkalmanként hat napján, ami megnehezíti részben a hétvégi előadásokon való rendszeres megjelenést, de inkább nagyobb hangsúlyt fektetnék a vizsgákra való felkészülésre."* (Cinka) A gyermeknevelés mellett amúgy is *időhiánnyal* küzdő szülő számára még kevesebb idő marad, mely feszültséget generál, és ez a családi életre, a gyermekkel (szülőtárssal) való kapcsolatra is kihathat. *„A gyermekeim évekig utálattal emlegették Nagykőrös nevét, mivel kisgyermekként beléjük ivódott, hogy anyukájuk eltűnt az életükből hétvégenként, és ha itthon volt is, nem ért rá, mert sokat kellett tanulnia, és az elmaradások miatt gyakran ideges volt."* (Csenge) Az éjszakai tanulás marad sok helyen az egyetlen lehetőség, mely azonban további fáradtsághoz vezet. A *kialvatlanság a tanulási teljesítményre* is negatívan hat: *„Napközben igyekeztem elérhető maradni számukra. Mivel azt láttam, hogy vagy a gyerekeimtől veszem el az időt, vagy az alvásomból – az utóbbit választottam. A munkát nyilván nem lehet elhanyagolni. Hosszú távon nem egészséges és rendkívül fárasztó azonban a család, szülők, gyülekezet, munkahely mellett a kialvatlansággal is küzdeni. Ez egyáltalán nem segíti a tanulmányi követel-*

ményeknek való megfelelést – hiszen akinek nem friss a feje, nehezen figyel, pláne nehezen memorizál új ismereteket: nehezebben teljesít." (Csenge) *„A beadandók megírása is gondot jelent, egyszerűen napközben erre a munka miatt nincs időm, munka után és hétvégén pedig a fiam miatt nem tudok leülni a géphez. Ha megpróbálom, akkor is ötpercenként fel kell kelnem miatta. Maradnak az esték (inkább éjszakák). Így a dolgozat minősége is rosszabb lesz."* (Csilla)

Az időhiány visszahat az otthoni feladatok ellátására, a sok teendő között nehéz rangsorolni, sokszor nem ad lehetőséget a tanulásban való komolyabb elmélyedésre. *„Mivel a figyelmem eleve többfelé oszlik, nem tudok úgy elmélyedni az anyagban, ahogy szeretnék. Az ajánlott irodalom elolvasása sajnos csak álom marad. Ha le is tudok ülni elolvasni, hamar belealszom. Vagy ha nem, másnap kettőig sem tudok számolni a kimerültségtől."* (Csilla) *„A házimunkát is egyedül végzem, illetve nem végzem, mert még kevesebb időm van rá, ezért nő otthon a káosz, a megfelelő tanulási környezet ezért fizikailag sincs meg."* (Csilla)

Az egyetemi kereteken túlmenően – mely a kutatás keretein is túlmutat – felmerült még az állami szerepvállalás kérdésköre, illetve ezzel együtt a gyermekfelügyelet – elsősorban a bölcsődei elhelyezés – nehézségei. *„Van egy része a kérdésnek, ami kívül vagy túlterjeszkedik a családnak meg az egyetemi intézménynek a határain, mert szerintem ez egy nagyon kiterjedt problémakör, hogy a nő az, akinek választania kell* [...]. *Nagyon sokan inkább, akik nincsenek olyan szerencsés helyzetben, hogy a férjük támogatja, vagy van nagyszülő, vagy van bébiszitter, akkor az nagyon nagy terhet vállal magára. Nem véletlen, hogy kitolódik a gyerekvállalásnak az ideje nagyon, mert a nők húsz és harminc éves koruk között tanulnak, meg elkezdenek dolgozni, be kell dolgozzák magukat valahova, hogy aztán a gyerekvállalás miatt kiesett idő után majd ne hátráltassa őket, már legyen előtte tapasztalata. Az, hogy a diplomás GYED-nek mennyi az összege, hogy mennyire lehet egyetem mellett fenntartani családot, ha mondjuk valaki egyedül van, és a férje nem támogatja, szóval szerintem iszonyú sok kérdés van, és ebben az állami szerepvállalás biztos, hogy kell."* (Bori) *„Vagy a bölcsőde, amiről beszéltünk. A bölcsődei ellátás teljesen kívül esik az egyetemen, meg az úgymond családon, és nagyon sokszor egyébként a bölcsődéknél sincs olyan szabályozás, hogy a vezető azt vesz fel, akit szeretne."* (Bogi)

Általános probléma tehát a tanulás és gyerekvállalás kapcsán a gyermek intézményes elhelyezésének kérdése. A bölcsődei felvételhez szükséges munkáltatói igazolás vagy hallgatói jogviszony, amely többnyire éppen hiányzik. *„Elvileg nappali képzéses hallgatóknak jár a bölcsőde, viszont gyakorlatilag ez nem járt neki, merthogy azt mondták, hogy ahhoz, hogy szeptemberben felvegyék a gyereket, ahhoz őneki áprilisban már aktív féléven, tehát amikor jelentkezik szeptemberi bölcsére, már akkor aktív féléven kell lennie áprilisban."* (Bogi) *„Nekem így*

a bölcsődének a méltányossága kellett ehhez, mert valóban ez a szabály." (Berta) A bölcsődei elhelyezés kérdése általános probléma, főleg vidékieknél, ahol kevesebb a hely. *„Nagy a túljelentkezés, és például abban a bölcsődében biztos vagyok, hogy nappalis hallgatót biztos, hogy nem vesznek föl, mert azokat részesítik előnyben, akik dolgoznak."* (Bogi) Van, hogy egy ördögi kör alakul ki, bonyolult mérlegelés eredménye a végső döntés, attól függően is, a munkahely mit enged meg: *„És hát akkor a szombat az meg a családi idővel megy el és a levelezőn pedig nem tudnék bölcsit sem kérni, szóval akkor vissza kellene mennem dolgozni, de akkor a volt munkahelyemen meg heti négy napban nem igazán engednék meg, hogy dolgozzak. Úgyhogy most úgy gondolom, hogy a nappali, és nappali plusz bölcsi, aztán majd meglátjuk, hogy hogy sikerül."* (Bíbor)

A szülők a sokirányú leterheltség miatt gyakran feszültté, zaklatottá válnak, a lelki támogatás is sokat segítene a mindennapokban: *„Az önismereti csoportmunka vagy az előadások, szemináriumok témája gyakran felzaklatott, de ezt a feszültséget nem tudom feloldani, kibeszélni magamból, mert nincs felnőtt ember a közvetlen környezetemben."* (Csilla) *„Néha egy-egy segítő beszélgetés nagyon jót tudna tenni. Csak közben valaki vigyázzon a fiamra is."* (Csilla)

Egyik édesanya a következőkben összegezte gondolatait: *„Egy darabig elvárható anyaként a tanulás miatti tolerancia, egy határ után már nem, mert a cselekedeteink mérik meg a szavainkat: gyerekek szemei előtt így sokkal nehezebb a tanulmányokat lelkiismeretesen elvégezni."* (Csenge)

Összegzés

A családos, gyermekes egyetemi hallgatók jellemzően idősebbek társaiknál, és második vagy nem az első diplomájukat szerzik már meg. Mindemellett nagyon motiváltak nemcsak a hosszú távú befektetésként értelmezett diploma megszerzésében, hanem a diploma mögötti tudás és képességek elsajátításában. Tanulmányaik során nem szeretnének helyzetükre tekintettel jogosulatlan előnyöket szerezni, inkább megértést és empátiát várnának el.

Tapasztalataik és percepcióik erősen differenciálódnak a különböző karokon és szakokon, részben a kar és a szak méretétől, a képzés jellegétől, a képzés épületének jellegétől és felszereltségétől, a képzés során teljesítendő szakmai gyakorlatok mennyiségétől és jellegétől, az oktatók, valamint a Tanulmányi Osztály munkatársainak és a tanszéki ügyintézőknek hozzáállásától függően.

Az egyetem légkörét, a kollégák és hallgatók egyéni hozzáállását a Károli Gáspár Református Egyetem megkérdezett családos hallgatói többnyire pozitívnak értékelték. Azonban megfogalmazódott, hogy a gyermekes hallgatók külön

nincsenek megszólítva. *„Kicsit ez egy olyan láthatatlan dolog”* (Anna), ezért nem mindig érzik magukat komfortosan és emiatt van *„egy ilyen outsider érzésem ezzel az idősebb vagyok, gyerekem van”* (Alexa) dologgal kapcsolatban.

A fókuszcsoportos beszélgetések során és a visszaérkezett kérdőívekben megfogalmaztak olyan javaslatokat is (pl. a családos, gyermekes hallgatóknak készített külön tájékoztató kiadvány), amelyek megvalósulása egyrészt segíthetné a gyermekes hallgatók helyzetét és elősegítené tanulmányaik sikeres abszolválását, másrészt ösztönzőleg hatna a családosok részvételére vagy a tanulmányok alatti családalapításra. A négy egyetem feltáró kutatása alapján az összegző javaslatokat a kötet utolsó fejezete tartalmazza.

GYERMEK ÉS TANULÁS A SELYE JÁNOS EGYETEMEN

Hegedűs Rita

A résztvevők bemutatása

A Selye János Egyetemen 2024 április–májusában két, egyenként négyfős fókuszcsoportos interjú lebonyolítására került sor. Ahogy a kötet módszertani fejezetében részletesen is bemutattuk, a résztvevők a kisebb létszám ellenére is *sokfélék* voltak: gyermekszám, kor, az egyetemi képzésük munkarendje (tagozat), a munka megléte vagy hiánya és a vizsgált kérdésünkben szerzett tapasztalat szempontjából eltérő adottságokkal rendelkeztek. Volt gyermektelen és több egy-két gyermekes, sőt egy öt- és egy hatgyermekes, az átlagosan a harmincasnegyvenes éveikben járók mellett az ötvenes éveit taposó és éppen csak huszonéves, levelező és nappali tanulmányi rendben tanuló, s ezen belül egyéni tanrendet kérő, valamint egy olyan személy is, aki abbahagyta a tanulmányait. Alap-, mester- és doktori képzésről, mindhárom karról, összesen öt szakról kerültek ki a válaszadók. A többségük a tanulmányai mellett dolgozott is. A nyolc fő közül kettő férfi volt.

A résztvevőkkel megismerkedve hamar világossá vált, hogy ezen az egyetemen kevés az olyan, már tanulmányokat folytató hallgató, aki gyermeket vállal menet közben, inkább a fordítottja fordul elő: az történik, hogy *a gyermekesek egy része belevág* a tanulmányaiba! A nyolc főből összesen egy volt, akire teljesen illett *a klasszikus hallgatói gyermekvállalás* címke, ő hallgatóként kezdett babát várni, s most kismamaként jár be órákra. Volt rajta kívül egy férfi PhD-hallgató, akinek a felesége annak idején volt várandós, míg ő egyetemre járt, és így folytatta tanulmányait. Ezenkívül egy hallgató már éppen kezdte volna a tanulmányait, amikor kiderült, hogy gyermeket vár, ekkor elhalasztotta, s csak később, már egy hároméves gyermeket nevelő szülőként kezdte el végül azokat. A maradék öt főből egy még csak gondolkodik a gyermekvállaláson, a többi négy pedig mind gyermekes volt már, amikor a tanulmányok megkezdéséről vagy magasabb szinten való folytatásáról döntött.

A fókuszcsoportos interjúk tapasztalatai

Elöljáróban érdemes elmondani, hogy bár hallhatóan-láthatóan nagy igény volt a hallgatókban általában az egyetemi problémáikról mesélni – sokszor alig lehetett visszaterelni őket a témához –, így az általuk megélt nehézségek jelentős része nem közvetlenül a gyermekes léthez kapcsolódik.

A hallgatók összetétele, a lebonyolítás módja és a beszélgetés dinamikája is eltérő volt a két alkalom során. Míg az első csoportban két közgazdász- és két pedagógushallgató vett részt, és volt egy „nagy mesélő",[1] aki végig „sztorizta" jelentős részben nem közvetlenül a témába vágó egyetemi történetekkel az együttlétet, addig a másodikban csak teológia és diakónia szakos hallgatók voltak jelen a kar oktatójának moderálásával, fele részben online, és jóval nagyobb hangsúly került ténylegesen a gyermekes lét és a tanulás összehangolásának kérdéseire, kicsit kisebb az egyetemi panaszokra. Egyúttal e második beszélgetés volt a jóval pozitívabb hangvételű.

A tapasztalatok összegzésekor – alkalmazott tudományos módszerként felfogva a fókuszcsoportokat – arra törekszünk, hogy azokat a kérdéseket foglaljuk össze, amelyek a gyermekes hallgatók helyzetének megismerésében, valamint a gyermeknevelés és a tanulás összeegyeztetésének elősegítésére irányuló eljárások kidolgozásában fontosak lehetnek. Éppen ezért az elemzés tematikus jellegű, és nem irányul a kommunikáció, a csoportdinamika vagy a beszélgetések során megnyilvánuló egyéb jelenségek feltárására.

A beszélgetésekben megjelenő témák

Az interjúk során a bemutatkozás és a gyermek melletti tanulás motivációira, majd az egyetemen belül az oktatók és a diáktársak hozzáállására vonatkozó kérdések után az egyetemi tanulmányok menetrendjét időrendben követve a tárgyfelvétel, a szorgalmi időszak és a vizsgaidőszak kihívásait vettük sorra, majd az egyéb meglátásokkal zárult a beszélgetés. A következőkben ettől a gondolati ívtől eltekintve a beszélgetések során kirajzolódó főbb témákat fogjuk ismertetni. Ezek egy jelentős része direktben a kérdéssorban megtalálható volt, itt mégis arra teszünk kísérletet, hogy ettől némileg függetlenül a sokszor előjövő motívumokat ragadjuk meg.

[1] Síklaki István: *Vélemények mélyén. A fókuszcsoport módszer, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapmódszere,* Budapest, Kossuth, 2006, 34.

Mivel a felmérés középpontjában is a hallgatók megélt nehézségei és igényei álltak, a következő témafelsorolásban is kiemelt hangsúly helyeződik ezekre.

Az egyes témákhoz néhány jellegzetes példát is hozunk, ahol a megszólalókat kitalált nevekkel azonosítjuk.[2]

Nehézségek, problémák

Tanulmányi ügyek szervezése

A felmerült problémák legnagyobb része a tanulmányi ügyek szervezésére vonatkozott. Első helyen *a pontos teendők, menetrend áttekinthetőségének hiányosságait,* illetve a hallgatók számára *követhető kommunikációt* érdemes említeni, mivel ezt mindkét beszélgetés során többen, egybehangzóan szóvá tették. A tanulmányaikat megkezdő, sokszor idősebb és a családdal is leterhelt hallgatók nem tudják könnyen átlátni, milyen tárgyakat kell felvenni, kihez kell vagy érdemes fordulni, ha gondjuk van. *„Egy kicsit úgy hiányolom azt, hogy ilyen jobb, átláthatóbb lenne ez a rendszer az iskolában, hogy melyik tantárgyat, ugye, mikor kell felvenni, lenne egy ilyen tájékoztató, hogy az elsőéveseknek mik azok a tantárgyak, amiket fel kell venni. Igazából főleg a legelején nagyon sokat kerestem, hogy hol mit kell felvenni, és akkor nagyon nehezen ment. Nem is tudtam, hogy mit kell felvenni, hogy mit lehet. Úgyhogy ebben látok egy kicsit olyan hiányt."* (Evelin) *„Annyit lehetne javítani, szerintem, hogy elsőben megkaptuk egy kis papíron* […] *a tantárgyak rövidítését, hogy milyen tantárgyakat kell felvenni. Na most másodikban ezt nem kaptuk meg, és ez nagyon-nagyon nehézkes, mert mostan totó-lottózunk, hogy milyen tantárgyat kell, mit felvenni, mit nem."* (Cili) *„Az számomra is az, hogy* […] *apokaliptikus, nem látom át."* (Ferdinánd)

Az *ügyintézők,* informatikusok elérhetősége is nehézkes, és sokszor a segítőkészség is hiányzik többek szerint. *„Nem tudtuk* […] *De fogalmunk se volt, hogy ki az a kompetens, akitől segítséget kérhetnénk. És mit kapott ő is, meg mit kapunk mi is, hogy hogy képzeltük."* (Bíborka)

Nemcsak a meglévő rendszeren való kiigazodás, de maga a *szervezés* egyes jellemzői is gondot okoznak sokszor. Ide olyan problémák tartoznak, mint például

[2] *Annabella:* alapképzéses hallgató, az ötvenes éveiben jár, hat gyermeke van. *Bíborka:* alapképzéses hallgató volt, de abbahagyta, negyvenes, egy gyermeke van. *Cili:* alapképzéses hallgató, levelező tagozatos, negyvenes, egy gyermeke van. *Diána:* alapképzéses hallgató, a húszas évei elején jár, egy néhány hónapos kisgyermeke van, az egyetlen, aki nem dolgozik a gyermeknevelés és a tanulmányok mellett. *Evelin:* mesterképzéses hallgató, negyvenes, házas, de még gyermektelen. *Ferdinánd:* levelező PhD-hallgató, ötvenes, öt gyermek apja. *Guszti:* alapképzéses hallgató, késő harmincas, egy gyermek apja. *Hanna:* mesterképzéses hallgató, negyvenes, két gyermeke van.

az, hogy számukra nem készül el elég hamar az órarend, illetve hogy az rugalmatlan. *„Pont olyan, hogy úgy be kellett volna ugrani egy-két órára dolgozni napközben, és akkor, hogyha tudom, mondjuk, hogy jövő héten, hogy dolgozok, akkor valamit változtatok, de ezen nem lehetett semmit változtatni az elején, hogy muszáj ott lennem azokon az órákon."* (Bíborka)

Míg az eddig felsoroltak önmagában a részt vevő hallgatók többségének idősebb kora és munka melletti tanulása miatt is problémát jelentenek, kifejezetten a gyermekes léthez kapcsolható gond *az órarenden kívüli alkalmak, gyakorlatok* szervezési rendje. Itt ugyanis senki nem gondol azokra, akik gyerekekkel nem vagy csak jelentős többletkiadással és -szervezéssel tudnak mozdulni. „[...] *vannak kötelező kurzusok, amit el kell végezni, mert ha nem végzik el az emberek, akkor nem teljesítették, és nem mehetnek tovább. Például, ami itt van, az az úszótanfolyam, a kerékpározás, a túrázás és a sí.* [...] *egy hetet ott kell lenni, ott kell aludni. Akinek pici babája van, a tanárt nem érdekli. El nem lehet hagyni a helyet, mert ha elhagyják a helyet, akkor nincs abszolválva, nincs teljesítve ez a kurzus."* (Cili)

A hallgatókkal szembeni irreális tanulmányi elvárások

A résztvevők színesen és szívesen meséltek a tanulmányaik során megélt nehézségekről, a követelmények kapcsán azonban alig-alig jött elő az, hogy a gyermekes lét önmagában más elvárásokat kellene hogy támasszon az oktatókban. Leginkább a *mennyiség* került említésre ebben az összefüggésben. „[...] *és ezt akartam mondani negatívumot, hogy aki nappalira jár, ugye, tisztelet a kivételnek, vannak idősebbek, de vannak ott fiatalok is, ugye, akiknek se kutya, se macska, ugye gyerek nincs, persze olyan, csináljon beadandót, 30–40 oldalasakat, de akik szombaton, mi tanulunk távúton, hogy ugyanúgy adjanak beadandót, meg s a többi. Megcsináljuk, de ne ugyanazokkal az elvárásokkal, ne annyi mennyiséget."* (Cili) „[...] *elég sokat zúdítanak ránk, és nagyon sok beadandó van. Ha az ember jól akarja megírni és kidolgozni, akkor arra kell idő, rengeteget kell utána kutatni és olvasni, és ugye megírni azt, ha jól akarja."* (Guszti)

A tanárok hozzáállása

A panaszok egy másik része a tanárok hozzáállására vonatkozott. Bár a megszólalók jelentős része pozitív tapasztalatokról számolt be az oktatókkal kapcsolatban, a panaszkodók közül többen is a *rugalmatlanságot* emelték ki, főleg azt, hogy nem engednek csúszást a beadandókban. „[...] *én ide úgy tudok jönni, hogy*

ilyen hibrid módon, tehát jelenléti módon is, meg individuális. [...] *Egy tanár nem tudja ezt elfogadni, hogy ilyen, tehát hogy ilyen beadandókkal, probléma volt, hogy nem tudtam időben elkészíteni, és nem fogadta el.* [...] *Nálam épp az volt a probléma, hogy megcsináltam, amit kellett, csak később. És akkor ez miatt volt olyan, hogy mégis azt mondták, hogy nem. És ez olyan rosszulesett, mert ez előtt itt* [...] *erre nem volt példa, és most pedig meglepődtem."* (Hanna) „[...] *szerintem nem mindig beszélhessük ki magunkat, hogy van családunk, van munkánk. És ezt én vissza is kaptam egy tanártól, hogy... Beszélgettünk az egyik tanárral, és mondta azt, hogy most azt nem hiszi el, hogy én adok magának azért haladékot, mert kétszázötven kilométerről jár be, mert családja van, mert munkahelye van, ami eléggé rázós, és sok dolga van."* (Guszti)

Többek megszólalásából az derült ki, hogy előfordul, hogy az oktatók *kinézik az idősebb hallgatókat.* „[...] *amikor első nap volt a beiratkozás, és megjelentünk, és meglátták úgy a korcsoportom, akkor már úgy az ember ki van nézve. Volt, hogy elkérték a belépő- vagy iskolai kártyánkat, a tanár, hogy nem-e vagyunk... Elkérte a kártyánkat, hogy egyáltalán nem-e valami ellenőrök vagyunk, és mondtam, nem, diák vagyok."* (Bíborka)

Végül általában a *tanárok negatív hozzáállása,* illetve a hallgatókkal szembeni rossz stílusuk is több formában előkerült. *„Mi nagyon sokat kapunk. Van négy-öt tanár, akit imádok, magában az előadásuk, a hozzáállások nekik, úgyhogy, de viszont a többi tanár az meg olyan, hogy legyilkolja azt az egészet, szó szerint. Ők azt, hogy... az a lekezelő beszéd, ahogy az XY, ő végig úgy beszél. Ő valamit előadott, és van olyan osztálytársunk is, aki egy kicsit olyan, hát ADHD-s, és egy kicsit visszamaradott, de nagyon jó esze van nekije, de viszont ő olyan szorongós, csendeskés, így ülőke, és őrajta bemutatta akkor, hogy milyenek azok a nyomik, akiket meg lehet különböztetni, hogy ezek a fajta emberek, a nyomik, szó szerint, ezek így állnak ezekhez és ezekhez a dolgokhoz, őket kicsit jobban lehet taszigálni, meg ilyen dolgok, úgyhogy..."* (Annabella) *„A jelentkezésnél vagy leadásnál valahol, hogy megkaptuk, nekem is van gyerekem, és az mellett meg tudom oldani. Volt ilyen."* (Guszti)

Időhiány

Az *időbeosztás* kérdései is rendszeresen előjönnek a megszólalásokban, ahogy már az eddigiekben is láttuk. A családos (és dolgozó) hallgatóknak folyamatosan zsonglőrködniük, sakkozniuk kell a feladatokkal, hogy minden beleférjen az idejükbe. Ez az egyik, különböző témák kapcsán visszatérően felbukkanó panaszuk. Ezt jól foglalja össze a következő két idézet. *„Szerintem a beadandók az, ami a határidő, hogy egyszerre több van, és akkor az, ami számunkra* [...], *az*

idő, az a mi ellenségünk talán." (Guszti) *„És aztán kell sorba tenni, és nem szabad kiesni a ritmusból. És ahogy jön egy betegség, akár a gyermeknek, akár nekem, akkor már minden borul. Mint a bowlinggolyók. Vagyis a bowlingbábuk, amikor tarolnak a golyók."* (Hanna)

Infrastruktúra

Végül a résztvevők egy kisebb része infrastrukturális kérdéseket is megemlített, ők viszont e téren a kisgyerekesek egyetemi épületekben történő ellátásának teljes megoldatlanságára hívták fel a figyelmet.

Az egyetemen egy olyan nagyobb épület van, ahol működik lift. Ezt azonban hallgatók nem használhatják, csak az oktatók, dolgozók. „[...] *ugye a tanárképzőn van lift. Rá van írva a liftre, hogy csak alkalmazottak részére. Na most, én például, vagy egy terhes, aki tényleg hamarosan szülni fog. Most lentről egész a harmadikra vagy a negyedikre, vagy egész fel az ötödikre lépcsőzzön fel, mert liftre nem lehet."* (Cili)

Az elmondásokból az is kiderül, hogy bár előfordulnak egész kis gyerekkel rendelkező hallgatók, az egyetlen épületben, ahol van *pelenkázóhelyiség*, az olyan helyen van, hogy kisgyerekkel gyakorlatilag megközelíthetetlen. *„Van, fönt az ötödiken. Azt gyalog menjen fel."* (Diána)

Kérdésre azt is megerősítették a hallgatók, hogy az egyetemnek nincs saját óvodája vagy bölcsődéje, valamint gyermekmegőrzést sem szerveznek.

A család (és munka) és a tanulás összeegyeztetésének megoldásai

A kifejezetten problémaként megjelenők mellett néhány olyan téma is körvonalazódott, amely egyszerűen a gyermekes hallgatók speciális helyzete kapcsán került szóba, nem panaszként.

Az időbeosztás

A gyermekes hallgatók jellemzően lopott időkben tanulnak: este, éjjel, hétvégén. A kérdésre, hogyan tudják megoldani a tanulást: *„Amikor elalszik a baba. Hál' Istennek, amit az A. is mondott, hogy ezt nagyon gyereke válogatja. Nekem is például egy olyan gyerekem van, akinek rettenetesen jó a biológiai órája, tudja, hogy hét óra van, vagy fél nyolc, ebben az idősíkban egyből elalszik, és aztán 10–11-ig alszik is, és aztán megint csak felkel, ugye, enni. Úgyhogy csak így lehet*

megoldani." (Diána) *„Beadandókat, azokat csinálom. Most nagyon sok is van. Jövő hétre hármat meg kell csinálnom. Úgyhogy nem tudom, majd hány éjszakát leszek fent."* (Cili) „[...] *én ilyen sportosan fogok fel általában mindent, úgyhogy általában éjfélkor vagy ilyen hajnalban szokok tanulni, már, ugye, bár mellette még dolgozok, de megoldható."* (Annabella)

Az idejük felhasználásával kapcsolatban is igaz viszont az, hogy szülői gyakorlatukat mozgósítva, egyfajta rutinnal, magától értetődőséggel kezelik és oldják meg a dolgok egymással párhuzamos vitelének kényszerét. Az ebben való tapasztalatról szól Ferdinánd is: *„Miközben azért az is talán látszik, hogy egész egyszerűen időben nem biztos, hogy ugyanannyit rá tudnak szánni a levelezősök vagy családosok. De azt is valahogy azért kompenzálni kell. De szerintem akár a korábbi tanulmányi tapasztalatok, akár az, hogy a szülőnek milyen problémamegoldó képességei vannak, vagy akár egy vizsgahelyzet is, ez más. Mindig nagyon szól a tantárgyról, de mindig szól erről a vizsgahelyzetről is, amiben már egy kicsit érettebb fejjel vagy tapasztaltabbal esetleg lehet jobban teljesíteni."* (Ferdinánd)

Teljesítési praktikák („potyázás", hallgatótársakkal való munkamegosztás)

Néhányan azt is megosztották velünk, milyen technikákkal igyekeznek „túlélni", vagyis a rendkívül szoros időbeosztás mellett teljesíteni a tanulással járó követelményeket. Ezek a megoldások valamilyen módon a hallgatók közötti kooperációra alapoznak: elkérnek egymástól anyagokat, cserében, amikor tudnak, ők segítenek. *„És aztán így osztottuk ezeket a dolgokat vagy a leckét, mert ugye én is kértem, mert megmondom őszintén, valamire nincs időm. Lepotyázom a többieket. De nagyon szívesen adják, mert aztán valamit meg, szó szerint nekem is a matek nagyon jól megy* [...] *például, és én szoktam korrepetálni is őket."* (Annabella)

Mi segíti a két (három) feladat összehangolását?

Mindabból, amit a beszélgetések során a hallgatók elmondtak, kirajzolódtak azok a pontok is, amelyek szükségesek ahhoz, hogy – ha gondokkal, nehézségekkel is, de – működőképes legyen a kettős (vagy a munkával együtt inkább hármas) feladatmegosztás.

Egyetemi jó gyakorlatok

Több olyan hallgató is bekerült a fókuszcsoportba, aki kedvezményes tanulmányi rendet kért és kapott. Ők egyértelműen a tanulmányaik teljesítésének alapfeltételeként tekintenek erre a lehetőségre. *„És én pedig mielőtt ide felvételt kértem volna, megbeszéltem a vezetőséggel, hogy én ide úgy tudok jönni, hogy ilyen hibrid módon, tehát jelenléti módon is, meg individuális."* (Hanna)

Voltak, akik az oktatók rugalmasságát is megemlítették, például azt, hogy lehetőséget kaptak a tanév közbeni tantárgyteljesítésre. *„Nekünk, mondjuk, a vizsgaidőszak ilyen tök jól van megoldva, mert általában úgy vannak, hogy ugye, két zárthelyi dolgozat van.* [...] *A félév közben. És van egy a félév végén, ami még nem számítana vizsgának, mert még nem a vizsgaidőszakban, hanem kettő tesztet írunk. És abból, hogyha elegendő pontot összegyűjtünk, akkor* [...] *megvan a jegy, ezzel ki tudjuk váltani a vizsgaidőszakot."* (Diána)

Vagy azt, hogy az oktatók határidőkben, hiányzásokban rugalmasságot tanúsítottak: *„Én azt tapasztalom, hogy nekem a hiányzásaimat elnézik, tehát hogy tudják, mi a helyzet, hogy azért mégiscsak egy négyhónapos baba van ott, hogy ha kimaradok, akkor kimaradok, nem csinálnak belőle ügyet."* (Diána)

A megszólaló hallgatók közül többen dicsérték a kedves, támogató légkört is. *„A ... Karon is ez a jellemző, hogy nagyon segítőkészek. Tehát, hogy én ezt így annyira nem akartam bonyolítani, de ilyen három évet én a ... Egyetemre jártam, ...-ba, és ott nem fejeztem már be, hanem áthoztam ide, és akkor is, amikor én is érdeklődtem, hogy akkor mégis, hogy lehetne, nagyon segítőkészek voltak minden szempontból."* (Diána) *„Nyilván itt az egyetem mindig is ilyen családias volt, és ez biztos, hogy..., biztos, hogy ez is egy olyan helyzetekben segített. Tehát én mindig ebben a tekintetben jóindulatot vagy segítőkészséget tapasztaltam."* (Ferdinánd)

Támogató társ és család

A többes teher viseléséhez elengedhetetlennek látszik a családi összefogás. A két fókuszcsoportos interjú során hat olyan hallgatót ismerhettünk meg, akinek van gyermeke,[3] közülük egyetlen olyan sem volt, aki valamilyen formában ne hozta volna szóba a családi segítséget. A többség a házastársát említette meg, de volt, aki a szüleit vagy házastársa szüleit, illetve a nagyobb gyermekét is. Néha általában a családjukról beszéltek.

[3] A maradék két fő közül az egyiknek bár van gyermeke, nagyon hamar abbahagyta tanulmányait, a másiknak pedig bár házas, még nem született gyermeke.

Három összefüggésben került szóba a család:

Elsőként általában a döntésben való támogatás, a tanulmányokhoz való pozitív hozzáállás jelent meg. *„Én inkább azt fogalmaznám meg, hogy nagyon fontosnak tartom az egész tanulmányok megkezdése előtt, a nagyobb családdal, kisebb családdal, gyermekkel vagy gyermek nélkül, hogy tényleg meglegyen az a döntés, meg az a családi támogatás, hogy ez egy elfogadott döntés legyen. Amikor én X-be jártam, akkor ebben a döntésben nyilván benne volt a feleségem, különösebben nem kértük ki a véleményüket, de támogatóan fogadták apósomék. Tehát, hogy..., ha van ennek egy ilyen háttere* [...], *akkor ezek már könnyebben oldhatók."* (Ferdinánd) *„Én is azt látom, hogy fontos a családi támogatás, fontos az, hogy a család is úgy gondolja, hogy ez a dolog, a továbbtanulás, ez fontos számunkra, és támogassák, mert csak így lehet kellően időt rászánni."* (Guszti)

A második pont az otthoni – háztartási és gyermekkel kapcsolatos – feladatok fokozottabb megosztása vagy átvállalása volt. Itt érdekes módon a többség a társsal való egyenrangú szereposztásról számolt be, tehát azon volt a hangsúly, hogy jobban be kellett osztani, mikor ki mit csinál. *„Nekem, amikor megtervezzük a hónapot, előre kell szerveznünk az egészet, hát úgy másfél hónappal előre tudnunk kell, hogy... Először van a család. A kicsi, ugye, és akkor meg kell szerveznünk, hogy ki mikor lesz otthon. Ki mikor tudna elmenni oviba, ki mikor tudja elvinni oviba. És a férjem is műszakozik, és én is műszakozom a munkahelyemen. Tehát az első lépés az, hogy az én műszakomat megcsináljuk, az egy viszonylag egyszerű, a férjem kórházban dolgozik, ami* [...] *az én műszakomat elviszi a főnővérhez. A főnővér megcsinálja a férjem műszakját, és akkor ez alapján beosztjuk egymást, hogy ki mikor fog menni, és hogy mit fog csinálni. És legfontosabb, hogy K* [a kislányuk] *van a középpontban."* (Hanna)

Egy hallgató esetén tűnik fel az, hogy tulajdonképpen egy ideiglenes „megcsinálom helyetted" helyzet áll fenn, vagyis maga a megszólaló is a saját feladatának érzi azt, amit most kénytelen a férje megcsinálni: *„Persze, akkor tudja a férjem azt, hogy na, anya, D.* [a kislányuk], *mondja neki, hogy D., Anya most muszáj tanulnia, most én leszek itt, jó? Most én adom be a gyógyszert, most stb. És megértik. Tehát nem szólhatok semmit, mert nekem nagyon jó családom van. Támogatnak benne. Nagyon. És azért ez ritkaság, tegyük fel."* (Cili)

A házastárson kívüli családi segítők a szülők és a nagyobb gyerekek. Egy egészen kis babával rendelkező hallgató esetén nagyon erősen kifejeződött, hogy a szülők gyermekvigyázása nélkül nem is lenne lehetséges a tanulmányok folytatása. *„Úgyhogy ilyen rohangálós nekem az életem. Egy csütörtöki napom nekem úgy néz ki, hogy 8-ra bemegyek az egyetemre, ott vagyok ¾ 9-ig, rohanok haza, megetetem, viszem a kicsit a ringató foglalkozásra, aztán* [...] *hazaviszem, leadom,*

jön Anyu, az édesanyám, ő átveszi a babát, rohanok vissza megint egy 45 perces vagy egy egyórás órára, megint haza, úgyhogy káosz az én részemről." (Diána)

Külső segítség egyetlen esetben került futólag szóba, Hanna esetén: *„Aztán van még egy-két ember, akinek tudunk szólni. Édesanyámnak ide kell utazni, de azért vannak így emberek, akikre lehet számítani."* (Hanna)

Végül, harmadik mozzanatként, üde színfoltként jelent meg az az eset, amikor a család – a férj és a kisgyermek – segített a tanulásban! *„Mikor beadandók vannak, akkor a kislányom nekem segít például, vagy a férjem leül, és akkor együtt megnéztük a* Platón barlangját. *Olyan szép esszé sikerült róla. Vagy a kislányom, mikor társasjátékot kell készíteni, odajön, anya, segíthetek? Persze kicsim, gyere, mert már anya nem bír színezni, akkor csináljuk a virágocskákat, lepkécskéket* [...]" (Cili)

A munkahely pozitív hozzáállása

Ahhoz, hogy valaki munka mellett el tudjon végezni egy képzést, a munkahely pozitív hozzáállása is szükséges, ahogy ezt az előző, a családdal foglalkozó pontban már láttuk az idézetekből. A beosztás, a tervezés során azért sokszor figyelembe veszik, hogy a dolgozó tanul, ha egyéb támogatást nem is nyújtanak. (A megszólalók közül egyébként senki nem kapott kifejezett munkahelyi támogatást, nem volt tanulmányi szerződésük sem.)

De fontos lehet a motiválás is, ahogy Cili mesélte: *„Volt egy nagyon aranyos* ... [beosztás a munkahelyén], *ő most már* ... [magasabb beosztás egy másik munkahelyen], *és ő nagyon támogatott engem, és mondta, hogy Cilike, neked ezt csinálnod kell, tehát te erre születtél."*

A gyermekes lét, mint előny a tanulmányok során

Végül megemlítünk még egy olyan témát, amely bár közvetlenül nem a gyermekes hallgatók tanulmányainak segítéséhez csatlakozik, fontos szempontot jelenthet ennek a helyzetnek az értékelésében. Ezek pedig azok a gondolatok, amelyeket a hallgatók előnyként említettek meg: többen úgy látták, azzal, hogy gyermekesen végzik az egyetemet, kamatoztathatják a családban már megszerzett készségeiket: ők már megtanultak szervezni, súlyozni, sőt, az egyik megszólaló arról is vallott, hogy a gyermeke problémáival kapcsolatos tapasztalatok miatt kezdett tanulmányokba. *„Aztán családalapítás, és ahogy mondtam is, kislányom megszületésével, és amint említettem is, hogy ő mentálisan beteg, nagyon sok speciális szakemberrel itt találkoztam vagy találkoztunk, és vettem*

észre, mennyire segítőkészek. Hogy vannak ilyen emberek, akik a diakóniában is, és speciális dolgokkal foglalkoznak, és ezáltal valahogy erre az útra is kerültem." (Guszti)

Összegzés

A két fókuszcsoportos interjúban a hallgatóktól sok részletet megismerhettünk arról, milyen nehézségekkel küzdenek tanulmányaik során, milyen várakozásokkal és célokkal végzik ezt a számukra plusz terheket jelentő tevékenységet. A megszólalásokban kiemelt súly helyeződött arra, mennyire nehéz számukra az adminisztráció, milyen sérelmeik vannak az oktatók hallgatókhoz való hozzáállásával kapcsolatban, illetve mennyire küzdenek az időhiánnyal.

Kiderült az is, hogy a tanulás és a gyermeknevelés együttes vállalásához szükség van a család segítségére, valamint hogy a leterhelt hallgatókat sokszor az egyetemi adminisztráció vagy az oktatók segítőkészsége lendíti át a nehéz helyzeteken. A munkahellyel rendelkezők esetén a kedvező beosztás tűnt a legfontosabbnak.

Érdekes módon ugyanakkor a problémák tárgyalása során a résztvevők magát a gyermekes létet kevéssé emelték ki, inkább csak kifejezett rákérdezésre említettek speciális gondokat.

Jellegzetes hozzáállásuk saját, hallgatóként családos/gyermekes státuszukhoz: megoldom, nem várható, hogy másként kezeljenek, nem is a gyerek a probléma. Látszik, hogy nincsenek nagyon igényeik kifejezetten a gyermekvállalás és a tanulmányok összehangolásának segítését illetően, s kevés is az ötletük, mi segíthetné őket.

A nyolc résztvevő a bevezetésben bemutatott eltérő jellegzetességein túl egyébként nagyjából három csoportba volt osztható: az elégedetlenek, ők általában az egyetemi adminisztrációt és az oktatókat kárhoztatták, a küzdők, akik sakkoztak a sok teendővel, és néhány célzott panaszt és igényt fogalmaztak meg, végül a harmóniában élők, akik kézben tartották a teendőiket, s alapvetően elégedettek voltak. A legfiatalabb, még csecsemőkorú gyermekkel rendelkező hallgató ez utóbbi csoportba tartozott.

Irodalomjegyzék

Síklaki István: *Vélemények mélyén. A fókuszcsoport módszer, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapmódszere,* Budapest, Kossuth, 2006.

KISGYERMEKET NEVELŐ HALLGATÓK A SAPIENTIA ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEMEN: KIHÍVÁSOK ÉS ADAPTÁCIÓS STRATÉGIÁK

Tóth-Batizán Emese Emőke – Biró Enikő

A romániai felsőoktatásban is egyre inkább láthatóvá válik egy olyan hallgatói csoport, amely eddig kevés figyelmet kapott: a kisgyermeket nevelő egyetemisták csoportja. A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen végzett fókuszcsoportos kutatás célja az volt, hogy feltérképezze ennek a hallgatói rétegnek a sajátos helyzetét, kihívásait és megküzdési stratégiáit. A vizsgálat során különös figyelmet fordítottunk arra, hogy milyen akadályokkal szembesülnek a gyermekes hallgatók az egyetemi tanulmányaik során, milyen segítségre számíthatnak a családi és intézményi környezetben, valamint hogy milyen elvárásokat támasztanak az oktatási intézményekkel szemben.

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem által szervezett fókuszcsoportokban részt vevő hallgatók közössége, ahogyan azt a módszertani fejezetben bemutattuk, viszonylag heterogén volt. A fókuszcsoport résztvevői között szerepeltek alap- és mesterszakos hallgatók is, ők mind nappali tagozaton folytatták tanulmányaikat. Ez a sokszínűség lehetővé tette, hogy átfogó képet kapjunk arról, milyen hatással van a gyermeknevelés az egyetemi élet különböző aspektusaira. A fókuszcsoport résztvevőit informatika, erdőmérnök, agrármérnök, szociológia, kommunikáció és PR, gépészmérnöki, humánerőforrás, kertészmérnöki szakos alapképzésbe iratkozott, valamint számítógépes irányítási rendszerek, diplomácia és interkulturális tanulmányok mesterszakos hallgatók alkották. Ez a csoportheterogenitás nagyon hasznosnak bizonyult, ugyanis betekintést nyerhettünk a kisgyereket nevelő hallgatók hallgatói minőségének különböző vetületeibe több helyszínen (Kolozsvár, Marosvásárhely, Csíkszereda és Sepsiszentgyörgy), több karon és több szakon is.

A fókuszcsoportos beszélgetések során kirajzolódtak azok a visszatérő problémakörök, amelyek meghatározzák a kisgyermekes hallgatók mindennapjait, és amelyeket az alábbi tanulmány részletesen bemutat.

Gyermek mint magánügy. Additív elvárások hiánya az intézmény felé

A fókuszcsoport résztvevői közül mindenki úgy érzi, hogy az a tény, hogy ők kisgyermeket nevelnek, az az ő magánéletük része. Az ő felelősségük, hogy úgy szervezzék meg az életüket, úgy egyensúlyozzanak gyermek, egyetem, adott esetben munka között is, hogy a gyermekük léte ne befolyásolja semmilyen irányba, se pozitívan, se negatívan az ő tanulmányaikat, illetve egyetemista létüket. Több esetben is megemlítették a fókuszcsoportos beszélgetések résztvevői, hogy a szaktársak közül is csak néhányan tudtak a gyermek létezéséről. *„Én nem mondtam el minden hallgatótársnak, kettő kivételével. Tehát, hogy nem emeltem ki. Tehát, hogy a magánéleti szférát igyekszem elkülöníteni minél jobban a szakmaitól és az egyetemitől."* (Melánia,[1] szociológia szak) *„Tehát a magánéletemet nem szoktam se a social médiában kitenni, meg amúgy se, én nem... Nem igazán mondtam el több személynek, csak olyanoknak, akikkel közelebbi barátságban voltam, de semleges reakció volt, nem mondhatom, hogy változott valami, vagy nem vettem észre semmi különösebb reakciót."* (Iringó, kommunikáció és PR szak)

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen végzett fókuszcsoportos kutatás eredményei belesimulnak az elméleti fejezetben bemutatott korábbi, gyermekes hallgatókra vonatkozó kutatások eredményeibe: ezek a kisgyermeket nevelő hallgatók igen motiváltak a tanulásban. Sok esetben azért nem is mondják el, hogy gyermeket nevelnek, mert nem szeretnének a családi helyzetük miatt a magánéleti státusukra épülő, szerintük érdemtelen előnyökhöz jutni. A fókuszcsoportban részt vevő hallgatók nem várnak semmiféle pozitív diszkriminációt az egyetem részéről. Nem tartották sem fontosnak, sem helyesnek, hogy beszámoljanak a tanáraiknak vagy a tanszékvezetőnek a magánéleti státusukról.

Több résztvevő a fókuszcsoportos beszélgetésen így fogalmazott: *„Tehát, hogy a magánéleti szférát igyekszem elkülöníteni minél jobban a szakmaitól és az egyetemitől."* (Ábel, informatika szak) *„Nem mondtam a tanároknak, mert nem gondoltam volna, hogy amiatt előnyben részesülök, vagy valamiért.* [...] *Nekem az egyetem miatt, nekem ugyanúgy folytatódik, mint azelőtt, és ezért gondoltam, hogy nincs miért mondjam, mert nem várhatom el, hogy különösebben bánjanak emiatt velem, mert nem lenne fair a többiekkel szemben."* (Tamás, számítógépes irányítási rendszerek) *„Én eleve úgy funkcionálok, hogy én igyekszem nagyon szétválasztani az életem szektorait, tehát a magánéletet*

[1] A szövegben szereplő, fókuszcsoportos interjún részt vevő hallgatók nevei kitalált nevek. A kutatásban részt vevő hallgatók valódi neveit, a diákok anonimitásának védelme érdekében, sehol nem tüntetjük fel.

a szakmaitól és az egyetemitől, és ez volt a megfontolás igazából, hogy ami az egyetemen van, az az egyetemen, ami otthon, az otthon, és valahogy így működött." (Viktor, agrármérnök szak)

Az a szituáció is előfordult, hogy még az adott szak, illetve évfolyam szakfelelőse, az a személy, akit az egyetem vezetősége hivatalosan kinevez, hogy segítse az újonnan felvételt nyert egyetemi hallgatók boldogulását ebben a számukra új, akadémiai világban, sem tudott arról, hogy az ő *osztályának* hallgatója kisgyermeket nevel: *„Én nem is tudom, hogy az osztályfőnök, úgymond, aki felelős volt értünk, a tanárnő, hogy derült ez ki számára, mert én nem mondtam el, de valamelyik bemutatón, amikor ott álltam elöl az egész évfolyam előtt, akkor azt mondta, hogy hát Rozália, te bátrabb vagy, mint én. És akkor kijelentette ott az egész osztály előtt. A tanárnőnek három gyereke van, és akkor mondta, hogy négy gyerek mellett nekivágtál ennek az egyetemnek. Akkor mindenki megtudta."* (Rozália, humánerőforrás szak)

Az a gondolat, hogy a felsőoktatás nem kötelező, hanem önkéntesen vállalt oktatási forma, több résztvevő részéről is visszaköszönt. Ebből a gondolatból kiindulva érzik úgy a kutatásba bevont hallgatók, hogy a kisgyermek vállalásából és neveléséből adódó additív nehézségeket, szervezési bonyodalmakat nekik kell megoldaniuk önerőből, és nem ildomos, nem etikus az egyetemet bevonni, különböző kedvezményeket, jogosítványokat kérni. *„Én is azt gondolom, hogy a felsőoktatást már mindenki önkéntesen vállalja be* [...] *Ha van gyerek, ha nincs. Ez mind ahogyan van, fakultatív az egész."* (Panna, kertészmérnöki szak) *„Ezekkel a gondolatokkal indultam el, hogy semmiféle kivételes bánásmódot nem szeretnék. A kollégáim, akik oktatnak, nem kérek tőlük kedvezményt sem azért, mert ott dolgozom, sem azért, mert egyáltalán dolgozom, sem az én gyerekeim miatt engem ne részesítsenek előnyben."* (József, diplomácia és interkulturális tanulmányok)

Szervezési nehézségek

Egy kisgyermek léte, főleg ha még teljes mértékben igényli az édesanya jelenlétét, jelentős mértékű dilemma, kihívás és lelkiismeretfurdalás által telített helyzet elé állítja – elsősorban – a női hallgatókat. *„Én igazából úgy tapasztaltam, hogy az órákon való részvétel nyilván kihívás. Ez egy olyan dolog, amit mindenki magának úgymond kell igyekeznie, hogy megoldjon, viszont a vizsgaidőszak az lehet, hogy még nagyobb hívás tud lenni. Például, ha valakinek kisebb gyereke van, aki nem olyan, hogy az ember lefekteti és reggelig alszik, hanem ki tudja, hogy fog alakulni az éjszaka, és hányszor kell félni, hogy esetleg beteg lesz, vagy valami hasonló. Én igazából ebben láttam azt, hogy egy kicsit nehezebb volt. Mivel pont*

egy olyan időszakot kaptunk ettől az utolsó vizsgaidőszaktól, hogy a gyerekünk éppen akkor görcsölt, valami hasonló, viszont másnap óra van vagy vizsga van, és ez elég leterhelő tud lenni." (Melánia, szociológia szak) *„Egy kicsit nehezebb az órarend szempontjából is, mert még kicsi a gyerek is, nyolchetes. Még beletanulgatunk ebbe az egészbe, szülőségbe, és most próbáljuk minél jobban menedzselni az időnket, hogy én is, és a feleségem is maximálisan az egyetemre is tudjunk fókuszálni, meg a gyerekre is."* (András, gépészmérnöki szak) *„Nagyonnagyon nehéz volt. Voltak olyan napok, hogy akkor kellett mondjam, hogy fiúk, bocs, de oldjátok meg úgy az evést, meg mindent, mert most tényleg nem tudok elszakadni, mert ott volt, hogy annyira futottam ki az időből, hogy láttam, hogy valószínűleg nem is fogok aludni éjszaka ahhoz, hogy reggel tudjak vizsgázni menni."* (Iringó, kommunikáció és PR szak)

A legtöbb esetben azzal a helyzettel szembesültünk a kutatásba bevont hallgatók körében, hogy a kisgyermek nevelése csupán az egyik elem, amely nehezíti az egyetemi tanulmányok viszonylag akadálymentes végzését, valamint az egyetemi életben való aktív részvételt. A kisgyermeket nevelő hallgatók nagy része nem csupán a tanulásnak és a gyermeknevelésnek szentelte idejét, hanem teljes vagy ritkább esetben részmunkaidőben dolgozott. Ez a munkahely pedig gyakran nem is esett egybe a folytatott tanulmányok szakirányával. Ez pedig egy halmozottan kihívásokat tartalmazó élethelyzet, amelyet az érintett hallgatók is verbalizáltak: *„Nehéznek, én is nehéznek találom, ez így igaz. Viszont nem a gyerek szempontjából, nem szeretnélek kiábrándítani, mert most már egy nagyocska fiú már ellátja magát, mert megtalálja a programjait, tehát nem a gyerekellátás szemszögéből, hanem inkább ez a kettős dolog; ugyanúgy az a szakmai munkám is van, és hallgató is vagyok, és mivel alapképzésen vagyok, ezért az órai anyag 95 százaléka a munkaidőmön belül van, tehát ebből a szempontból talán nagyon nehéz lesz."* (Rozália, humánerőforrás szak) *„Mondjuk az órarend és munka egyeztetése a legnehezebb, mert óráim 8-tól 4-ig vannak legtöbbször, de dolgoznom is akkor kell, tehát az óráim egybeesnek a munkaidőmmel..."* (Barna, erdőmérnök szak) *„Bármennyire próbál az ember, a munka az, ami miatt nehéz, a gyerek nem annyira zavar be, de a munka azért igen, mert nem egy fix munkaprogram, hanem heti hét nap, úgymond sokszor napi nyolc-húsz óra is van, főleg, ha éjjel még valami dolgok történnek."* (Panna, kertészmérnöki szak)

Segítő(k) jelenléte. Házastárs, származási család(ok)

Kisgyermeket nevelni, egyetemi képzésen részt venni, adott esetben még munkahellyel is rendelkezni és ott teljesíteni, a megkérdezett hallgatóknak kizárólag

családi, házastársi segítség és támogatás révén sikerül. Ahogyan azt jelen könyv elméleti részének a szerzői már leírták, a családos hallgatók esetében az egyetem elvégzése nem egy egyéni vállalás, hanem az egész család közös projektje. A család pedig nemcsak a kis, nukleáris családra vonatkozik, hanem az egész kiterjesztett családra. Amennyiben az egyetemi hallgató családanyának vagy családapának kisebb gyereke van, még inkább a nagyszülők segítségére szorulnak a hétköznapok minél gördülékenyebb bonyolítása érdekében. A fókuszcsoportok résztvevői közül sokan azt hangsúlyozzák ki, hogy a férj, feleség, nagymama, nagytata segítsége nélkül nem lenne működőképes ez a felállás.

A kutatásban részt vevő hallgatók közül szinte mindenki számíthatott az édesanyja vagy anyósa segítségére a gyermekére való felvigyázás tekintetében, az Erdélyben még többnyire konzervatív alapokon működő, tradicionális értékeket valló családi mintáknak köszönhetően. *„Az a helyzet, hogy szerencsére a szülők is besegítenek. Ha úgy van, akkor az édesanyám nyugdíjas, én vagyok a harmadik gyerek a családból, 24 éves, szóval a legkisebb vagyok, és ha úgy van, szívesen jön vigyázni a gyerekre, meg sokszor van, hogy a feleségem szülei, édesanyja is besegít, hogyha szükségünk van."* (József, diplomácia és interkulturális tanulmányok) *„Nálunk a nagymama igyekszik lekötni a gyereket, főleg, amikor tanulnom kell."* (Viktor, agrármérnök szak)

A házastársak közötti gyermeknevelésre vonatkozó *munkamegosztás* is működőképes, több résztvevő is erről tett tanúbizonyságot: *„Délután* [...] *fogszabályzás, azt a férjem kezdte intézni, mert olyan, hogy kis autózást igényel a dolog. Szóval ez eddig is így volt, és most ebben az időszakban is így van. A szülői értekezletekre eljutok, nem az a nehézség."* (Panna, kertészmérnöki szak) *„Szerencsénkre most az órarendünk olyan, hogy mikor én vagyok órán, a feleségem itthon, vagy mikor ő megy órára, akkor én tudok itthon lenni."* (Tamás, számítógépes irányítási rendszerek)

Segítő(k) jelenléte. Egyetemi oktatók, adminisztratív személyzet

Ezen a nehezített, akadályokkal telített pályán való boldoguláshoz az egyetemi hallgatók a családon kívüli forrásokból is kaptak támogatást. Formális intézményi segítséget az egyetem nem nyújtott, azonban a tanárok és az adminisztratív személyzet részéről sporadikus, informális segítséget és támogatást kaptak a kisgyereket nevelő egyetemi hallgatók.

A tanárok részéről érkező támogatás sok esetben az órák megtartásának időzítésére vonatkozott, azaz az oktatók próbálták olyan idősávokban tartani óráikat, amelyek a kisgyermeket nevelő szülők számára is lehetővé tették, hogy

eljuthassanak az adott órákra. *„Én életemben nagyon hálás vagyok a tanárainknak, mert ők igyekeztek az órákat úgy tartani, hogy a csoporttársaknak és nekem is jó legyen."* (András, gépészmérnöki szak)

Nagyon sok tantárgy esetében az előadásokon és gyakorlatokon való részvétel nemcsak hasznos, hanem kötelező is volt. Amennyiben azonban a kisgyermeket nevelő hallgatóknak nem sikerült teljesíteniük az elvárt jelenléti számot, úgy sok esetben a tanárok megértéssel viszonyultak hozzájuk, és pótlófeladatok megoldásával, megírásával sikerült *kiváltaniuk* a hiányzásokat. *„Mindenképpen első perctől és a tanár részéről érkezett a jelzés, hogy amennyiben nem tud jelen lenni, akkor megtaláljuk a módját esetleg a pótlásnak, vagy jelezhetjük azt, hogy mindenképpen van lehetőség arra, hogy akkor valami többletmunkára, valami vállalással kibontsa az ember."* (Tamás, számítógépes irányítási rendszerek) *„Én azt tapasztaltam, hogy azok a tanárok, akikkel te is korrekt voltál úgymond, tehát első perctől odamentél és szóltál, hogy te milyen helyzetben vagy, akkor ők is teljes mértékben támogatóan álltak hozzád. Ugyanúgy megmondták, ahogy Tamás is mondta, hogy ha pótlásra van szükség úgymond, akkor te érted, hogy ha azt teljesítettük, akkor nem volt gond egyáltalán."* (József, diplomácia és interkulturális tanulmányok)

Sajnos arra is akadt példa, amikor a tanárok rugalmatlan attitűdöt tanúsítottak a kisgyermeket nevelő hallgatókkal szemben. Nem tettek tanúbizonyságot empátiáról, és érzéketlenül viszonyultak azokhoz a problémákhoz, amelyekkel a kisgyermeket nevelő hallgatók küzdenek: *„Nem volt flexibilis a tanári gárda, hogy volt, aki nem tudott tényleg eljönni órára, és kérte, hogy nem lehetne-e online, hogy online kövesse, mert távol lakott, a munka és gyerek mellett, és nem volt megoldás. Erre megmondták, hogy engedélyt kell kérni, vagy nem tudom, mi van, az egész jogi háttere, hogy van, de nem lehet megtenni. Csak úgy, ha mindenkinek online van a tanítása, akkor az más. De hogy menjen az osztályban a tanítás, és közben legyen egy kamera vagy egy laptop, vagy valaki figyeljen ilyen messziről, azt nem..."* (Iringó, kommunikáció és PR szak)

Segítő(k) jelenléte. A gyermek

A gyermek szerepe különösen sokrétű a vizsgált helyzetben. A kutatás szereplői azok az egyetemi tanulmányukat folytató férfiak és nők, akik egyetemi tanulmányaik mellett kisgyermeket nevelnek. Ebből az élethelyzetből adódóan, ezeknek a hallgatóknak az egyetemi követelményeknek való megfelelés, a vizsgák sikeres abszolválása egy sokkal nehezebb feladat, mint azon társaik számára,

akiknek csupán egyetlen feladatuk van: a tanulás és az egyetemi diploma megszerzése, némi szórakozással fűszerezve. Ugyanakkor pontosan a gyermek maga az, aki adott esetben motiválta az édesanyját tanulmányai elkezdésére, vagy a gyermekkel való tanulás ébresztette rá az akkor még csak egyetemi tanulmányok elvégzéséről ábrándozó édesanyát arra, hogy bizony, iratkozzon be az egyetemre, esetleg bátorítsa az apát, hogy ne hagyja abba, ne adja fel, folytassa egyetemi tanulmányait. A gyermek is megjeleníthető tehát egyféle segítő szereplőként: *„Nagyobbik lányomnak segítettem a matekháziknál. Nagyon szerettem a matekot, mindig is, ez így megmaradt, és rájöttem, hogy ez nekem hiányzik az életemből, így beiratkoztam az informatika szakra."* (Ábel, informatika szak) *„Amikor beiratkoztam az egyetemre, akkor mondtam, hogy bocsánat, de anyának is van házi feladata, a munkahely mellett hazajövök, még házi feladatot kell írjak, tanulnom kell, így magad kell megoldanod. Ha valamiben elakadsz, akkor majd segítek. Ez olyan jól kialakult, hogy jobban önállósodott úgymond, hogy jó, oké, anyának is van házi feladat, és akkor így kialakult."* (Melánia, szociológia szak) *„Érdekes módon már többször is segítségemre volt, és igazából azt látom, hogy ha nem is mondja ki, de azért látom a szeméből néha azt, hogy érdekesnek tartja, hogy az apja is tanul."* (Tamás, számítógépes irányítási rendszerek)

A közvetlen környezet hozzáállása

A családos hallgatók egyetemi közegbe való beilleszkedésének egyik kulcskérdése a hallgatótársak és az oktatók hozzáállása. A fókuszcsoportos beszélgetések alapján a hallgatók többsége pozitív tapasztalatokról számolt be: a közvetlen környezetük támogató volt, és több esetben elismeréssel tekintettek rájuk. A jegyzetek és tananyagok megosztása, valamint az órákról való távolmaradás esetén a segítőkész hozzáállás jellemző volt a szaktársak részéről. *„Nagyon sok jegyzetet kaptam a csoporttársaktól, ami sokat segített, mert nem mindig tudtam bejárni az órákra."* (Bence, szociológia szak)

Az oktatók hozzáállása vegyes képet mutatott. Egyes tanárok rugalmasságot tanúsítottak, például az órák időzítésében vagy a hiányzások pótlásában, míg mások kevésbé voltak megértőek. *„Volt tanár, aki azt mondta, hogy ha előre szólok, megoldjuk valahogy a pótlást. De volt olyan is, aki nem engedte az online csatlakozást, pedig a gyermekem beteg volt."* (Zita, kommunikáció és PR szak)

A közösségi életben való részvétel jelentős korlátokba ütközött, mivel a gyermekes hallgatók időbeosztása nem tette lehetővé az esti programokon való részvételt.

A szorgalmi időszak, valamint a szakmai gyakorlat kihívásai

A legnagyobb kihívás a család, a munka és a tanulmányok összehangolása volt. A szorgalmi időszak során a rendszeres órarendi elfoglaltságok mellett nehézséget okozott a tanulásra fordított idő beosztása. *„Esténként tanultam, amikor a gyerek már aludt, de így reggelre teljesen kimerült voltam."* (Tamás, informatika szak)

Éppen ezért nagy örömmel üdvözölnék egy rugalmasabb óralátogatási lehetőség bevezetését a hallgatók, vagy akár az online részvétel lehetőségének biztosítását is. Szívesen élnének a pótfeladat adta lehetőségekkel is. Mindezek azonban nem tudják pótolni a szakmai gyakorlat kapcsán felmerülő hiányosságokat, orvosolni a nehézségeket. A nyári szakmai gyakorlat különösen nagy kihívást jelentett a családos hallgatók számára, mivel a gyermekek felügyeletének megoldása és a munkahelyi elfoglaltságok összeegyeztetése rendkívül nehéz volt. *„A gyakorlatomat végül úgy oldottam meg, hogy a családommal együtt költöztünk arra az időszakra a gyakorlati hely közelébe."* (Áron, erdőmérnök szak)

A hallgatók tehát rugalmasabb megoldásokat várnának el az egyetemtől, például lehetőséget arra, hogy a gyakorlatot részben az egyetemen belül is teljesíthessék.

A vizsgaidőszak kihívásai

Hasonló módon, a vizsgaidőszak során a legnagyobb problémát az időhiány és az összehangolási nehézségek jelentették. A gyermekgondozási feladatok miatt a tanulásra fordítható idő gyakran csökkent. *„Szinte alig tudtam tanulni nappal, mert a gyermekem mellett kellett lennem. Így az éjszakák maradtak, de az nagyon megterhelő volt."* (Nóra, humánerőforrás szak) *„Az órák és a munkaidőm teljesen egybeesnek, emiatt sokszor kellett szabadságot kivennem."* (Bálint, gépészmérnöki szak)

A hallgatók éppen ezért gyakran utaltak a vizsgák időpontjának rugalmasabb kezelésének lehetőségére és plusz vizsgalehetőségek biztosítására családos hallgatók számára.

Összegzés helyett

A kutatás eredményei egyértelműen rámutattak arra, hogy a kisgyermeket nevelő hallgatók számára az egyetemi tanulmányok folytatása többletterhekkel jár. Ezek a terhek elsősorban az időbeosztás, a szervezési nehézségek, illetve a mentális kihívások körét érintik. A résztvevők közül sokan úgy érezték, hogy a gyermek-

vállalás az ő magánügyük, és nem várnak el különleges bánásmódot az egyetem részéről. Ugyanakkor az oktatók hozzáállása kulcsfontosságú tényezőként jelent meg: míg egyes esetekben tapasztalható volt a rugalmasság és támogatás, más helyzetekben az intézményi keretek nem biztosítottak megfelelő segítséget a családos hallgatók számára.

A vizsgálat eredményei azt is kihangsúlyozzák, hogy a gyermekes hallgatók helyzetét megkönnyíti a támogató közeg, mint például a házastárs, a szülők, esetleg a szaktársak jelenléte. Az egyetemi tanulmányokkal járó kihívások sikeres leküzdése szoros együttműködést igényel a családi háttér és az egyetemi környezet között.

Összességében a kutatás eredményei megerősítik, hogy az egyetem számára kiemelten fontos lenne a családbarát intézkedések meghozatala, például a rugalmasabb órarendek, a távoktatási lehetőségek és a gyermekes hallgatókat támogató szolgáltatások bevezetése. Ezek az intézkedések nemcsak a hallgatók egyéni helyzetét könnyítenék meg, hanem hosszú távon az egyetem társadalmi felelősségvállalásának erősítéséhez is hozzájárulhatnának.

Ahogyan a kötet elméleti részének szerzői kifejtették már: Magyarországon és a Kárpát-medencében az európai országok demográfiai trendjeivel azonos módon, a teljes születési arányszám nem elegendő a társadalom természetes reprodukciójához. A felsőoktatási intézményekben megvalósuló család-, illetve gyermekbarát intézkedések és körülmények hozzájárulhatnak a tervezett, de meg nem született gyermekek számának csökkenéséhez, a demográfiai válság kezeléséhez, vagy legalább enyhítéséhez. A születési szakadék elmélete *(Birth Gap Theory*[2]*)* azzal foglalkozik, hogy a fejlett társadalmakban egyre csökken a születésszám, aminek hosszú távú következményei nemcsak lehetnek, hanem lesznek is a gazdaságra és a társadalmi struktúrákra vonatkozóan. Az elmélet szerint nemcsak arról van szó, hogy kevesebb gyermek születik, hanem arról is, hogy ez a csökkenés nem egyenletes: egyre többen vannak, akik egyáltalán nem vállalnak gyermeket. Ez a tendencia olyan népességbeli szakadékot hoz létre, amely hosszú távon munkaerőhiányhoz, gazdasági lassuláshoz és társadalmi változásokhoz vezethet. Az elmélet egyik fontos állítása, hogy a jelenség hátterében nem pusztán anyagi vagy gazdasági okok állnak, hanem mélyebb társadalmi és kulturális változások, például a családalapítással kapcsolatos értékek és elvárások átalakulása, de részét képezi a problémának a gyermekekkel való boldogulás is a társadalom különböző szegmenseiben (egyetem, munkahely). Ugyanakkor a pénzügyi nehézségek, a munkahelyi elvárások és a mentális terhelés mind olyan tényezők, amelyek jelentősen befolyásolják a családos hallgatók helyzetét. Többen említették, hogy az egyetem

[2] Stephen J. Shaw: The real reason for falling birth rates, *Spectator,* vol. 353, 2023/10182.

és a munkahely összehangolása rendkívül megterhelő. A mentális egészség és a kiégés veszélye is fokozottan érinti ezt a hallgatói réteget. Sokan úgy érzik, hogy folyamatos nyomás alatt állnak, és kevés az intézményi támogatás e téren.

A fókuszcsoportos kutatás eredményei egyértelműen rámutattak arra, hogy a családos hallgatók számára a tanulmányok elvégzése jelentős kihívásokkal jár, ugyanakkor erős elhivatottság és támogatói háló segíti őket ebben a folyamatban. Az egyetem családbarát szemléletének erősítése, az adminisztratív rugalmasság növelése és az infrastruktúra fejlesztése mind hozzájárulhatna ahhoz, hogy ezek a hallgatók kiegyensúlyozottabb környezetben végezhessék tanulmányaikat. Az itt megfogalmazott adaptációs stratégiák nemcsak a családos hallgatók egyetemi élményét javíthatnák, hanem az intézmény hosszú távú vonzerejét és társadalmi felelősségvállalását is erősíthetnék.

Irodalomjegyzék

Shaw, Stephen J.: The real reason for falling birth rates, *Spectator*, vol. 353, 2023/10182.

A II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA CSALÁDOS HALLGATÓI

Hires-László Kornélia

Ahogy a módszertani fejezetben bemutattuk, a két fókuszcsoportos beszélgetésen a Rákóczi-főiskolán öt-öt hallgató vett részt. A fókuszcsoportos vizsgálatokban bevett szokás, hogy az adatközlőket álnévvel illetik, ennek megfelelően az első fókuszcsoportos beszélgetésen Tibor, Diána, Sándor, Ilona, Petra; a másodikon pedig Katalin, Emília, Vivien, Barbara, János álnevű hallgatók vettek részt.

A fókuszcsoportos beszélgetések első részében mindenki bemutatkozott, elmondta milyen szakra jár, bemutatták családi állapotukat, hogy hány és milyen korú gyermeket nevelnek. Bár nem volt kérdés, hogy jelenleg milyen munkakörben dolgoznak párhuzamosan a tanulás mellett, szinte mindenki elmondta, hogy korábban dolgozott, vagy jelenleg épp mit dolgozik. Ezzel a bemutatkozó körrel feloldódtak a résztvevők, és elindult egy oldott beszélgetés a témához kapcsolódva. A következő körben már arra kértük a résztvevőket, meséljék el, honnan jött a motiváció, hogy gyermek mellet tanulni kezdjenek, vagy folytassák gyermek mellett is a tanulmányaikat.

Motivációik a továbbtanulásra

A *személyes indíttatás* mindenkiben ott volt, valakinek gyermekkori álma volt, hogy továbbtanulhasson, valakit pedig épp az vitte rá, hogy a munkája révén úgy érezte, neki erre a tudásra, diplomára még szüksége van. Vivien, Katalin, Tibor és János arról számoltak be, hogy az érettségi után különböző személyes okok miatt vagy épp a felvételi rendszer adta nehézségek miatt nem tudták folytatni tanulmányaikat. A többiek valamilyen végzettséget szereztek korábban, amelyen túl egy teljesen új szakmáról szóló diploma megszerzését tűzték ki célul. A tanulási vágy legkésőbb Katalin életében jött el, amikor már egy kamasz gyermek édesanyjaként, harminchárom évesen először leérettségizett, majd a Rákóczi-főiskola egyik kihelyezett képzésében folytatta tanulmányait. Közben negyvenévesen vállalta második gyermekét, és végül a szociálpedagógia szak befejezése után felvételizett a főiskola ukrán nyelv és irodalom szakára, élve a 2022-ben

bevezetett motivációs levél könnyítéssel. *„Akkor azt kérdezte a dékán asszony, hogy biztos, hogy most akarja ezt a gyereket vállalni, mikor már befelé fejezi? Mondom neki, hogy figyeljen ide tanárnő: Az én biológiai órám lejár. Ha az Isten megadta, akkor ez mind a kettő fog menni. Nagyon rendesek voltak, nagyon megértőek és segítőkészek, és lassan meglett a szakdolgozat is, a császármetszés is, az államvizsga is, a pici baba is, szóval sikerült. Na, és akkor én azt mondtam, hogy kész, többet már nem tanulok, mert akkor ez nagyon megterhelő volt, de aztán eltelt egy év, és megint jött ez a multiteszt nélküli felvételi lehetőség, aztán gondoltam magamban, hogy ukrán nyelv és irodalom? Az az enyém! És akkor beadtam a jelentkezésem, és fel is vettek."* (Katalin)

A férfiak elmesélték, hogy számukra nemcsak egyéni álmokból és vágyakból indult a továbbtanulás, hanem elsősorban a *sorkatonaság* alóli mentesség volt a legfontosabb motiváció. Bár fontos az egyéni fejlődés, de ebben az esetben az egyén biztonsága elsődlegesebb. Kárpátalján ugyan nincsen közvetlen veszély, de a légiriadók, illetve a nyomasztó körülmények zavarják a közhangulatot és az emberek mindennapjait. Ám a legnehezebb helyzetet jelenleg a férfiak elhurcolása okozza (gyakran emberrablás formájában – buszokkal járják az utcákat, és elrabolják a nyílt utcán a férfiakat).[1] A felsőoktatás a férfiak számára a háború első évében mindenkinek védelmet biztosított, de a második évben már szigorításokat vezettek be, és a másoddiplomás képzésben részt vevőkre vonatkozóan eltörölték ezt a védelmet. Erről mesél Tibor is, hogy a tanulás kényszerből indult, majd megkedvelte, de ahogy mennek előre a félévek, úgy veszít ebből az erőből, mert a családjára és a munkájára kevesebb ideje jut. *„Viszont meg kell jegyeznem, hogy nekem valóban az volt a legfőbb motivációm, hogy valamilyen védettséget kapjak a sorozás alól. Viszont amikor már belecsöppentem ebbe a mókuskerékbe, akkor egyre jobban megtetszett, és igazából élvezem ezt a diákéletet, de minél tovább mélyülünk bele a tanulásba, annál inkább jövök rá, hogy nem biztos, hogy kellett ez nekem…"* (Tibor)

A családos hallgatók helyzete kontra többi hallgató

A családos fiatalok mindig másként látják a világot, mint azok, akiknek nincsen gyermeke – a gyermekvállalás mint értékrend-változtató faktor jelenik meg az emberek életében. A gyermekes fiataloknak más az időbeosztása, más szórakozási

[1] Ferenc Viktória – Hires-László Kornélia: Kárpátaljai magyar családok a háború árnyékában, in Fűrész Tünde – Kántor Zoltán – Székely Levente (szerk): *Kötelékek. Családkutatás a külhoni magyarok körében*, Budapest, BGA Zrt – MCC–IKI – KINCS NPKI, 2024, 74–84.

lehetőségeket választanak, továbbá a terveikben már nemcsak önmagukra koncentrálnak, hanem a gyermekük/családjuk közös terveit szövögetik. A beszélgetések alkalmával többször is beszámoltak a résztvevők ezekről az élményekről: utaltak arra, hogy egyes témák megvitatása mennyire eltérő meglátást tükröz azok körében, akiknek még nincs gyermeke. Főleg a tanítói és óvodapedagógia szakon tanuló hallgatók említették ezeket az eseteket. A többiek viszont az időbeosztás és a feladatok teljesítésének legnehezebb korszakában megélt élményeiket osztották meg velünk. Az azonos korú fiatalok esetében is láthatjuk ezt a véleményt, tehát nem csak generációs eltérés húzódik meg a háttérben. A következő idézetben egy azonos korosztályhoz tartozó hallgató meséli el élményét, de azt is láthattuk a beszélgetések alkalmával, hogy bizonyos résztvevők a tíz-tizenöt évvel idősebb korosztály tagjaként kihangsúlyozták, szerintük ezekhez az élményekhez már generációs különbségek is párosulnak. *„Számomra az volt nagyon érdekes, hogy bár szinte egykorúak vagyunk az évfolyamtársaimmal, teljesen másak a problémáink abból kifolyólag, hogy teljesen más élethelyzetből jöttünk. Mindenkinek más a fókusza, másra koncentrál, ezáltal teljesen más az érdeklődési körünk. Például én mint háromgyermekes édesanya beszélgetek az évfolyamtársammal, aki még gyermekvállalás előtt áll, és teljesen más az elképzelésünk egyes dolgokról, és a problémákhoz is egy kicsit máshogyan állunk hozzá."* (Petra)

Az értékrend mellett a szabadidő a másik olyan tényező, amin keresztül mérni lehet a családos és nem családos hallgatók közötti különbségeket. A szabadidő másként értelmezhető egy családos életében, mint annak a fiatalnak az esetében, akinek még kevesebb felelőssége van. Diána szerint neki jelenleg a főiskolai tanulás számít pihenésnek, amikor éppen a tanórákon ül, és ott beszélget és jegyzetel, ugyanis a hétvégi munka a háztartásban sokkal jobban kifárasztja, annak ellenére, hogy férjével közösen végzik. *„Ma volt egy beszélgetésünk az évfolyamtársammal, mondja: »Jaj, de jó, péntek van, jön a hétvége!«, milyen jó, majd ő kinyúl, és kipiheni a heti fáradalmakat, én meg mondom, hogy nekem ez a pihenés, mivel szombat-vasárnap nálam nem is azt mondanám, hogy csöbörből vederbe, hanem hétvégén esek a csöbörbe, mivel akkor egy kis minőségi időt kell tölteni a gyerekekkel. Átnézni az iskolai dolgokat, főzni, mosni, takarítani. Felosztjuk ezt mi a párommal, nem is arról van szó, de hogy számomra ez a nagyobb munka."* (Diána)

Az bizonyos, hogy a családi élet összeegyeztetése nagyon nehéz kihívást jelent mindenki számára, ezt az interjúkban részt vevők is kiemelték, de ezek a vélemények soha nem rossz élményként jelentek meg, csupán kihangsúlyozták, a gyermekes hallgatóknak teljesen más életkörülményekkel kell megbirkóznia, mint azoknak, akiknek még nincsen gyermeke. A viszonyítás tehát megtörtént, de ezt soha nem panaszkodásként mesélték el, hanem csak tényként közölték.

Az intézmény segítsége

A Rákóczi-főiskola mindig is család- és gyermekbarát intézmény volt. Mivel egy kis közösségben, a kárpátaljai magyarságon belül működik, és a benne oktatók, dolgozók és tanulók szinte mind ismerik egymást valamilyen formában, ezért ez egy személyközpontú intézményként van jelen. A figyelem egymás iránt mindig is érvényes volt. Infrastrukturális fejlődésének részeként 2023-ban kialakították a baba-mama szobát, amit nemcsak a hallgatók, de az oktatók is használhatnak, továbbá azokon a rendezvényeken, amikor a főiskola biztosítja a helyszínt. A baba-mama szoba kialakítása megtörtént az Erasmus+ nemzetközi projekten belül megvalósuló szakpolitikai tanácsadás legelső fázisában, vagyis még csak a megkeresés, az együttműködés kidolgozásának időszakában. Ennél is fontosabb az az engedmény, hogy a gyermekes hallgatóknak nappali szakon szabad óralátogatást[2] biztosítanak, amire már a projekt megkezdése előtt is volt példa. Azt is érdemes kiemelni, amit maga a Rákóczi-főiskola rektora is elmondott egyéni interjújában, hogy az intézményhálózat kínálata valamilyen formában minden családos hallgató életét érinti.[3]

Teszteltük ezt a jelenséget a hallgatók körében, kíváncsiak voltunk arra, mit látnak ők ebből a folyamatból. Igazolták a családias intézmény előnyeit, és meséltek több olyan esetről, amikor a pedagógusok egyéni engedményeket tettek akkor, amikor a családon belül épp egy krízist éltek meg. *„Tehát én is azt gondolom egyébként, mint az előttem szólók, hogy abszolút nem gondolom azt, hogy ezen változtatni kellene, mert így is nagyon empatikusak a tanárok. A pedagógusoknak nagyon jó érzéke van ahhoz, hogy egy-egy nehéz időszakon hogy kell minket átvezetni."* (Emília)

Arról is meséltek, hogy egyes esetekben saját maguk kérték önmagukra vonatkozóan a tanároktól a teljesítés dátumának előrehozását, hogy ezzel tehermentesítsék magukat a szorgalmi időszak idejére. Elmesélték, hogy többi szorgalmasabb évfolyamtársaik az ő esetükből tanulva szintén ezt a startégiát választották.

A tanárok és az adott tantárgyak teljesítésének folyamata mellett érdemes kiemelni a tanulmányi osztály munkáját, akik rendszeresen találkoznak vagy leveleznek a diákokkal. A TO munkatársai vagy nagyon régóta dolgoznak a főiskolán, vagy önmaguk is a főiskola hallgatói voltak egykor, és már tudják, látják,

[2] Kedvezményes tanrend.

[3] Interjú Csernicskó Istvánnal, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorával: https://csalad-es-egyetem.noe.hu/a-tanulmanyi-osztondijak-az-ugynevezett-akademiai-osztondijak-mellett-vannak-szocialis-osztondij-projektjeink-is-amelyeknel-azokat-a-hallgatokat/ (Letöltés: 2025. július 1.)

milyen gond, probléma lehet a bizonytalanság mögött. Egy-egy elkeseredés vagy bizonytalanság sokszor náluk csapódik le, és ha egy emberi tanáccsal gazdagítják a hallgatókat, akkor lehet, hogy hozzájárulnak a gyermekkori álom megvalósításához, egy diploma megszerzéséhez és ezzel talán egy édesanya/édesapa későbbi boldogulásához. Ahogy történt ez Katalin esetében is: *„Bennem az maradt meg, hogy a legutolsó vizsgaidőszak előtt bementem a tanulmányi osztályra, és azt mondtam, hogy szeretnék halasztani. De előtte két hétig rágódtam, és meghoztam egy döntést, mert mondtam, nem lehet, vagy igen, vagy nem, mert felemészt. Akkor azt mondta nekem a kis hölgy, hogy Katalin, most? Most biztos nem! Majd ha teljesítette a vizsgákat, akkor halaszthat."* (Katalin)

Az intézmény által biztosított engedmények, az oktatói rugalmasság, az adminisztratív támogatás és a személyes figyelmesség mind biztosított a főiskolán. Ezeken túl az egyik hallgató két fontos dolgot emelt ki: egyrészt a magyar tannyelvet, másrészt az ingyenes tanulási lehetőséget. Utána emelte csak ki, hogy számára még milyen plusz dolgokat ad maga az intézmény: a sorkatonaság alóli mentességet úgy világította meg, hogy így a családjával lehet, nem kényszerült külföldre menekülni, ahogy tette azt sok férfi. Illetve a személyes figyelmességet ő is kiemelte, hogy a tanárok gyakran lelki támogatást is nyújtanak a nyomasztó pillanatokban. *„Az én véleményem szerint most egyrészt a magyar nyelvű oktatás, másrészt az is nagyon nagy segítség, hogy ténylegesen ingyenesen lehetett bejutni. És mint ahogy az előbb is beszéltünk róla, még ösztöndíj is volt eleinte, ez is nagyon sokat könnyített. Most a helyzet a családi állapotom miatt... Mint férfi, a diákigazolvány megvan, és a családommal tudok lenni, köszönhetően ennek. Ez is egy nagyon nagy plusz, és afelett meg ugye a tanárok felől is vannak azok a támogatások, így úgymond tartják a hátamat, hogy kitartás, hogy nemcsak az van, hogy most majd lesz valami, hanem ők is támogatnak ilyen szinten. Úgyhogy ilyenről van beszélgetés vagy téma."* (János)

A család és a tanulás összehangolása

Az európai kultúrkörben és a hagyományos családmodellben a gyermekgondozás nagyobb részét az anyák, a feleségek látják el, de emellett a vizsgálatok azt mutatják, hogy egyre több családban láthatjuk a nemi egyenlőség tiszteletben tartását.[4] Ezt mindkét fókuszcsoportos beszélgetésben visszaigazolták a hallgatók. Az édesanyákra több feladat hárul nemcsak a gyermekgondozás terén, de

[4] Murinkó Lívia: A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: értékek és gyermekgondozás, *Szociológiai Szemle*, 2014/1, 67–101.

a háztartás körül is. János viszont úgy gondolja, hogy nem szükséges semmilyen változtatás az oktatás követelményeire vonatkozóan a gyermekes hallgatók esetében, mert a tanulás egyéni képességtől, szervezéstől, körülménytől és hozzáállástól is függ. Nem tartotta lényegesnek a felsoroláshoz hozzákapcsolni azt, hogy milyen nemi különbségek vannak a családon belül – talán épp azért, mert még csak egyéves a gyermeke, és még nincs annyi tapasztalata ezen a téren, vagy éppen azért, mert a nemi különbségeket teljesen természetesnek véli. *„Mindenki máshogyan tanul, máshogyan kezeli a dolgokat, más a stresszbíró képessége, úgyhogy erre szerintem mindenkinek más válasza van. Az én válaszom erre az, hogy szerintem felesleges. Felesleges, mert ahogy az életben is ugyanúgy vannak nehézségek, itt is vannak nehézségek. Ezekkel meg kell birkózni, és aki erre vállalkozik, az tudja, hogy mire vállalkozott."* (János)

Amikor Sándor a család időbeosztásának kiértékeléséhez ért, és a család logisztikai folyamatában saját feladatát mutatta be, kiemelte, hogy a rá eső rész minden tekintetben jóval kevesebb, mint a feleségéé. Ezt a gondolatát épp azt követően fejtette ki, miután előtte három édesanya mesélt a szervezési nehézségekről, kihívásokról a gyermekfelügyelet és a házimunka terén. *„Három édesanya után nem is tudom, hogy lehet-e valamit mondani. Kik vagyunk mi, hogy itt az anyai teendőkhöz valamit hozzátegyünk? Igen, egy kicsit érezhető a korkülönbség..."* (Sándor)

A családi élet logisztikája

Az egyetemi vagy főiskolás élet sajátos időbeosztást és logisztikát kíván meg mindenkitől. A szorgalmi időszak során a tanórák látogatottsága és a közben elvárt teljesítések viszonylag kevesebb feladatmennyiséget jelentenek, míg közeledve a beszámoló- és vizsgaidőszakhoz, a feladatok sűrűsödnek.

Kárpátalján egy hagyományos, konzervatív értékrend uralkodik, és a többgenerációs együttélések vagy a településen belül élő nagyszülők jelentik a gyermekgondozás legnagyobb segítségét.[5] A családos hallgatók is arról meséltek, náluk a gyermekfelügyeletet kisebb korban a nagyszülők segítségével oldják meg, illetve akkor is, amikor a gyermek lebetegszik, és nem tud menni óvodába vagy épp iskolába. Több anyuka a környéken „mamaovinak" is nevezi ezt a megoldást. *„Én annyit tudok mondani, hogy van nagymama-stratégiánk, és lényegében ezeken*

[5] Hires-László Kornélia: A kárpátaljai magyar fiatalok társadalmi helyzete és kilátásai, in Kovács Teréz – Molnár Gergely (szerk.): *Fiatalok a Kárpát-Medencében a 21. század elején. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet és a PTE BTK Demográfia és Szociológia PhD Iskola által 2018. október 26–27-én megrendezett II. Doktorandusz Konferenciájának előadásait összefoglaló tanulmánykötet,* (Kárpát-haza Szemle 13), Budapest, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 2019, 114–128.

a napokon a kislányomat, aki még se óvodába nem jár, se bölcsödébe, és korától függően még nem is fog egy ideig, ilyenkor egyszerűen a nagyszülőkre hagyom. Nagyon ritkák az olyan alkalmak, mikor a férjem besegít…" (Diána)

Kárpátalján a magyarság zömében falvakban él, és a gyermekek gyakran ide is járnak iskolába, de párhuzamosan az is jellemző, hogy a környező nagyobb településre/városba vagy egy bentlakásos iskolába utaznak. A délutáni foglalkozások is igen gyakran a városban érhetőek csak el, ezért sokat ingáznak a gyerekek, amit legtöbb esetben a szülők egyénileg oldanak meg, vagy a kistérség által biztosított buszokkal, de azok az egyéni időbeosztásokhoz nem alkalmazhatóak, amiket a délutáni foglalkozások miatt alakítanak ki a szülők a gyerekeknek. Ezt a logisztikai folyamatot meséli el Petra, akinek három gyermeke van, és minden szervezést a férjével megosztva oldanak meg. *„A mi családunkban, ha mindenki egészséges, minden gyerek egészséges, és mindenki reggel el tud indulni, akkor csak a logisztikával van mindig egy kis gond. A gyerekek, vagyis a nagyobbik gyermekünk zongorázik, a nagyobbik és a középső kétszer egy héten néptáncra jár, és emellett én itt tanulok. Nekünk utazni kell ugye Zápszonyból minden egyes órára, illetve a néptáncra is utaznak a gyerekek. Ezért mi ezt úgy szoktuk a férjemmel felváltva megoldani, hogy ha ő hozza őket, akkor én jövök órára. Ha én hozom őket, akkor én nem jövök órára, és aztán azt majd igyekszem pótolni a Classroomban. Tehát abban az esetben, ha minden gyermek egészséges, és mindenki elindul reggel, akkor mi ezt ketten meg szoktuk oldani. Hogyha sajnos megbetegszenek, akkor jönnek a nagymamák, hála Istennek mind a két nagymama velünk van."* (Petra)

Prioritások, értékrend, identitás

A karrier és a család összehangolása mindig nehéz döntés elé állítja az embert, amiben a nagyobb prioritás a családon van – ez a tradicionális értékekből is adódik. *„Három kicsi gyerekünk van, és minden reggelünk nagyon mozgalmas, de mi igyekszünk is úgy élni az életünket, hogy minden beleférjen. Igyekszünk mindenre időt szánni, időt szakítani. Természetesen az első a család, mint édesanya az a legfontosabb, hogy a gyermekeimet neveljem."* (Petra)

A kárpátaljai magyarság jövőjével kapcsolatban mindig is kérdés volt, hogy mennyire tud megmaradni az asszimilációs hatások és a migrációs folyamatok következtében.[6] A jelenlegi orosz–ukrán háború kitörése óta pedig ezek a pesszimista

[6] Hires-László Kornélia: *Hétköznapi etnicitás. Beregszászi magyarok az etnikai kategóriák szerepéről*, doktori disszertáció, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációtudományi Doktori Iskola, 2021.

előrejelzések tovább fokozódtak. Az mindenesetre látható és érzékelhető volt korábban is, hogy a kárpátaljai magyarság körében van egy erős lokális identitás, amely segített minden nehéz pillanatban, amit eddig átvészelt a kis közösség.[7] *„2022 elején, február 24-én, akkor én még Németországban voltam. […] Ha azt vesszük figyelembe, hogy Magyarország, Csehország, Hollandia, Dánia, Németország, Szlovákiában még nem voltam, de ha a munka szempontjából nézzük, rengeteg helyen megfordultam. De valamilyen szinten mindig Kárpátalja visszavár, és nem tudok elszakadni innen. És ezt azért mondom, mert nagyon sokan ugyanígy vannak vele. Azok, akik kint vannak, tényleg ismerőseim, barátaim, és beszélgetünk, és mindig felhozódik témába, hogy milyen jó volna otthon lenni. Nem tudunk semmit csinálni, csak milyen jó volna otthon lenni. Úgyhogy ezért van így."* (János)

Összefoglalás

A beszélgetésben részt vevők a Rákóczi-főiskolán végig kiemelték azokat a pozitívumokat, amiket maga az intézmény és annak hálózata biztosít egyrészt számukra, másrészt a közösségen keresztül a családjuk többi tagjának egyaránt. Tehát az intézmény hozzáadott értéke túlmutat magán az intézmény falain. Több olyan esetről is beszámoltak a résztvevők, amely az intézmény személyközpontúságát igazolta. A Rákóczi-főiskola működési alapszabályzata alapján minden csoporthoz (szak és évfolyam) egy kijelölt kurátor tartozik, aki segíti az adott csoport munkáját. Ezek a pedagógusok személyesen, közelről ismerik a hallgatókat, és ez a személyes kapcsolat hasznosul a tanulás szervezésében, illetve az oktatás folyamatának gördülékenyebbé tételében. Egy másik fontos tényező, hogy a főiskola folyamatos átalakításával, illetve a hozzá tartozó intézményhálózat bővítésével létrejön és fejlődik a családbarát környezet. Az utóbbi időben két ilyen változtatást vezettek be, amelyek konkrétan a főiskola egységében és annak működésében valósultak meg: az egyik, hogy a korábban bevezetett szabad óralátogatást (kedvezményes tanulmányi rendet) immár nemcsak munka mellett kérhetik a hallgatók, hanem a családalapítás, gyermekvállalás esetén is. A másik pedig a baba-mama szoba, amelyet épp 2024-ben alakítottak ki és adtak át. A következő ábrán igyekeztünk minden olyan tényezőt feltüntetni, melyek a 2024-es évben érvényesek voltak egy családos hallgató életére vonatkozóan a Rákóczi-főiskolán.

[7] Hires-László Kornélia – Lőrinc Ingrid: A helyben maradás többgenerációs kérdés? Gondolatok és adatok a kárpátaljai magyar fiatalok lokális identitásáról, *Y. Z.*, 2022/4, 29–35.

1. ábra. A Rákóczi-főiskola családos hallgatóinak helyzete.

A családos hallgatók élete – annak ellenére, hogy számos segítségben részesülnek – nem egyszerű, de ezt egyértelműnek tekintik. A családon belül a nőkre továbbra is több feladat hárul, és a férfi hallgatók ezt egyes esetekben értékelik, más esetben viszont teljesen természetes munkamegosztásnak tekintik. Az viszont tény, hogy 2022. február 24. óta a férfiaknak több lelki nehézséggel kell megbirkózniuk, a besorozással kapcsolatos bizonytalan szituációk nyomasztóan hatnak a férfiak mindennapjaira. Akiket jobban érint ez a folyamat, azokban a családokban viszont több feladat hárul a nőkre.

Irodalomjegyzék

Ferenc Viktória – Hires-László Kornélia: Kárpátaljai magyar családok a háború árnyékában, in Fűrész Tünde – Kántor Zoltán – Székely Levente (szerk.): *Kötelékek. Családkutatás a külhoni magyarok körében*, Budapest, BGA Zrt – MCC–IKI – KINCS NPKI, Budapest, 2024, 74–84. https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2024/07/B5_kotelekek-oldalparban_web.pdf

Hires-László Kornélia: A kárpátaljai magyar fiatalok társadalmi helyzete és kilátásai, in Kovács Teréz – Molnár Gergely (szerk.): *Fiatalok a Kárpát-Medencében a 21. század elején, A Nemzetstratégiai Kutatóintézet és a PTE BTK Demográfia és Szociológia PhD Iskola által 2018. október 26–27-én megrendezett II. Doktorandusz Konferenciájának előadásait összefoglaló tanulmánykötet*, Budapest, (Kárpát-haza Szemle 13), Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 2019, 114–128. https://nski.hu/admin/data/file/20200123/2019-szemle-13_12v_oldalpar.pdf

Hires-László Kornélia: *Hétköznapi etnicitás. Beregszászi magyarok az etnikai kategóriák szerepéről*, doktori disszertáció, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációtudományi Doktori Iskola, 2021. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/1140/1/Hires_laszlo_kornelia_dhu.pdf

Hires-László Kornélia – Lőrinc Ingrid: *A helyben maradás többgenerációs kérdés? Gondolatok és adatok a kárpátaljai magyar fiatalok lokális identitásáról, Y. Z.*, 2022/4, 29–35. https://ifjusagitanacs.hu/wp-content/uploads/2023/01/NIT_Folyoirat_A4_2023_jan_WEB_01.pdf

Murinkó Lívia: A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: értékek és gyermekgondozás, *Szociológiai Szemle*, 2014/1, 67–101.

A tanulmányi ösztöndíjak, az úgynevezett akadémiai ösztöndíjak mellett vannak szociális ösztöndíj projektjeink is, amelyeknél azokat a hallgatókat… Interjú Csernicskó Istvánnal, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorával. https://csalad-es-egyetem.noe.hu/a-tanulmanyi-osztondijak-az-ugynevezett-akademiai-osztondijak-mellett-vannak szocialis-osztondij-projektjeink-is-amelyeknel-azokat-a-hallgatokat/

CSALÁD ÉS EGYETEM HALLGATÓI SZEMMEL

Hegedűs Rita

BEVEZETÉS

A tanulmánykötet előző oldalain négy egyetemről olvashattunk beszámolókat, s megtudhattuk, hogy milyen fontosabb pontok kerültek elő a gyermekes hallgatókkal történt fókuszcsoportos interjúk során a gyermekes lét és a felsőoktatási tanulmányok összehangolásának kérdéséről. E beszámolók közül volt, amelyik szorosabban követte az előzetesen megállapított kérdéssort, volt, amelyik kevésbé, de mindegyik jól érzékeltette az adott egyetem hallgatóit legjobban foglalkoztató témákat, illetve az ezekkel kapcsolatos érzéseiket és meglátásaikat.

Most, amikor összegezzük a tapasztalatokat, érdemes ezeket a témával foglalkozó szakirodalomban megtalálható kérdésekkel összevetni. Vajon a négy megfigyelt közép-európai, magyar nyelvű egyetemen a nemzetközi tendenciákhoz hasonló kérdések merülnek fel? Esetleg a határon túli magyar és a magyarországi hallgatók helyzete különbözik egymástól, és más problémákkal küzdenek? A következőkben sorra vesszük a fontosabb problémaköröket.

KIRAJZOLÓDÓ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐK

Sokszínűség

Mielőtt az általános tendenciákat igyekeznénk összegyűjteni, röviden fontos utalni a hallgatói sokszínűségre. Abban mind a négy egyetem közös, hogy magyar anyanyelvű hallgatók képezik a célközönségét, ugyanakkor nyilvánvaló különbséget jelent, hogy itt három határon túli egyetemről is képet kaptunk, ahol is a hallgatók az adott országban kisebbségben vannak. További lényeges jellemzője a mintánknak, hogy nagy a levelező és kedvezményes tanulmányi rendben tanuló hallgatók aránya, s ők többnyire egyúttal idősebbek is az átlagos hallgatóknál. Ugyanakkor mind a négy egyetemen a mintába kerültek fiatal, illetve nappali tagozaton tanuló gyermekes hallgatók is. A mintában szerepeltek édesapák is, akik jellemzően kicsit más helyzetből és más megközelítésből látták

a dolgokat. Nagyon nem mindegy az sem, mekkora és hány gyermeket nevelnek a megkérdezettek, a problémák és a felvetett kérdések is kicsit mások voltak ennek függvényében. Mintánkban voltak egy- és többgyermekes szülők is, valamint a gyermekeik között a csecsemőktől a már felsőoktatásban tanuló, fiatal felnőttekig előfordult minden korosztály, bár felmérésünk alapvetően a kisgyermekesekre irányult.

Láthatatlanság, a hagyományos elvárásokhoz való igazodás mint elvárás

Az egyik legjellegzetesebb kérdéskör, ami sokszor felmerül a gyermekes hallgatókról szóló elemzésekben, a láthatatlanság, vagyis az, hogy a gyermekes hallgatók nem jelennek meg nyilvánosan gyermekesként, és mind az egyetem, mind ők maguk a gyermektelen hallgatókkal szembeni elvárásokhoz való igazodást tekintik természetesnek.[1]

Vizsgálatunkban is megmutatkozott ez a jelenség, a fókuszcsoportos interjúk tanúsága szerint a négy egyetem megszólaló családos hallgatói nem szeretik hangsúlyozni azt, hogy gyermekük van, sok esetben nem is tudatják ezt az oktatókkal, hallgatótársakkal. *„Nem tudják. Vagy hát én soha nem szoktam rá hivatkozni."* (Alma, Károli)[2]

Az egyetemi élet szervezésekor nem is biztos, hogy egyáltalán gondolnak a gyermekesekre. Ahogy például a Selye-egyetem elemzésében is olvasható, *az órarenden kívüli alkalmak, gyakorlatok* szervezése során nem veszik figyelembe a speciális helyzetű hallgatók igényeit.

Ugyanakkor a kisebb intézményekben általában ismerik a családos hallgatókat az oktatók és az egyetemi adminisztráció, ez azért jelentős könnyebbséget jelenthet. Ez különösen a Rákóczi-főiskola esetén fogalmazódott meg, de a Sapientia Egyetem bemutatásakor is hangsúly került a barátságos jellegre, valamint a Selye Egyetem egyik karán is szóba került a hallgatók részéről.

További sajátossága volt az általunk felmért egyetemeknek, hogy – ahogy már feljebb utaltunk rá – sok idősebb, jelentős részben levelező vagy kedvezményes munkarendű képzésen tanuló hallgató vesz részt náluk, és körükben megfigyelhető, hogy a hasonló háttérrel rendelkező, családos hallgatótársak ismerik egymást. Itt tehát – legalábbis a hallgatói közösségben – nem láthatatlan a családos lét, viszont magától értetődő adottságként tekintenek rá.

[1] Marie-Pierre Moreau – Charlotte Kerner: *Supporting student parents in higher education. A policy perspective*, Bedfordshire, University of Bedfordshire, 2012.

[2] A fejezetben szereplő interjúidézetek megjelölésénél megtartottuk az egyetemekről írt elemzési fejezet jelölési rendszerét, és kiegészítettük az egyetem nevével.

Adminisztrációs és tanulmányi ügyek nehézkessége, rugalmatlansága

Fontos még szólnunk azokról az ügyekről, amelyekben, ha nem is a gyermekesek láthatatlansága, de az ügyintézés nehézkessége nyilvánul meg.

Az adminisztrációt illetően azt tapasztaltuk, hogy a nagyobb egyetemeken kisebb a rugalmasság, ami részben a szabályozás nagyobb fokából fakad. Felmérésünkben a legkisebb intézmény, a Rákóczi-főiskola hallgatói számoltak be messze a legnagyobb elfogadásról és rugalmasságról, itt ráadásul egy kifejezetten családbarát eljárásrend van érvényben. A Sapientia és a Selye-egyetemen kara és szakja válogatja, de mind a négy intézményben az egyéni megfontolások és engedmények gyakori volta volt megfigyelhető.

Ha néhány konkrét ügyet nézünk, láthatjuk, hogy például a kedvezményes tanulmányi rend két helyen is előfordul (Károli- és Selye-egyetemen), de a Rákóczi-főiskolán erre azért nincsen szükség, mert általános szabad óralátogatás van érvényben a gyermekesek számára. Általában egyébként a másik három egyetemen a szemináriumok, gyakorlatok látogatása kötelező, és itt nem is igen tudnak mit kezdeni a gyermekes hallgatókkal, szabály szerint ez alól ők sem kaphatnak felmentést! Más kérdés, hogy a tanárok egyéni rugalmassága meglehetősen általánosan érvényesül itt. *„Mindenképpen első perctől és a tanár részéről érkezett a jelzés, hogy amennyiben nem tud jelen lenni, akkor megtaláljuk a módját esetleg a pótlásnak, vagy jelezhetjük azt, hogy mindenképpen van lehetőség arra, hogy akkor valami többletmunkára, valami vállalással kibontsa az ember."* (Tamás, Sapientia)

Ami még említésre méltó, a tanulmányi követelmények gyermekesekre igazításának kérdése: mivel e téren nincsen kifejezetten a gyermekesekre vonatkozó szabályozás sehol, mind a négy egyetemen küzdenek a gyermekes hallgatók a beadandó dolgozatok határidejének betartásával. Azon túl, hogy ebben rugalmasságot szeretnének az oktatóktól (és viszonylag általánosan kapnak is), más elvárásuk nincs. Feltehetőleg egyetemi kultúra függvénye egyébként a dolgozatok mennyiségi kérdése, mindenesetre a fókuszcsoportos interjúk során a Selye-egyetemen többen panaszkodtak a beadandók túlzott voltára.

Jellemzően egyéni megoldások

A fentiekhez kapcsolódó kérdésként merül fel gyakran a szakirodalomban, hogy e hallgatók általában egyéni praktikákban, eljárásokban látják nehézségeik kezelésének megoldását.[3]

[3] Ryan Christian T. Bustillo – Rouie Christine T Bustillo – Jay Ann Vie Sayson: Navigating the Dual Roles. Understanding the Unique Challenges of Student-mothers, in Pursuit of Higher Education, *Ignatian International Journal for Multidisciplinary Research*, vol. 2, 2024/2, 58–69.

Az általunk megkérdezett hallgatók sem szeretnek a gyermekeikre hivatkozni. Nem tudnak róla, mondja a Károli egy diákja: *„Merthogy én nem tartom így a gyerekemet magam előtt, hogy most akkor engem ezért nem tudom, hogy sajnáljanak, vagy segítsenek."* (Alexa). Döntő többségben nem is érzik úgy, hogy másnak köze lenne ehhez: *„Én nem mondtam el minden hallgatótársnak kettő kivételével. Tehát, hogy nem emeltem ki. Tehát, hogy a magánéleti szférát igyekszem elkülöníteni minél jobban a szakmaitól és az egyetemitől.* (Melánia, Sapientia) Saját jó időbeosztásuk, családjuk mozgósítása, esetleg az oktatókkal vagy az egyetemi adminisztrációval folytatott egyéni egyezkedés, megállapodás az, amiben bíznak (például a Károlin egyéni módon próbálkoznak a tanároknál a hallgatók). Vannak, akik a hallgatótársakkal való együttműködés segítségét veszik igénybe (ahogy erről a Selye-egyetem egy hallgatója mesélt).

Ahogy a Sapientiáról szóló tanulmányban olvasható, a kutatásba bevont hallgatók tisztában vannak azzal, hogy önkéntesen vállalták feladataikat, és emiatt nem tartanák etikusnak, hogy gyermekes létükre tekintettel különböző kedvezményeket kérjenek az egyetemtől.

Motiváltság

A következő kérdéskör e csoport nagyobb fokú motiváltsága, amire szintén több szakirodalom rámutat.[4]

A fókuszcsoportos interjúk is ezt erősítették meg, általános tapasztalat, hogy a hallgatók tudatosan vállalva az előre látható nehézségeket, szeretnék megszerezni az adott végzettséget, és ezért sokszor többet is megtesznek, mint a jellemzően fiatalabb, gyermektelen hallgatók. Többször az is elhangzik, hogy nem kérnek könnyítést, ők is ugyanahhoz a tudáshoz szeretnének hozzájutni, mint a többiek. Jellemző megfogalmazás Gusztié, amikor azt mondja: „[…] *szerintem mindenkinek el kell dönteni, meg hát az ilyen idősebb hallgatók ezt amúgy fejbe lejátszották, hogy ha akarjuk mi ezt a dolgot, akarunk egy diplomát, akkor azért tenni kell. Abszolút."* (Guszti, Selye)

Egy különleges helyzet is megjelenik, mégpedig a háborúban álló Ukrajna területén működő (kárpátaljai) Rákóczi-főiskoláé: itt a férfi hallgatók speciális motivációja a tanulásra az, hogy Ukrajnában a felsőoktatásban tanulók mentesülnek a sorkatonaság alól.

[4] Tighe et al.: Improving the education and wellbeing of student parents, *Ann NY Acad Sci.*, 2024/1532, 10–17.

Többszörös teher

Újabb sajátosságként emelhető ki a kettős vagy hármas teher a fiatal, gyermektelen diákokhoz képest, tudniillik a gyermekes hallgatóknak a tanulás mellett legalább olyan fontos gyermekük vagy gyermekeik ellátása, sőt elég nagy hányaduk emellett még dolgozik is.[5]

Természetesen ez a megállapítás is igaz volt a mi mintánkra, a gyermek(ek) ellátásának feladata alól a mi gyermekes hallgatóink sem mentesültek. Vannak, ahol a szülők vagy a társ kifejezetten sokat átvállal (például Hanna, a Selye János Egyetem hallgatója esetében, akinek szülei vigyáznak csecsemőjére, míg ő bejár a nappali tagozaton az óráira), de itt is látható, hogy e hallgatók tudatosan viszonyulnak ehhez az átmenetileg nehéz helyzethez. Többen kifejezetten szóvá tették, hogy mindenkinek vannak nehézségei – tehát a mártírszerep láthatóan távol áll tőlük.

A többes teher része még az is, hogy az idősebb hallgatók zöme dolgozik is. Ilyenkor tehát három feladat között kell egyensúlyozni. Viszont ebben az esetben sokkal hangsúlyosabban merül fel a munka és a tanulás egyeztetésének kérdése, a gyerek(ek)kel való törődés jóval kevésbé jelenik meg.

A fiatalabb, egészen kis gyermeket nevelő nappalis hallgatóknál persze ez kevésbé merül fel, itt tehát az a helyzet, hogy a jelenlegi trendek szerint az egyetem mellett nagy számban dolgozó fiatal hallgatókkal az egyetem mellett kisbabázó hallgatók állíthatók szembe.

A legtöbb nehézséget azok a hallgatók nevezték meg, akiknek már intézménybe (óvodába, esetleg bölcsődébe) járó, de még kicsi gyermekük van, és mellette dolgoznak is.

Az időbeosztás

Az egyik legfontosabb kiemelendő pont – a fentiekkel természetesen összefüggésben – a gyermektelen hallgatókétól eltérő időbeosztás és logisztika,[6] és itt egy jelentős részkérdés a családi munkamegosztás.[7]

[5] Bustillo et al.: *Navigating the Dual Roles.*

[6] Tighe et al.: *Improving the education and wellbeing of student parents*; K. P. Andres: Two Faces of a Mom. Student Mothers' Lived Experiences in a State University, *International Journal of Multidisciplinary. Applied Business and Education Research*, vol. 2, 2021/5, 406–412; Moreau–Kerner: *Care in academia.*

[7] Jó áttekintést nyújt a témáról is, de az itt különösen hangsúlyosan előjövő férfiszerepről is: Drjenovszky Zsófia – Sztáray Kézdy Éva: A munka és a magánélet közti egyensúly alakulása a kisgyermekkel otthon lévő apák családjában, *Szociológiai Szemle*, 33. évf., 2023/2, 29–55.

Eltérések a gyermekes és gyermektelen hallgatók között

A már az előzőekben kifejtett nagyobb terhen túl az időbeosztásnak a társakétól való eltérése általános tapasztalatként jelenik meg vizsgálatunk minden helyszínén. A gyermekes hallgatók sokkal szorosabb, átgondoltabb napirendet kell hogy megvalósítsanak (*„És aztán kell sorba tenni, és nem szabad kiesni a ritmusból. És ahogy jön egy betegség, akár a gyermeknek, akár nekem, akkor már minden borul."* – Hanna, Selye), és már a félév elején át kell látniuk az egész időszakot, s benne összes kötelezettségüket, valamint saját és segítőik helyét (*„A kiszámíthatóság a fontos, tehát hogy időben legyenek azok az időpontok leszögezve"* – Barna, Sapientia). Nem tudnak akármikor bejárni órákra, igazodniuk kell gyermekük napirendjéhez, illetve a másik szülő beosztásához. De a tanulás, a beadandók készítése is előretervezést igényel. Mivel a 24 óra adott, nagyon gyakran eleve nem is tudnak mással kalkulálni, mint az esti-éjszakai pihenőidejükkel *(„Az más, az egy éjszakai meló, az biztos. Amikor a gyerek alszik, akkor a határidőt tartva, nyilván az utolsó pillanatig, de azért mindig határidőn belül kivitelezhető."* – Anna, Károli). És mivel a dolgok nem mindig úgy alakulnak, ahogy azt az ember szeretné, rengeteg improvizáció is szükséges. A gyermekes hallgatóknak ennek megfelelően a szabadidejük is egész más jelentéssel bír, szóba sem jönnek olyan közös egyetemi programok, amelyek gyermektelen társaiknál természetes elemei a hallgatói életnek.

Családi munkamegosztás

A fókuszcsoportokból egyértelműen kiderült, hogy a gyermekes hallgatók többsége családi döntés alapján kezdte meg tanulmányait [*„Én inkább azt fogalmaznám meg, hogy nagyon fontosnak tartom az egész tanulmányok megkezdése előtt (...), hogy tényleg meglegyen az a döntés, meg az a családi támogatás, hogy ez egy elfogadott döntés legyen"* – Ferdinánd, Selye], és nem is tudja a család támogatása nélkül folytatni azokat. Megszólalója válogatja, milyen jellegű segítséget emel ki, de leggyakrabban a gyermek(ek)kel való foglalkozás és a házimunkában való (nagyobb) részvétel jön elő.

Bár mindenütt első helyen a társ kerül említésre, az egyes egyetemeken kicsit eltérőek a tapasztalatok azt illetően, hogy kik segítenek. Míg a Károlin alapvetően a párjukra számíthatnak a válaszadók, a Sapientián és a Rákóczin sokkal nagyobb a szerepe a tágabb családnak, főként a hallgatók szüleinek. A Selyén voltak a legvegyesebbek a válaszok, többen utaltak a szülőkre is, és a társra is.

Családon kívüli segítségről mindenütt alig beszéltek, néhányszor esett szó csak bébiszitterről vagy barátokról.

Idősebb kor

A gyermekes hallgatók általában is, és a mi mintánkban is átlagosan idősebbek, mint a többi hallgató, és ez többek között a diákéletbe való nehezebb bekapcsolódást és így az információáramlásban is kisebb részvételt eredményezhet.[8] Ahogy már a szabadidő kapcsán említettük, a vizsgálatunkba került gyermekes hallgatók is kevéssé vesznek részt az egyetemi közösségi életben, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy nem alakulnak ki közösségek. Tapasztalataink szerint egyrész a levelező képzésben tanulók többsége gyermekes, és ismerik, segítik egymást, másrészt a nappali munkarendben tanulók egy jelentős része a tanulmányi csoport életébe is bekapcsolódik, ahol megosztják egymással az információkat, így inkább csak a tanórákon kívüli, szabadidős tevékenységek maradnak ki, tehát elszigetelődésről nem beszélhetünk. Még arra is volt példa, hogy éppen egy többgyermekes, az átlagnál messze idősebb nappalis hallgató számolt be arról, hogy az egyetemi napok főzőversenyében milyen szerepet játszott (Selye-egyetem).

Adminisztrációs ügyek

Ami még eltérés volt a gyermektelen és nagyobbrészt fiatalabb hallgatókhoz képest néhány megfigyelt egyetemen, az a tanulmányi adminisztrációban való rosszabb eligazodási képesség, valamint magának az ügyintézésnek az időkorlátból adódó szervezési korlátja.

Ide kapcsolható még az is, amikor válaszadóink általában a tanulmányi ügyek szervezési problémáiról panaszkodnak – például nem jó a tájékoztatás, nem tudják, milyen tárgyakat kell felvenni stb. –, hiszen ha ez minden hallgatót érint is, a gyermekeseket (koruk és nagyobb fokú időhiányuk révén) hatványozottabban. („*Egy kicsit úgy hiányolom azt, hogy ilyen jobb, átláthatóbb lenne ez a rendszer az iskolában, hogy melyik tantárgyat, ugye, mikor kell felvenni, lenne egy ilyen tájékoztató, hogy az elsőéveseknek mik azok a tantárgyak, amiket fel kell venni.*" – Evelin, Selye)

[8] Bustillo–Bustillo–Sayson: *Navigating the Dual Roles;* Briegel et al.: Barriers and Supports for Student-Parents in Higher Education, *Transformative Dialogues. Teaching and Learning Journal,* vol. 15, 2023/3, 12–21.

Kisbabák

Utoljára egy olyan kérdést érdemes még megemlíteni, amely a gyermekek korára vonatkozik. Felmérésünkben általában a kisebb, legfeljebb hatéves gyermekekkel rendelkezők helyzetét szerettük volna felmérni, de több olyan hallgató is bekerült a mintába, aki erről már csak múlt időben tudott beszámolni, mivel a kérdezés idején már idősebb gyermeke vagy gyermekei voltak. Egyértelmű, hogy az idősebb gyermekek más jellegű problémát jelentenek.

Ugyanakkor a legkisebb, még csecsemőkorú gyermekkel rendelkezőkre vonatkozóan is szereztünk információkat, s ezekből úgy tűnik, ez a helyzet is nagyon eltér a többitől. Igazából jelenleg mind a négy egyetemen ez a helyzet igen ritka, a hallgatónők többsége évet halaszt, ha gyermeke születik. Itt az általános nehézségek mellé konkrét fizikai kérdések merülnek fel, mint a szoptatás helyszíne, egyáltalán az órákra való eljutás, a részvétel egy-két óránál tovább (és közben a gyermek felügyeletének megoldása). Ezekre a kérdésekre az egyetemek szereplői, oktatók, ügyintézők és hallgatótársak egyaránt szinte egyöntetűen nagyon pozitívan reagálnak, néhány helyen baba-mama szoba is van, de alapvetően egyéniek a megoldások.

következtetések

A négy egyetem fókuszcsoportos interjúinak egyik fontos tapasztalata, hogy ha szeretnénk is egyetlen halmazként tekinteni a gyermekgondozás mellett felsőoktatási tanulmányokat végző hallgatókra, valójában több csoportjuk különböztethető meg, és sokféle élethelyzet, sokféle út van, nem lehet egyenmegoldásokat találni.

Fontos észrevenni ugyanakkor, hogy ezek a hallgatók jellegzetesen idősebbek, mint gyermektelen társaik, még azok is, akik így is a nappali tagozat mellett döntöttek. Általában is, de az idősebb hallgatók esetén különösen fontos lenne támogatást nyújtani a beilleszkedésben és a terhek vállalhatóbbá tételében.

Korukból is adódóan viszont – bár ez ma már szinte teljesen általános amúgy is az egyetemeken – ezek a hallgatók többnyire a gyermeknevelés mellett dolgoznak is. Problémáik egy jelentős része tehát nagyon-nagyon általános, és ezzel is kezdeni kell valamit (ahogy küzdenek is vele az egyetemek, s dolgoznak is ki mindenféle megoldásokat).

Összességében elmondható, hogy annak a néhány egyetemnek a tapasztalatai alapján, amelyet mi vizsgáltunk, úgy tűnik, a család és tanulás összehangolását célzó közpolitikának nem pusztán arra érdemes koncentrálnia, hogy azokat a nőket támogassa tanulmányaik és a gyermeknevelés összehangolásában, akik

az átlagnál jóval hamarabb, akár az érettségi után azonnal megkezdett nappali tagozatos egyetemista korukban vállalnak gyermeket, hanem arra is érdemes figyelmet fordítani, hogy aki már valamivel idősebb és gyermekes, az is tudjon a tanulmányok megkezdése mellett dönteni.

Irodalomjegyzék

Briegel, Michelle – Jakubec, Sonya – Shippey-Heilman, Andrea – Bruce, Paxton: Barriers and Supports for Student-Parents in Higher Education, *Transformative Dialogues: Teaching and Learning Journal*, vol. 15, 2023/3, 12–21. https://doi.org/10.26209/td2023vol15iss31759

Bustillo, Ryan Christian T. – Bustillo, Rouie Christine T. – Sayson, Jay Ann Vie: Navigating the Dual Roles. Understanding the Unique Challenges of Student-mothers in Pursuit of Higher Education, *Ignatian International Journal for Multidisciplinary Research*, vol. 2, 2024/2, 58–69. https://doi.org/10.5281/zenodo.10634332

Drjenovszky Zsófia – Sztáray Kézdy Éva: A munka és a magánélet közti egyensúly alakulása a kisgyermekkel otthon lévő apák családjában, *Szociológiai Szemle*, 33. évf., 2023/2, 29–55.

Moreau, Marie-Pierre – Kerner, Charlotte: *Supporting student parents in higher education. A policy perspective,* Bedfordshire, University of Bedfordshire, 2012. http://www.nuffieldfoundation.org/sites/default/files/files/Moreau%20Student%20Parent%20report%20-%20Full%20report%20October%202012.pdf

Tighe, L. A. – Sommer, T. E. – Sabol, T. J. – Chase-Lansdale, P. L.: Improving the education and wellbeing of student parents, *Ann NY Acad Sci.*, 2024/1532, 10–17. https://doi.org/10.1111/nyas.15094

GYERMEKET NEVELŐ HALLGATÓK KIHÍVÁSAI – PROBLÉMÁK ÉS MEGOLDÁSI JAVASLATOK

Duráczky Bálint – Mikó Fruzsina

A kötetben tárgyalt kutatás célja, hogy segítse az egyetemi döntéshozókat és oktatókat a gyermeket nevelő hallgatók támogatásában, rugalmasabb és inkluzívabb oktatási környezet kialakításában. Ezért a kutatás céldokumentuma egy olyan összefoglaló, amely a hallgatók által felvetett problémákra gyógyírt kínáló javaslatokat összegzi. Tartalmaz gyakorlati útmutatókat, szervezeti átalakítási javaslatokat, valamint lehetőségeket az órarendek és a tanítási módszerek rugalmasabbá tételére. A projekt során összegyűjtött tapasztalatok alapján az egyetemek nemcsak felismerhetik, hogy a gyermeket nevelő hallgatók sajátos kihívásokkal néznek szembe, amelyek megfelelő támogatás hiányában akadályozhatják akadémiai sikerüket, és hozzájárulhatnak lemorzsolódásukhoz, hanem ezekre reagálva segíthetik őket a hallgatói sikeresség elérésében, egyetemi polgárként való kiteljesedésben. Az alábbiakban azok a javaslatok kerülnek bemutatásra, amelyek a fókuszcsoportos adatgyűjtés alapján születtek, ezek nem kerültek még megvitatásra egyetemi döntéshozókkal. Emiatt a javaslatokkal kapcsolatban kiemelendő, hogy ezek intézményi integrációja akár szabályzatmódosítást is igényelhet, vagy akár az is előfordulhat, hogy az adott javaslat már intézményi gyakorlatként működik, csak éppen a hallgatók információhiány miatt ezzel nem tudnak élni.

A javaslatokat az alábbiak fejezetekben – az adatgyűjtés logikájához igazodva – a szemeszter feladataihoz illeszkedve mutatjuk be.

Javasolt beavatkozások a tárgyfelvételhez kapcsolódó problémák áthidalásához

Az egyetemek számos intézkedéssel támogathatják a gyermeket nevelő hallgatókat a tárgyfelvételi időszak kihívásainak áthidalásában. Az alábbi javaslatok célja, hogy enyhítsék azokat a logisztikai nehézségeket és stresszt, amelyekkel ezek a hallgatók szembesülnek.

1. Rugalmas órarend és időpontválasztási lehetőségek bővítése
   a) Több választható időpont: az egyetemek az oktatói erőforrások függvényében növelhetnék az órák különböző időpontban történő meghirdetését, hogy a hallgatók könnyebben összehangolhassák egyetemi kötelezettségeiket családi életükkel. Például egy kurzus esetében reggeli, déli és esti időpontokat is kínálhatnának.
   b) Online részvétel lehetősége: azok számára, akik nem tudnak jelen lenni az órákon, lehetőség nyílhatna az órák online követésére, akár élő közvetítés, akár rögzített videó formájában. Ez különösen hasznos lehet a kisgyermekes szülők számára.
   c) Levelező képzés rugalmasabbá tétele: a levelező hallgatók számára érdemes lenne biztosítani alternatív időpontokat, valamint rugalmasabb jelenlétet, hogy kevesebb konfliktus alakuljon ki a családi kötelezettségekkel.
   d) Tárgyfelvétel során engedmény a családosok irányába: a gyermeket nevelő hallgatók számára járhatna jogosultság például korábban induló jelentkezési időszakra, vagy a létszámbővítési kérések automatikus elfogadására.

2. Támogató rendszerek és információs eszközök fejlesztése
   a) Átlátható tárgyfelvételi rendszer: az egyetemeknek törekedniük kellene arra, hogy tárgyfelvételi rendszerük felhasználóbarát legyen, és megfelelő információkat biztosítson a kurzusok időpontjairól, a választható tárgyakról, valamint a különböző félévek ajánlott tárgyfelvételi rendjéről.
   b) Konzultáció és tanácsadás: a gyermeket nevelő hallgatók számára külön konzultációs időszakot lehetne kialakítani, ahol segítséget kaphatnak a tárgyfelvételi folyamatban, az órarend összeállításában és az esetleges speciális kéréseik kezelésében.

3. Oktatói rugalmasság és empátia növelése
   a) Oktatói képzések: az oktatók számára továbbképzéseket lehetne szervezni a rugalmas oktatási módszerek és a hallgatói igények empatikus kezelése érdekében. Ez segíthetne abban, hogy az oktatók jobban megértsék a családos hallgatók speciális igényeit.
   b) Alternatív teljesítési módok biztosítása: az oktatók több esetben kínálhatnának alternatív feladatokat vagy pótlási lehetőségeket azoknak a hallgatóknak, akik családi okok miatt nem tudnak minden órán részt venni.

4. Hosszú távú tanulmányi tervezés támogatása
   a) Személyre szabott tanulmányi tervek: az egyetemek egyéni tanulmányi tervek kidolgozását kínálhatnák a családos hallgatók számára, figyelembe véve

a hallgatók családi és munkahelyi kötelezettségeit. Ez lehetővé tenné számukra, hogy hosszabb távon, rugalmasabb ütemezéssel haladjanak tanulmányaikkal. A kedvezményes tanrend lehetősége is nagy segítség, amellyel rendszeresen élnek is a gyermeket nevelő hallgatók, azonban nem minden esetben fogadják el kérelmüket, illetve ennek fix keretei is vannak (pl. hány kurzus esetében érvényesíthetik félévenként), ezért akár ennek valamilyen, kifejezetten a családos hallgatók számára elérhető és szabályzatba épített alternatívája is komoly segítséget jelenthet tanulmányik elvégzésében.

b) Halasztási és kurzusfelvételi lehetőségek rugalmassága: biztosítani kellene, hogy a hallgatók könnyen halaszthassanak kurzusokat vagy módosíthassák tárgyfelvételi döntéseiket, ha családi kötelezettségeik ezt megkívánják.

Ezek a javaslatok segíthetnek abban, hogy az egyetemek családbarátabb környezetet teremtsenek, amely támogatja a gyermeket nevelő hallgatókat tanulmányaik során és megkönnyíti számukra a családi és tanulmányi kötelezettségek összeegyeztetését.

Javasolt beavatkozások a szorgalmi időszakhoz kapcsolódó problémák áthidalásához

Az egyetemek számos intézkedéssel támogathatják a gyermeket nevelő hallgatókat a szorgalmi időszak alatt felmerülő kihívások áthidalásában. Az alábbi javaslatok célja, hogy megkönnyítsék ezeknek a hallgatóknak az egyetemi órák látogatását és tanulmányi kötelezettségeik teljesítését.

1. Oktatói rugalmasság és hibrid oktatási lehetőségek növelése
   a) Hibrid oktatás támogatása: az egyetemek ösztönözhetnék az oktatókat, hogy vezessenek be hibrid oktatási formákat, ahol az órákat online is követni lehet, vagy elérhetők a felvételek, különösen az előadások esetében. Az online részvételi lehetőség lehet egy kritériumokhoz kötött lehetőség is a személyes jelenlétet nem feltétlenül igénylő kurzusok esetében. Ez megkönnyítené a részvételt azok számára, akiknek gyermekfelügyeleti vagy logisztikai problémáik vannak. Az előadások felvétele és visszahallgatható hanganyagok biztosítása lehetőséget adna a családos hallgatóknak, hogy rugalmasabban kezeljék az időbeosztásukat. Ha egy hallgató nem tud részt venni az órán a gyermekfelügyelet vagy más családi kötelezettségek miatt, akkor később is hozzáférhetne az anyaghoz, így nem maradna le az oktatásról.

b) Hiányzások rugalmas kezelése: az oktatók számára ajánlott lenne több rugalmasság biztosítása a hiányzások kezelésében, például extra feladatokkal történő pótlási lehetőségek kínálásával vagy egyéni konzultációk megszervezésével. A szemináriumok esetében a három megengedett hiányzáson túl a gyerekek betegsége esetén gyermekorvosi igazolással igazolható lenne további hiányzások engedélyezése.

2. Családbarát egyetemi környezet és infrastruktúra fejlesztése
   a) Baba-mama szobák kialakítása: Az egyetemek épületeiben kialakíthatnának baba-mama szobákat, ahol az anyák nyugodt körülmények között gondoskodhatnak gyermekeikről, például szoptathatnak vagy pelenkát cserélhetnek. Ez egy olyan szoba, amely alkalmas csecsemők és kisgyermekek ellátására egyaránt: szoptatásra / etetésre / fejésre, pelenkázásra / öltöztetésre, pihenésre, játszószőnyegen / játszósarokban történő játszásra egyaránt alkalmas szoba, amely kellően privát. Ez megkönnyítené a gyermekkel egyetemre járó anyák helyzetét.
   b) Gyermekfelügyeleti szolgáltatások: az egyetemeken érdemes lenne olyan gyermekfelügyeleti szolgáltatásokat biztosítani, ahol a hallgatók biztonságban hagyhatják gyermekeiket az órák alatt (nagyobb gyerekek esetében ezek akár kreatív, mozgásos stb. kül- és beltéri foglalkozások is lehetnek). Ezek a szolgáltatások akár alkalmi, akár rendszeres használatra is elérhetők lehetnének. Lehetséges megoldás a hallgatók által biztosított gyermekfelügyelet az egyetem által kialakított helyiségben. A felügyelő hallgatók szakmai gyakorlat helyett, kreditért, ösztöndíjért stb. láthatnák el a feladatot. Felmerülhet továbbá a szülői együttműködés lehetősége is: egy szülő felügyel az adott időpontban óralátogatási kötelezettséggel rendelkező hallgatótársak gyerekeire, aki felmentést kap az óralátogatás alól. Helyszínek szempontjából pedig az egyetemi kampuszokon kialakíthatnának gyermekfelügyeleti központokat, ahol a hallgatók gyermekeik biztonságos felügyeletét megoldhatják.

3. Rugalmas órarendek és kurzusválasztási lehetőségek bővítése
   a) Vidéki hallgatók támogatása: a vidéki hallgatók számára olyan órarendeket kellene biztosítani, amelyek minimalizálják a hézagos időszakokat. Ezen felül, az egyetemek támogathatnák az utazási költségeket vagy szervezhetnének közösségi utazási megoldásokat.
   b) Póthatáridők/haladékok biztosítása: egyetemi szemeszter idején belül lehetőség lenne haladék kérvényezésére családi élethelyzetre hivatkozva,

például szakmai gyakorlat elvégzésének véghatárideje a szorgalmi időszak vége helyett a vizsgaidőszak vége lehetne a családos hallgatók esetében.

Ezek a javaslatok hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a gyermeket nevelő hallgatók sikeresen folytathassák tanulmányaikat, és egyensúlyba hozzák egyetemi kötelezettségeiket a családi életükkel. Az egyetemi környezet rugalmassága és támogatása kulcsfontosságú ebben a folyamatban.

Javasolt beavatkozások a vizsgaidőszakhoz kapcsolódó problémák áthidalásához

Az egyetemek különböző intézkedésekkel segíthetnek a gyermeket nevelő hallgatóknak a vizsgaidőszak kihívásainak áthidalásában. Az alábbi javaslatok célja, hogy könnyebbé tegyék a vizsgákra való felkészülést és a vizsgázást a családi kötelezettségekkel együtt.

1. Vizsgák időpontjainak rugalmassága és választási lehetőségek bővítése
   a) Rugalmas vizsgaidőpontok: az oktatók biztosíthatnának több vizsgaidőpontot, hogy a hallgatók könnyebben összehangolhassák vizsgakötelezettségeiket a családi kötelezettségekkel. Fontos lenne, hogy ezek az időpontok különböző napszakokban és napokon legyenek elérhetők, figyelembe véve a hallgatók változatos igényeit.
   b) Alternatív vizsganapok biztosítása: a gyermeket nevelő hallgatók számára lehetővé kellene tenni, hogy rendkívüli helyzetekben (pl. szülés, gyermekbetegség) külön vizsganapot kérjenek, vagy módosíthassák a vizsgák időpontját.
   c) Vizsgajelentkezés során engedmény a családosok irányába: lehetőség lenne pl. pár órával korábban induló jelentkezési időszak, létszámbővítési kérések automatikus elfogadása. A záróvizsgák időpontjának kiválasztásában a családos hallgatók számára nagyobb rugalmasság biztosítása pozitív diszkrimináció formájában is támogathatja őket. Ez azt jelentené, hogy a családos hallgatók számára lehetőséget kellene biztosítani, hogy az egymástól távolabb eső időpontok közül választhassanak, így jobban összehangolhatnák a vizsgáikat a családi kötelezettségeikkel.

2. Online vizsgák és távoli hozzáférési lehetőségek biztosítása
   a) Online vizsgázási lehetőség: az egyetemek támogathatnák az online vizsgázást, különösen azok számára, akiknek nehézséget okoz a személyes

megjelenés a vizsgákon. Ez lehetővé tenné, hogy a hallgatók otthonról, gyermekük közelében végezhessék el a vizsgát.

b) Hibrid vizsgamodell: az online és személyes vizsgázási lehetőségek kombinációja lehetőséget adna arra, hogy a hallgatók a számukra legmegfelelőbb formát választhassák, ezáltal csökkentve a családi és tanulmányi kötelezettségek közötti konfliktusokat.

3. Tanulási és felkészülési támogatás biztosítása
   a) Vizsgakövetelmények korai ismertetése: a vizsgakövetelményeket és a tanulási anyagokat már a félév elején ismertetni kellene a hallgatókkal, hogy hosszabb távon, fokozatosan tudjanak készülni a vizsgákra, figyelembe véve családi kötelezettségeiket is.
   b) Tanulási időszakok rugalmas tervezése: az egyetemek támogathatnák, hogy a hallgatók már a szorgalmi időszak alatt is célzottan készülhessenek a vizsgákra, például tételsor vagy tesztfeladatok biztosításával.

4. Családbarát vizsgaidőszak kialakítása
   a) Gyermekfelügyelet biztosítása vizsganapokon: az egyetemek szervezhetnének gyermekfelügyeleti szolgáltatásokat a vizsganapokra, hogy a hallgatók nyugodt körülmények között koncentrálhassanak a vizsgáikra.
   b) Baba-mama szobák és csendes tanulószobák biztosítása: az egyetemek kialakíthatnának csendes tanulószobákat vagy baba-mama szobákat, ahol a gyermeket nevelő hallgatók nyugodtan készülhetnek a vizsgákra.

5. Oktatói támogatás és rugalmasság növelése
   a) Eredmények gyors kihirdetése: az oktatók számára előírhatnák, hogy a vizsgaeredményeket a lehető legrövidebb időn belül közöljék, hogy a hallgatók időben tervezhessék a következő lépéseiket, mind tanulmányaikban, mind családi életükben.
   b) Támogató oktatói hozzáállás ösztönzése: az egyetemek képzéseket biztosíthatnának az oktatóknak, hogy jobban megértsék a családos hallgatók helyzetét, és rugalmasabban kezeljék a vizsgaidőszak során felmerülő problémáikat.

Ezek a javaslatok hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a gyermeket nevelő hallgatók sikeresen teljesíthessék vizsgáikat anélkül, hogy tanulmányaik vagy családi életük rovására menne. Az egyetemi támogatás és rugalmasság ebben a kontextusban kulcsfontosságú.

Átfogó beavatkozási javaslatok

A fentiekben bemutatott lehetséges irányok, változtatások, beavatkozási pontok többnyire egy-egy konkrét időszakhoz vagy konkrét problémához, kihíváshoz kötöttek. A családos hallgatókkal készült fókuszcsoportos interjúk alapján azonban körvonalazódott néhány általánosabb, nagyobb volumenű beavatkozás szüksége, amely nem csupán a felvételt nyert családos hallgatók tanulmányainak teljesítését tenné könnyebbé, hanem a családos hallgatókat mint a felvételi kampány során potenciális célcsoportot célozhatná, az egyetemi brandet építhetné a családbarát jelleg kidomborításával. Ezek a lehetséges beavatkozások a következők:

1. Információs, tájékoztató csomag összeállítása kifejezetten a családos hallgatókat érintő szituációkra szabva. Egy olyan információs csomag, amely a gyereket nevelő felsőoktatási hallgatók számára gyűjti össze a releváns információkat, számos előnnyel járhat. Az ilyen csomag célja, hogy megkönnyítse a hallgatók mindennapjait, biztosítva számukra a szükséges támogatást és információkat, amelyek speciális helyzetükből adódóan szükségesek. A gyereket nevelő hallgatók ideje rendkívül korlátozott, így egy központi helyen elérhető információs csomag segíthet abban, hogy ne kelljen hosszú időt eltölteniük az egyetemi és egyéb források keresgélésével. Továbbá, ha a hallgatók tudják, hogy minden szükséges információ könnyen elérhető, az csökkentheti a stresszt, és segíthet abban, hogy a tanulmányokra és a családra koncentrálhassanak. Az információs csomag segíthet a hallgatóknak abban, hogy tájékozódjanak az elérhető támogatásokról, legyen az anyagi, szociális vagy tanulmányi segítség. Ez növelheti az esélyét annak, hogy sikeresen végezzék el tanulmányaikat, miközben gyermeket nevelnek. Az egyetemek és főiskolák számára is hasznos lenne egy ilyen kezdeményezés, hiszen hozzájárulna a hallgatói elégedettség növeléséhez és az iskolai sikeresség javításához. A csomag tartalmazhatná többek között a következőket:
   a) Anyagi támogatások és ösztöndíjak: információk a gyermeket nevelő hallgatóknak járó speciális ösztöndíjakról, támogatásokról és segélyekről. Tájékoztatás az adókedvezményekről, családi pótlékról és egyéb állami juttatásokról.
   b) Rugalmasság lehetősége a tanulmányokban: információk a részmunkaidős, távoktatásos vagy rugalmas időbeosztású tanulmányi lehetőségekről. Tájékoztatás az egyetemen belüli lehetőségekről (gyermekbarát tantervek, esti órák, halasztási lehetőségek).

c) Gyermekgondozási lehetőségek: az egyetemi bölcsődék, óvodák és gyermekmegőrzők elérhetősége és feltételei. Információk a helyi gyermekfelügyeleti szolgáltatásokról, akár az egyetemen belül, akár a környező területeken.
d) Közösségi és támogató csoportok gyűjteménye: információk olyan hallgatói csoportokról és közösségekről, amelyek kifejezetten a gyereket nevelő hallgatók számára nyújtanak támogatást. Lehetőség online fórumokhoz vagy csoportokhoz való csatlakozásra, ahol megoszthatják tapasztalataikat és tanácsokat kaphatnak. Ez is támogatná a családos hallgatók közötti hálózatok és közösségek kialakulását, ahol egymást segítve könnyebben megoszthatják a tapasztalataikat és a kihívások kezelésére szolgáló megoldásokat.
e) Egészségügyi és pszichológiai támogatás: információk az egyetemi orvosi és pszichológiai szolgáltatásokról, amelyek segíthetnek a stressz kezelésében vagy a gyermekgondozással kapcsolatos egészségügyi kérdésekben. Helyi családsegítő szolgálatok és tanácsadók elérhetőségei.
f) Jogok és kötelezettségek: tájékoztatás a gyermeket nevelő hallgatók jogairól, beleértve a munkahelyi és tanulmányi kedvezményeket, valamint a diszkrimináció elleni védelmet.

2. Mentorprogram a gyermeket nevelő hallgatók számára: a mentorprogram olyan kezdeményezés lehetne, amely kifejezetten az ő speciális igényeikre és kihívásaikra fókuszál. A program célja az lenne, hogy személyre szabott támogatást nyújtson a gyermeket nevelő hallgatóknak, segítve őket abban, hogy egyensúlyban tudják tartani tanulmányaikat és családi kötelezettségeiket. A mentorprogram keretében tapasztaltabb családos hallgatók vagy olyan oktatók, akik maguk is hasonló élethelyzetben voltak, vállalhatnák, hogy mentorként támogatják az újabb családos hallgatókat, pl. segítik az újonnan érkezőket a logisztikai kihívások kezelésében, a gyermekfelügyelet megszervezésében vagy az órarend kialakításában. Ez a támogatás többféle formában megnyilvánulhatna, például:
   a) Tanulmányi tanácsadás: a mentorok segíthetnének a hallgatóknak a tanulási technikák fejlesztésében, időgazdálkodásban és abban, hogyan lehet hatékonyan összehangolni a családi és tanulmányi kötelezettségeket.
   b) Érzelmi támogatás: a mentorok empatikusak, megértik a gyermeket nevelő hallgatók mindennapi kihívásait, és tanácsokat, bátorítást nyújtanak, amikor a hallgatók stresszt, kimerültséget vagy bizonytalanságot éreznek.
   c) Információs erőforrások: a mentorok megoszthatják a szükséges információkat az egyetemen elérhető támogató szolgáltatásokról, például gyermek-

gondozási lehetőségekről, ösztöndíjakról vagy más anyagi támogatásokról, amelyek segíthetnek a családos hallgatóknak.

d) Közösségépítés: a program lehetőséget adna a résztvevőknek, hogy kapcsolatba lépjenek egymással, közösséget építsenek és támogató hálózatot alakítsanak ki. Ezen keresztül a hallgatók megoszthatnák tapasztalataikat és megoldási javaslataikat a mindennapi nehézségekre. Egy ilyen mentorprogram segítene abban, hogy a gyermeket nevelő hallgatók ne érezzék magukat elszigetelve, és magabiztosabban és sikeresebben tudják folytatni tanulmányaikat a felsőoktatásban.

3. A családos hallgatókat érintő kérdések beemelése a Hallgatói Önkormányzat (HÖK) munkájába: a HÖK külön „családi tagozata" létrehozása segítene abban, hogy a családos hallgatók érdekeit jobban képviseljék. Ezen felül a családos volt hallgatók tapasztalatainak megosztása hasznos lenne az új hallgatók számára, akik tanácsot és útmutatást kaphatnának tanulmányaik és családi életük összehangolásában. Ehhez valamilyen felület, fórum biztosítása lenne szükséges a családos volt és jelenlegi hallgatók tapasztalatcseréjéhez.

4. Családos hallgatók láthatóvá tétele, megjelenítése a hivatalos kommunikációban: az egyetemi lapban, kommunikációs felületeken megszólaltatott hallgatók a fiatal, gyermektelen célcsoportot képviselik. Az interjúalanyok jelezték, hogy a jelen projekt keretében készült fókuszcsoportos felhívást látva érezték először, hogy láthatóak, érdeklődés mutatkozik a helyzetük iránt.
   a) Az egyetem honlapján és közösségimédia-felületein rendszeresen bemutathatna olyan történeteket és interjúkat, amelyekben családos hallgatók osztják meg tapasztalataikat, kihívásaikat és sikereiket. Ezzel nemcsak inspirációt nyújtanának más hallgatóknak, hanem láthatóvá tennék, hogy a családos hallgatók is fontos részei az egyetemi közösségnek.
   b) Emellett az egyetem szervezhetne olyan eseményeket, workshopokat vagy szemináriumokat, amelyek kifejezetten a családos hallgatók igényeire és érdekeire fókuszálnak, és ezekről széles körben tájékoztathatná az egyetemi közösséget. Az ilyen programok népszerűsítése során hangsúlyozhatnák, hogy a családos hallgatók támogatása mindenki számára fontos, hiszen az egyetem célja, hogy minden hallgatónak biztosítsa a sikeres tanulási feltételeket.
   c) Továbbá az egyetemi marketinganyagokban és prospektusokban érdemes lenne kiemelni azokat a szolgáltatásokat és lehetőségeket, amelyek a családos hallgatók támogatását célozzák, mint például a rugalmas órarend, a gyermekgondozási lehetőségek vagy a mentorprogramok. Az ilyen intéz-

kedések mind hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a családos hallgatók láthatóbbá váljanak, és elismerést kapjanak az egyetemi közösségben.

5. „Családosok napja" esemény rendszeres szervezése: egy kifejezetten a családos, gyermeket nevelő hallgatók számára szervezett közösségi esemény szintén segíthetné az egymáshoz való kapcsolódást, a közösségépítést. A családos hallgatók számára az is fontos, hogy gyermekeik tudják, el tudják helyezni, képzelni, hol tölti anya/apa az idejét, amikor egyetemen van. Amennyiben a gyereküket esetenként órára is magukkal viszik, szintén fontos lehet, hogy a gyerek előzetesen is barátkozzon az épülettel. A „családosok napja" esemény ezért mindenképp egy családi napként, gyerekekkel töltött közös rendezvényként lenne igazán hasznos, ahol akár a gyermekfelügyelet terén is születhetnek kölcsönösen hasznos együttműködések a hasonló korú gyermeket nevelő hallgatók között.

6. A Neptun-rendszer fejlesztése: az automatikus engedélyek biztosítása, különösen a kisgyermekes hallgatók számára, jelentősen megkönnyítené az adminisztratív feladatok elvégzését. A szabályzatba építve az automatikus elfogadás lehetősége megkímélné a családos hallgatókat a felesleges időráfordítástól.

7. Gyermekes tanulók csoportja: egy olyan tanulócsoport megszervezése, ahol a hallgatók egymásnak tudnának segíteni, szintén pozitív hatással lenne a családos hallgatói közösségre. A „gyermekes tanulók csoportja" többféle módon is jelentős támogatást nyújthat a gyermeket nevelő felsőoktatási hallgatók számára. Először is, közösséget teremthet, ahol a hasonló élethelyzetben lévő hallgatók megoszthatják tapasztalataikat, nehézségeiket és tippjeiket egymással, így érzelmi és gyakorlati támogatást nyújtva egymásnak. Emellett a csoport közös érdekérvényesítési platformként is szolgálhat, amelyen keresztül a tagok közösen képviselhetik érdekeiket az egyetem vezetése felé, például a gyermekgondozási szolgáltatások fejlesztése vagy a rugalmas tanulmányi rend kialakítása érdekében. A csoport továbbá szervezhetne információs és oktatási eseményeket, amelyek segítenének a tagoknak abban, hogy jobban eligazodjanak a gyermeknevelés és a tanulmányok összehangolásának kihívásaiban. Ezenkívül a csoport révén erősíthető a közösség összetartása, csökkentve a hallgatók izoláltságérzését, ami hozzájárulhat a tanulmányok sikeres befejezéséhez és a személyes jólét növeléséhez.

8. A Tanulmányi Osztály elérhetőségének kiterjesztése, specifikálása: egy olyan személy kijelölése a Tanulmányi Osztályon, aki kifejezetten a családos hallgatók problémáival foglalkozik, nagy segítséget jelentene a mindennapi ügyek intézésében. Továbbá az ügyfélszolgálati órák kiterjesztése, akár reggel 6 és este 10 óra közötti online és/vagy telefonos elérhetőség biztosítása szintén nagy segítséget jelentene a családos hallgatók számára, akik gyakran a kora reggeli vagy az esti órákban tudják a felsőoktatással kapcsolatos ügyeiket intézni.

9. További speciális támogatások: a levelező képzésen való részvétel tandíjmentes/támogatott elérhetőségének biztosítása a családosok számára, vagy a tandíjra vonatkozó kedvezmény biztosítása is jelentős segítséget nyújtana és növelhetné a felsőoktatás vonzerejét a családosok számára, illetve megkönnyítené a tanulmányokkal párhuzamos gyermekvállalást. Az egyetemek továbbá együttműködhetnének a hallgatók munkahelyeivel, hogy támogassák a rugalmas munkaidő bevezetését, és segítsék a hallgatókat egyetemi kötelezettségeik és munkahelyi feladataik összehangolásában.

Összegzés

A megfogalmazott javaslatok a projektben részt vevő négy egyetemen megszervezett fókuszcsoportok eredményei alapján reagálnak a kisgyermeket nevelő, családos hallgatók problémáira. A javaslatokat a szemeszter feladataihoz illeszkedően mutattuk be, mivel az egyes időszakokban jellemzően más és más problémakörrel kell megküzdenie a hallgatóknak, amelyre értelemszerűen más és más javaslatok adhatók.

A tárgyfelvételi időszak kihívásai közé tartozik a megfelelő órarend kialakítása, amely figyelembe veszi a családi kötelezettségeket, a gyermekek elfoglaltságait és a munkahelyi feladatokat. A hallgatók számára nehézséget okoz, hogy az órák időpontjai gyakran nem illeszkednek ideálisan az életükhöz, különösen a gyermekek délutáni programjaival való ütközések esetén. Az egyetemek rugalmasabb órarendek, több időpontválasztási lehetőség és online részvétel biztosításával segíthetnék a hallgatókat. Emellett a mentorprogramok és a tanulmányi tervek rugalmassága is hozzájárulhat a hallgatók és családjuk életének összehangolásához.

A szorgalmi időszak alatt az óralátogatás jelent komoly kihívást, különösen a szemináriumokon való részvétel kötelező volta miatt. A gyermekfelügyelet megszervezése, a vidéki hallgatók helyzete, valamint a szoptatás és gyermekgondozás kérdései további nehézségeket okoznak. Az egyetemek rugalmas órarendek

kialakításával, baba-mama szobák és gyermekfelügyeleti lehetőségek biztosításával, valamint a hibrid oktatási formák támogatásával segíthetnék a hallgatók tanulmányainak sikeres folytatását.

A vizsgaidőszak alatt a gyermeket nevelő hallgatók számára a vizsgákra való felkészülés és a vizsgák időpontjainak összeegyeztetése a családi kötelezettségekkel különösen nagy kihívást jelent. Az online vizsgák lehetősége, a vizsgák időpontjainak rugalmassága és a vizsgakövetelmények korai ismertetése segíthet a hallgatóknak a vizsgák sikeres teljesítésében.

Az egyetemi intézkedések és támogatások, mint például a rugalmas órarendek, gyermekfelügyeleti szolgáltatások és online oktatási lehetőségek bevezetése jelentős segítséget nyújthatnak ebben a folyamatban.

A KÖTET SZERZŐI

Biró Enikő, PhD
egyetemi adjunktus
ORCID: 0000-0001-6373-881X
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhelyi Kar
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
biroenko@gmail.com

Duráczky Bálint, PhD
egyetemi adjunktus
ORCID: 0009-0003-7991-7638
Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Társadalom- és Kommunikációtudományi Intézet, Szociológia Tanszék
duraczky.balint@kre.hu

Drjenovszky Zsófia, PhD (szerk.)
egyetemi docens
ORCID: 0009-0006-8010-6631
Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Társadalom- és Kommunikációtudományi Intézet, Szociológia Tanszék
drjenovszky.zsofia@kre.hu

Hegedűs Rita, PhD
egyetemi docens
ORCID: 0009-0005-1142-2596
Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar
Alkalmazott Tudományok Tanszék
hegedusr@ujs.sk

Hires-László Kornélia, PhD
főiskolai docens, intézetvezető
ORCID: 0000-0002-6526-6489

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
hires.laszlo.kornelia@kmf.org.ua

Mikó Fruzsina
egyetemi tanársegéd
ORCID: 0009-0009-9423-6922
Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Társadalom- és Kommunikációtudományi Intézet, Szociológia Tanszék
miko.fruzsina.reka@kre.hu

Sántha Ágnes, PhD
egyetemi docens
ORCID: 0000-0002-5065-557X
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhelyi Kar
Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék
santhaagnes@ms.sapientia.ro

Sztáray Kézdy Éva, PhD (szerk.)
intézetvezető, egyetemi docens
ORCID: 0000-0002-3445-2748
Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Társadalom- és Kommunikációtudományi Intézet, Szociológia Tanszék
kezdy.eva.rita@kre.hu

Tóth-Batizán Emese, PhD
egyetemi adjunktus
ORCID: 0009-0008-7181-696X
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhelyi Kar
Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék
toth.batizan.emese@ms.sapientia.ro

AZ ALSOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

Tanulmánykötet

Császár-Nagy Noémi, Demetrovics Zsolt, Vargha András (szerk.):
A klinikai pszichológia horizontja. Tisztelgő kötet Bagdy Emőke 70. születésnapjára

Szávay László (szerk.): *„Vidimus enim stellam eius…"*

Petrőczi Éva, Szabó András (szerk.): *A zsoltár a régi magyar irodalomban*

Horváth Erzsébet, Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tisztelgő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*

Anita Czeglédy, József Fülöp, Szilvia Ritz (Hg.): *Inspirationen*

Gudor Botond, Kurucz György, Sepsi Enikő (szerk.):
Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter korában

Ittzés Gábor, Péti Miklós (eds.): *Milton Through the Centuries*

Kendeffy Gábor, Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*

Zsengellér József, Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *„A Szentek megismerése ad értelmet." Conferentia Rerum Divinarum 1–2.*

Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *Tan és módszertan. Conferentia Rerum Divinarum 3.*

Pap Ferenc, Szetey Szabolcs (szerk.): *Illés lelkével. Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről*

Somodi Ildikó (szerk.): *A mindennapos művészeti nevelés megvalósulásának lehetőségei. Értékközvetítés a művészeti nevelésben*

Dávid István (szerk.): *Merre tovább kántorképzés? Gondolatok egy konferencián – Nagykőrös, 2012. október 5.*

Hansági Ágnes, Hermann Zoltán (szerk.): *Jókai & Jókai*

Dringó-Horváth Ida, N. Császi Ildikó (szerk.): *Digitális tananyagok – oktatásinformatikai kompetencia a tanárképzésben*

Erdélyi Ágnes, Yannick François (szerk.):
Pszichoanalitikus a társadalomban

Fülöp József, Mirnics Zsuzsanna, Vassányi Miklós (szerk.):
Kapcsolatban – Istennel és emberrel. Pszichológiai és bölcsészeti tanulmányok

Pap Ferenc (szerk.): *Dicsőség tükre. Művészeti és teológiai tanulmányok*

Sára Tóth, Tibor Fabiny, János Kenyeres, Péter Pásztor (eds.): *Northrop Frye 100: A Danubian Perspective*

Spannraft Marcellina, Sepsi Enikő, Bagdy Emőke, Komlósi Piroska, Grezsa Ferenc (szerk.): *Ki látott engem? Buda Béla 75*

Komlósi Piroska (szerk.): *Családi életre és kapcsolati kultúrára felkészítés*

Ida Dringó-Horváth, József Fülöp, Zita Hollós, Petra Szatmári, Anita Szentpétery-Czeglédy, Emese Zakariás (Hg.): *Das Wort – ein weites Feld*

Fülöp József (szerk.): *A zenei hallás*

József Fülöp, Szilvia Ritz (Hg.): *Inspirationen II*

Tóth Sára, Kókai Nagy Viktor, Marjai Éva, Mudriczki Judit, Turi Zita, Arday-Janka Judit (szerk.): *Szólító szavak. The Power of Words. Tanulmányok Fabiny Tibor hatvanadik születésnapjára. Papers in Honor of Tibor Fabiny's sitxtieth Birthday*

Lázár Imre, Szenczi Árpád (szerk.): *A nevelés kozmológusai. Kodály Zoltán, Karácsony Sándor és Németh László megújuló öröksége*

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *A hit erejével. Pedagógiai tanulmányok*

Makkai Béla (szerk.): *A Felvidék krónikása. Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére*

Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia I.*

Gér András László, Jenei Péter, Zila Gábor (szerk.): *Hiszek, hogy megértsem*

Simon-Székely Attila (szerk.): *Lélekenciklopédia. A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében*

Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nemzet – sors – identitás*

Vassányi Miklós, Sepsi Enikő, Voigt Vilmos (szerk.): *A spirituális közvetítő*

Julianna Borbély, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Dan H. Popescu (eds.): *English Language & Literatures in English 2014*

Sepsi Enikő, Lovász Irén, Kiss Gabriella, Faludy Judit (szerk.): *Vallás és művészet*

Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete*

Czeglédy Anita, Sepsi Enikő, Szummer Csaba (szerk.): *Tükör által. Tanulmányok a nyelv, kultúra, identitás témaköréből*

Méhes Balázs (szerk.): *Lelki arcunk. Tanulmányok Szenczi Árpád hatvanadik születésnapja alkalmából*

Spannraft Marcellina, Korpics Márta, Németh László (szerk.): *A család és a közösség szolgálatában. Tanulmányok Komlósi Piroska tiszteletére*

Horváth Csaba, Papp Ágnes Klára, Török Lajos (szerk.): *Párhuzamok, történetek. Tanulmányok a kortárs közép-európai regényről*

Anka László, Kovács Kálmán Árpád, Ligeti Dávid, Makkai Béla, Schwarczwölder Ádám (szerk.): *Natio est semper reformanda. Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*

Fülöp József, Mészáros Márton, Tóth Dóra (szerk.): *A szél fúj, ahová akar. Bölcsészettudományi dolgozatok*

Zsengellér József, Kodácsy Tamás, Ablonczy Tamás (szerk.): *Felelet a mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*

Borgulya Ágnes, Konczosné Szombathelyi Márta (szerk.): *Vállalati kommunikációmenedzsment*

Szávay László, Gér András László, Jenei Péter (szerk.): *Hegyen épült város. Válogatás a Fiatal Kutatók és Doktoranduszok Nemzetközi Teológuskonferencián elhangzott előadások anyagából.*

Wakai Seiji, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia II.*

Sepsi Enikő, Tóth Sára (szerk.): *Mellékzörej. Background noise. Essays and Papers in Hungarian, English, and French, in Honor of András Visky's Sixtieth Birthday. Írások Visky András hatvanadik születésnapjára*

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *Az üzenetjét, azt kell megbecsülni. Tanulmányok Barabás László hetvenedik születésnapja alkalmából*

Kendeffy Gábor, Vassányi Miklós (szerk.): *Istenfogalmak és istenérvek a világ filozófiai hagyományaiban*

Bárdi Nándor, Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról*

Zila Gábor (szerk.): *Hitetek mellé tudományt*

Kiss Paszkál, Tóth Dóra (szerk.): *Ubi dubium, ibi libertas. Tudományos diákköri dolgozatok*

Julianna Borbély, Borbála Bökös, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Ottilia Veres, Mátyás Bánhegyi, Granville Pillar (eds.): *English Language & Literatures in English 2016*

Spannraft Marcellina, Tari János (szerk.): *A kultúraátörökítés médiumai. Tanulmányok Tari János tiszteletére*

László Emőke (szerk.): *A szolgálat ékessége. Tanulmányok Fruttus István Levente hetvenedik születésnapja alkalmából*

Spannraft Marcellina (szerk.): *Tertium datur. Tanulmányok Lázár Imre tiszteletére*

Bárdi Árpád, Gombos Norbert, Tóth Etelka (szerk.): *Kisgyermeknevelés a 21. században*

Lányi Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve. A reformáció hatása a teológiai oktatásra*

Dróth Júlia (szerk.): *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatásban*

Lator László Iván (szerk.): *Sorsok és missziók a politikai változások tükrében*

Literáty Zoltán (szerk.): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen. Teológiai témák a 65 éves Kocsev Miklós tiszteletére*

Fehér Pálma Virág, Kövesdy Andrea, Szemerey Márton (szerk.): *Testképek a gyógyításban. A test mint eszköz és referenciapont*

Fóris Ágota, Bölcskei Andrea (szerk.): *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*

Kövi Zsuzsanna, Mirnics Zsuzsanna, Reinhardt Melinda (szerk.): *Lélek(sz)árnyak*

Czentnár Simon, Nagy József, Nagy Levente (szerk.): *Beszéljétek el dicsőségét. Conferentia Rerum Divinarum 6.*

Kovács Tibor Attila (szerk.): *Tehetségek hite. Hallgatói tanulmánykötet*

Zalatnay István: *Félúton. A liturgia erőterében született írások*

Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia III.*

Furkó Péter (szerk.): *Az önképtől és tudásreprezentációtól a hatalommegosztásig. Tanulmányok a bölcsészettudomány, a hittudomány és a jogtudomány területeiről*

Olay Csaba, Schmal Dániel (szerk.): *Értelem és érzelem az európai gondolkodásban. Tanulmányok a 60 éves Boros Gábor tiszteletére*

Fóris Ágota, Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*

Dróth Júlia (szerk.): *Korpusz és kontrasztivitás a szakfordítás oktatásában és gyakorlatában*

Zonda Tamás, Bozsonyi Károly, Moksony Ferenc (szerk.): *Az öngyilkosság szociológiája*

Bölcskei Andrea (szerk.): *Protestantizmus, identitás és hagyomány a nyelvben*

Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Török Lajos (szerk.): *Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély Szilárdig*

Béres István, Korpics Márta (szerk.): *Ha kiderül az alkony. Tanulmányok Spannraft Marcellina tiszteletére*

Lázár Imre (szerk.): *A társas–lelki és művészeti folyamatok pszichofiziológiája*

Németh István: *El Grecóról és más mesterekről. Stíluskritika – ikonográfia – műgyűjtéstörténet*

Karasszon István: *Az ószövetségi teológia történetéhez*

Czeglédi Sándor: *Történelem és önismeret*

Literáty Zoltán (szerk.): *Száz év után Ravasz László* Homiletikájáról

Bányai Éva, Horváth Csaba, Pataki Viktor, Vincze Ferenc (szerk.): *Valóság és módszer. Test, történelem, elbeszélhetőség*

Domokos Johanna (szerk.): *Alkotni csodára vágyva. Kortárs számi művészeti fejlemények*

Adorján Mária, Kovács Tímea (szerk.): *Korpusznyelvészet és nyelvi közvetítés*

Korpics Márta, Spannraft Marcellina (szerk.): *Társadalmi kommunikáció és szakralitás. Közelítések és mélymerülések*

Hermann Zoltán, Lovász Andrea, Mészáros Márton, Pataki Viktor, Vincze Ferenc (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*

Ordasi Zsuzsanna (szerk.): *Református templomok, 2010–2020*

Gulyás Adrienn, Mudriczki Judit, Sepsi Enikő, Horváth Géza (szerk.): *Klasszikus művek újrafordítása*

Csízy Katalin, Hóvári János (szerk.): *Hősök, mártírok, áldozatok, szentek*

Zsengellér József: *Az emberáldozattól az istennév kimondhatatlanságáig. Vallástörténet és teológia az Ószövetségben*

Szabó-Bartha Anett, Szondy Máté (szerk.): *Új utak a pszichoterápiában. Elfogadás, tudatos jelenlét és önegyüttérzés a kognitív viselkedésterápiában*

Gombos Norbert (szerk.): *Imre Sándor-emlékkötet. Tanulmányok a nemzetnevelő pedagógus, művelődéspolitikus halálának 75. évfordulójára*

Siba Balázs, Szabóné László Lilla, Kaszó Gyula (szerk.): *Hitben növekedni – ősi gyökerek és új hajtások. Tanulmányok Németh Dávid hatvanötödik születésnapjára*

Székely Zsófia: *A pszichológia gyakorlata a pedagógusképzésben. Tanulmányok a pedagógia és a pszichológia határvidékéről*

Korpics Márta, Spannraft Marcellina (szerk.): *Szakrális közösségek – kollektív emlékezet*

Horváth Csaba (szerk.): *Meghitt Bábelek*

Horváth Csaba (szerk.): *Közép-Európa a komparatisztikában*

Lázár Imre (szerk.): *Érzelmek élettana járvány idején*

Fóris Ágota, Bölcskei Andrea (szerk.): *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*

Boros Gábor, Hóvári János, Jakubovits Edit, Péti Miklós, Sepsi Enikő, Szabó-Bartha Anett (szerk.): *„Non est volentis." A Benda Kálmán Szakkollégium legjobb hallgatói munkái (2017–2021)*

Sepsi Enikő, Maczák Ibolya (szerk.): *Pilinszky János színházi és filmes víziója ma*

Doma Petra, Farkas Mária Ildikó (szerk): *Kortárs japanológia IV.*

Kincses Katalin Mária (szerk.): *A levél mint történeti forrás*

Furkó Péter, Pénzes Martin (szerk.): *Az Új Nemzeti Kiválóság Program tanulmánykötete*

Horváth Géza: *A lehetségestől a valóságosig*

H. Varga Márta: *Formák funkciói – funkciók formái*

Spannraft Marcellina, Korpics Márta, Béres István (szerk.): *Szakralitás és kommunikáció*

Fehér Pálma Virág, Kövesdi Andrea, Szemerey Márton (szerk.): *Testképek a társadalomban*

Bognár Zalán, Rigó Róbert (szerk.): *Trianoni utóhatások(k), következmények*

Szabó András: *Egyház és egyéniség*

Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Török Lajos (szerk.): *Kötelezők emelt szinten Dantétól Lázár Ervinig*

Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Miskolczi-Bodnár Péter, Tóth J. Zoltán (szerk.): *Audiatur et altera pars Ünnepi kötet, tanulmányok Czine Ágnes professzor 65. születésnapja tiszteletére*

Fülöp József: *Mérlegre téve*

Köbel Szilvia (szerk.): *Úton a református jogászképzés felé*

Trócsányi László Henrik: *Hova tovább? – Elmélkedések Európáról*

Németh István: *Jan van Eycktől a Bauhausig*

Horváth Csaba: *Hozott egérrel – A történelem ábrázolása a kortárs magyar regényben*

Sepsi Enikő et al. (szerk.): *Non est volentis II.*

Dróth Júlia (szerk.): *Tiltjuk, tűrjük vagy támogatjuk? – Gépi fordítás a fordítóképzésben*

Drjenovszky Zsófia, Sztárayné Kézdy Éva, Török Emőke (szerk.): *Kutatás, képzés, közösség*

Kiss Gabriella, Bethlenfalvy Ádám: *Színházpedagógiai körkép*

Tóth Etelka (szerk.): *Kisgyermeknevelés a 21. században, 2., bővített kiadás*

Farkas Ildikó, Doma Petra (szerk.): *Kortárs Japanológia V. – Az Edo-kori Japán*

Domokos Johanna, Nagy Judit (szerk.): *Többnyelvűség a kortárs művészetben*

Egeresi László Sándor (szerk.): *Hit és tudás a tudomány és a művészet oltáránál. Tanulmánykötet a 70 éves Babits Antal tiszteletére*

Domokos Andrea, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia (szerk.): *Áldozati szerepek*

Adorján Mária, Kovács Tímea: *Egyházi szövegek fordítása és utószerkesztése. Fordításoktatás és könyvkiadás*

Lázár Imre (szerk.): *Sorsunk hálóiban – Szocioszomatikus hálózatok nyomában*

Frazer-Imregh Monika: *Itáliai humanisták – Marsilio Ficino, Angelo Poliziano, Giovanni Pico della Mirandola és barátaik*

Sepsi Enikő, Szabó Attila (szerk.): *Mit lát a néző? – Bevezetés a színházszociológiai kutatások módszertanába*

Farkas Mária Ildikó, Szemerey Márton (szerk.): *Kortárs Japanológia VI. – Emlékkönyv Varrók Ilona tiszteletére*

Kontra Miklós: *Angol és magyar nyelvészeti tanulmányok – Studies in English and Hungarian Language Matters*

Furkó Péter, Pénzes Martin (szerk.): *Fiatal kutatóink II. – Az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program a Károlin, 2024/2025*

L'Harmattan France
5-7 Rue de l'École Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 Torino
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-70-554-3177
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

Szakmai koordinátor: Gáspár Katalin
Olvasószerkesztő: Csőke Zoltán
Műszaki szerkesztő: Kardos Gábor
Borító: Kára László
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter